

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOGIJAS NODAĻA

Vēstures bakalaura studiju programmas

3. kursa students

Daniels Stauro

Stud.apl.nr. ds14025

**PSRS AKTUĀLO NOTIKUMU ATSPoguĻojums
KARIKATŪRĀS ŽURNĀLOS “DADZIS” UN
“КРОКОДИЛ” 1985.-1989. G.**

BAKALaura DARBS

Darba zinātniskais vadītājs

Dr.hist.doc. **Mārtiņš Mintaurs**

RĪGA 2017

Saturs

Anotācija	4
Summary	5
Ievads	6
Izmantoto avotu un literatūras apskats	8
1. Karikatūras	12
1.1. Karikatūru vēsture	12
1.2. Karikatūras attīstība Latvijā	13
1.3. Karikatūras attīstība PSRS	16
1.4. Karikatūras attīstība un klasifikācija	19
2. Notikumi PSRS 20. gs. 80. g. beigās	25
2.1. Ekonomiskās izmaiņas PSRS	25
2.2. Politiskās reformas PSRS	28
2.3. Sociālās problēmas PSRS	30
2.4. Izmaiņas PSRS ārpolitikā	33
3. Karikatūru analīze	35
3.1. Žurnāla “Dadzis” karikatūru analīze	36
3.1.1. Karikatūras par notikumiem sabiedrībā	38
3.1.2. Karikatūras par ekonomikas notikumiem	43
3.1.3. Karikatūras par noziedzību	47
3.1.4. Karikatūras par kaitīgiem ieradumiem	49
3.1.5. Karikatūras par kultūru, vēsturi un zinātņi	52
3.1.6. Ārpolitikai veltītās karikatūras	54
3.1.7. Cita satura karikatūras	56
3.2. Karikatūru analīze žurnālā “Крокодил”	57
3.2.1. Karikatūras par sabiedrību	59

3.2.2. Karikatūras par ekonomiku.....	62
3.2.3. Karikatūras par noziedzību	65
3.2.4. Karikatūras par kaifīgiem ieradumiem.....	67
3.3.5. Karikatūras par kultūru, vēsturi, zinātni	69
3.2.6. Karikatūras par ārpolitiku	71
3.2.7. Cita satura karikatūras	73
Secinājumi.....	76
Izmantotie avoti un literatūra	79

Anotācija

Bakalaura darba tēma ir “PSRS aktuālo notikumu atspoguļojums karikatūrās žurnālos “Dadzis” un “Крокодил” 1985. g.-1989. g.”. Lai apskatītu pēdējo PSRS piecgadi, pētnieki izmanto lielākoties tādus rakstiskos avotus kā dokumentus, rakstus. Daži pētnieki izklāsta notikumus pēc tā laikā dzīvojošo personu vēstījumiem, piemēram, pēc politiķu vai diplomātu stāstītā. Arī vizuālie avoti tiek izmantoti 20. gs. beigām veltītos vēsturiskajos pētījumos. Starp vizuāliem avotiem vairāk izmantotas fotogrāfijas un videomateriāli, bet ne karikatūras. Tāpēc bija aktuāli izpētīt PSRS 20. gs. 80. g. beigu notikumus tieši karikatūrās nozīmīgākajos valsts satīriskajos izdevumos.

Darbā tiek pētītas žurnālu “Dadzis” un “Крокодил” karikatūras. To saturā tiek meklēti notikumi, kas risinājās PSRS 20. gs. 80.g otrajā pusē. Laika periods nav nejauši izvēlēts, jo līdz ar M. Gorbačova nākšanu pie varas sākās pārbūve. Šis notikums iezīmēja krasas izmaiņas dažādākajās dzīves jomās, kas arī rada atspoguļojumus karikatūrās. Ar karikatūru palīdzību var izpētīt ne tikai notikumus, bet arī vērot kā mainās periodisko izdevumu domāšana, ir redzama to pāreja no padomju cenzūras uz vārda brīvību.

Summary

The theme of the Bachelor's paper is "The reflection of current events of the USSR in caricatures in the magazines 'Dadzis' and 'Крокодил' in 1985-1989". To explore the last five years of the USSR, researchers mostly use written sources such as documents and articles. Some researchers outline the events based on that time living person's messages, for example, politicians and diplomats. Visual sources were also used in those years' historical researchers. Among visual sources, photos and videos are used almost always, but they rarely use caricatures. Therefore, it was important to study the caricatures related to the USSR late 1980's events from the most important state satirical editions.

During the practical part caricatures from magazines 'Крокодил' and 'Dadzis' were researched. The content of the caricatures was searched for events that took place in the USSR in the second half of the 1980s. The time was not randomly chosen, as the reorganization began with M. Gorbachev's coming to power. This event marked a dramatic change in various areas of life, which also carries a reflection in caricatures. With the help of caricatures, it is possible to study not only events but also to observe how the thinking of periodicals changes, their transition from Soviet censorship to freedom of speech is seen.

Ievads

Vizuāli informatīvie materiāli vienmēr bijuši aktuāli sabiedrībā gan informācijas saglabāšanai, gan dalīšanās ar to. Par to liecina kā aizvēsturiskie alu gleznojumi, tā arī Instagram lietotnes popularitāte 21. gs. Tomēr 20. gs. nozīmīgs vizuālais avots ir karikatūra, kas darbā arī tiks pētīta. Bakalaura darba tēma ir “PSRS aktuālo notikumu atspoguļojums karikatūrās žurnālos “Крокодил” un “Dadzis” 1985. g.-1989. g.”. Tā ir aktuāla, jo pētnieki, atspoguļojot PSRS pārbūves laikus, izmanto galvenokārt citus avotus, piemēram, dokumentus, videomateriālus, cilvēku liecības. Šis laika posms caur karikatūru prizmu nav detalizēti izpētīts, tāpēc darba tēma ir aktuāla.

Karikatūras pētīšana ir aktuāla, jo karikatūras kā avots ir vērtīgas. Dažkārt tajās ir iespējams izteikt to, ko cenzūra neļauj izteikt rakstiski. Karikatūrai piemīt arī ievērojams spēks, tā var ietekmēt notikumus, arī mūsdienās. Par to liecina notikumi 2011. g. un 2015. g., kad uz franču satīriskā laikraksta “Charlie Hebdo” redakciju tika veikti teroristu uzbrukumi. Par iemeslu tam kalpoja karikatūra par Muhamedu.¹ Tas liecina, ka karikatūra spēj izraisīt lielu rezonansi. Savukārt 20. gs. 80. g., kur nebija interneta, karikatūra bija viens no svarīgākajiem vizuāliem kanāliem ar kuru palīdzību padomju lasītāji guva informāciju par situāciju valstī vai ārpus tās. Šī iemesla dēļ ir nepieciešams aplūkot vadošo padomju satīrisko izdevumu karikatūras.

Bakalaura mērķis un uzdevumi

Bakalaura darba **mērķis** ir izpētīt kādus PSRS notikumus un kādā veidā atspoguļoja žurnālu “Dadzis” un “Крокодил” karikatūrās laika posmā 1985.-1989. g.

Uzdevumi. Ar bakalaura darba mērķi saistīti šādi uzdevumi:

1. parādīt karikatūras nozīmi vēsturiskā laika gaitā un atklāt tās būtību, apskatīt karikatūras vēsturi un attīstību tieši PSRS un Latvijas teritorijā,
2. izpētīt svarīgākos notikumus Padomju Savienībā, kas risinājās 1985.-1989. g. ,
3. analizēt žurnālu “Dadzis” un “Крокодил” karikatūras, iedalīt karikatūras tematiskajās grupās un veikt to aprēķinu, atklāt kā karikatūru saturs atsaucas uz kādu konkrētu notikumu, procesu,

---

¹ <http://www.bbc.com/news/world-europe-30708237>(sk.22.05.2017)

problēmu PSRS, salīdzināt kā saturs mainījies laika gaitā no 1985. līdz 1989. g.

Bakalaura darba struktūra

Bakalaura darbs sākums ir ievads, kas pamato darba tēmas izvēli, tās aktualitāti. Ievads iepazīstina ar darba galveno mērķi, uzdevumiem un struktūru.

Pirmajā nodaļā tiek vēstīts par karikatūras izcelšanos, tiek sniegts vispārējs apskats tās attīstībā. Tiek aplūkota arī karikatūras būtība, kādas ir karikatūras pēc formas un tā saturs. Šajā nodaļā arī ir aplūkots kā karikatūra attīstījās PSRS un Latvijā.

Otrā nodaļā ir veltīta PSRS notikumiem un procesiem, kas risinājās 1985. – 1989. g. Tiek apskatītas gan ekonomiskās, gan sociālās, kā arī politiskās un ārpolitiskās izmaiņas, kurus izraisīja pārbūves process. Jāatzīmē, ka šajā nodaļā tiek apskatīti arī notikumi, kas risinājās 1991. g., jo pārbūves notikumus nav iespējams izpētīt ieliekot tos stingrās laika robežās līdz 1989. g.

Trešajā nodaļā tiek analizētas žurnālu “Dadzis” un “Крокодил” karikatūras. Žurnālu karikatūras ir iedalītas septiņās tematiskajās grupās, katrā no grupām tiek atklāts karikatūru saturs un to saistība ar konkrētiem notikumiem PSRS. Katrā tematiskajā karikatūru grupā ir apskatīts katrs gada skaitlis (1985 -1989.g.) un iezīmēti svarīgākie notikumi un tendences tajos.

Darbu noslēdz secinājumi, kas atspoguļo galvenās bakalaura darba pamatdomas un veido pētījuma kopsavilkumu.

Izmantoto avotu un literatūras apskats

Publicētie avoti

Bakalaura darba izveidei tika izmantoti publicētie avoti. Svarīgākie avoti bija padomju Latvijā satīriskie žurnāli “Dadzis” un „Крокодил”. Kopumā darba ietvaros tika apskatīti 120 žurnāla “Dadzis” numuri un 180 žurnāla „Крокодил” numuri, kas tika publicēti laikā 1985. -1989. g. Žurnāli kalpoja par svarīgāko avotu darba izstrādē, jo tajos atrodams galvenais pētījuma objekts –karikatūra ar kuru palīdzību var izprast 20.gs. 80.g. notikumus Padomju Savienībā.

Žurnālu “Dadzis” sāka publicēt 1957.g., savukārt beidza pastāvēt 1995. g. Žurnālu izdeva bija LKP CK izdevniecība. Žurnāls iznāca divreiz mēnesī. Tā apjoms bija 14 lapaspuses. Bez karikatūrām un humoreskām Dadža popularitāte balstījās uz satīriskiem rakstiem par birokrātiem, dažādām nolaidībām, krāpniekiem un likumpārkāpējiem un vienkāršo cilvēku sūdzību izskatīšanu. Žurnāla mērķis ir iepazīstināt padomju sabiedrību ar notikumiem valstī, ar tās problēmām un mudināt laboties. Žurnāla materiāls ir kā sava laikmeta spogulis, kas ataino aktuālākos notikumus. Tas arī tiek meklēts šajā pētījumā. 2011. g. intervijā rakstnieks un humorists, kas ilgu gadus darbojās žurnālā “Dadzis” Andrejs Skailis pavēstīja, ka cenzūra padomju laikos bija neizbēgama. Katru karikatūru vai rakstu bija nepieciešams uzrādīt galvenās literatūras pārvaldes ierēdņiem un tikai pēc viņu atļaujas materiālu varēja publicēt. Tiesa viņš atzīst, ka atšķirība no pārējiem periodiskajiem izdevumiem, “Dadzi” nebija uzstādīts uzdevums slavēt PSRS. Padomju Savienības slavināšana satīriskajā žurnālā sabiedrība varētu uztvert kā nīrgāšanos pret valsti. Šī iemesla dēļ Dadža karikatūristi varēja atļauties to, ko citi nevarēja. Viņi varēja izteikt kritiku arī pār ierēdņiem, bet bija zināma robeža. Augstākus ierēdņus par rajona pirmo sekretāru nevarēja kritizēt.² Šis aspekts uzrāda, ka žurnālā “Dadzis” ir meklējama tā informācija, ko citi periodiski izdevumi noklusēja. Tāpēc veicamajā pētījumā avota vērtība palielinās.

Apskatītajā laika periodā (1985-1989) risinājās pārbūve, tāpēc par cenzūru atbildīgās iestādes valstī vairs nebija tik pieprasītas kā agrāk. Redakcijām parādījās lielāka vārda brīvība. Arī “Dadzis” varēja sākt izsmiet tēmas par kurām bija iepriekš jāklusē. Šis aspekts ir ļoti svarīgs pētniecības procesā, jo ir nozīmīgi vērot karikatūru

---

² <http://jauns.lv/raksts/zinas/180776-dadza-veterans-paldies-dievam-ka-mums-nav-humora-sovu> (sk.19.05.2017)

evolūciju, kā uz vieniem un tiem pašiem procesiem kardināli mainījās mākslinieku un citu žurnāla veidotāju skatījums.

Arī otrs žurnāls „Крокодил” ir ne mazāk svarīgs. Tieši otrādi tā nozīme pētījuma ir lielāka, jo tas ir centrālais padomju satīriskais izdevums, kura uzdevums ir aplūkot visas valsts problēmas un notikumus nevis lokalizēt notikumus kā to var ievērot žurnāla “Dadzis”.

Žurnāls sāka iznākt 1922.g. Maskavā izdevniecībā „Рабочая газета”, vēlāk, sākot ar 1932. g. tas iznāca izdevniecībā „Правда”. Sākumā „Крокодил” nebija atsevišķs žurnāls, bet tika sadaļa avīzē „Рабочая газета”. 1922. g. 27. augustā pielikums pie laikraksta „Рабочая газета” beidza iznākt, turpretī šī laikraksta abonenti kā alternatīvu saņēma pirmo numuru žurnālam „Крокодил”. Pirmajā žurnālā redaktora Demjana Bednā dzejolis „Sarkanais krokodils” dod saprast lasītājam galvenos jaunā žurnāla mērķus: vēstīt par visnegantākajām lietām bez jebkādas žēlastības, lai NEPA sabiedrība ne ziedētu, ne pūstu. Galvenais žurnāla upuris bija NEPA atbalstītāji. Krokodila redakcija faktiski izsludināja karu kapitālistiem, tos regulāri kaunināja. Vēlāk tiek kaunināti arī bezdarbnieki, sliņķi, brāķu taisītāji, huligāni, krāpnieki. Turpretī strādnieku klases intereses tika aizstāvētas.³

Laika gaitā žurnāls piedzīvoja vairāku panīkumus, tomēr 20. gs. 50.g. piedzīvoja restrukturizāciju un kļuva par galveno satīrisko izdevumu visā Padomju Savienībā. Žurnāls iznāca trīs reizes mēnesī, žurnāla apjoms bija 16. lpp. Žurnāls turpināja iznākt līdz 2000.g. 50. g. redakcijā atsāka darboties izbraukuma brigādes. Žurnāla veidotāji apceļoja valsti, lai izpētītu kādu aktuālo sabiedrībai problēmu. Krokodila žurnālisti apmeklēja un kontrolēja situāciju kolhozos, sovhozos, jaunbūvēs, rūpnīcās, un informāciju par to atspoguļoja jaunajās sadaļās: „Рейд Крокодила”, „Пост Крокодила”, „У моих подшефных” u.c.⁴ Šajā laikā Krokodila redakcija velta pietiekoši lielu uzmanību valsts finansiālajiem līdzekļiem, precīzāk cīnās par to ietaupīšanā. Žurnālā tiek vēltītas sadaļas arī morālām sabiedrības vērtībām, kā arī kultūras dzīvei. Arī starptautiskā situācija tika attēlota žurnāla

---

³ Стыкалин, С., Кременская, И. Советская сатирическая печать 1917-1963. Москва: Госполитиздат, 1963. Pieejams tiešsaitē <http://coollib.com/b/188906/read>

⁴ Turpat

numuros. Var mātīt, ka žurnālā tematika ir ļoti plaša, tāpēc publicētas tajā karikatūras ļāva detalizēti iepazīties ar PSRS procesiem.

Literatūra

Lai kvalitatīvi veiktu iecerēto pētījumu bija nepieciešams izveidot stabilu teorētisko pamatu uz kuru varētu atsaukties un balstīties pats pētījums. Teorētiskās daļas izveidei tika izmantota dažāda literatūra - literatūrā par mākslu un periodiku, metodoloģiskā literatūra un 20. gs. historiogrāfija .

Literatūra par mākslu un periodiku bija nepieciešama, lai izprastu karikatūras fenomenu un būtību. Arī iezīmētu karikatūras attīstību vēsturiskā laika gaitā. Viens no svarīgākiem literatūras darbiem, kas tika izmantots karikatūras aprakstīšanai bija itāļu rakstnieka U. Eko sastādītā “Neglītuma vēsture”. Darbā varēja sameklēt karikatūras vēsturisko gaitu. Tika laužti vairāki stereotipi par karikatūrām un piedāvāts jauns konkrēts skatījums uz to. Darbā karikatūra ir skaidri definēta un netiek spekulēts ar tās parādīšanās laika robežām kā tas bija vērojams cita veida literatūrā.

Otrs darbs, kas palīdzēja izpētīt karikatūru bija latviešu karikatūrista Daiņa Breikša darbs “Latviešu padomju karikatūra”. Šajā grāmatā ir smalki izklāstīta latviešu karikatūras vēsture ne vien padomju laikos, bet sniegts ieskats arī cara laikos. Neskatoties uz to, ka darbs tika publicēts 1985. g. , tajā nav jūtama pārmērīga padomju ideoloģija. Vienīgi cara laika barga kritika liek sajūst Padomju Savienības ietekmi. Kopumā darbs ir informācijas bagāts. Tas orientēts latviešu karikatūras izpētei.

Mūsdienās karikatūra ir reti pētīta, tāpēc literatūru par karikatūras funkcijām un klasifikāciju ir sarežģīti atrast. Darbā tika izmantots krievu pētnieka A. Ainutdīnova raksts “Типология и функции карикатуры в прессе”. Šis raksts bija nozīmīgs pētījumam, jo tajā tika atklātas galvenās karikatūra funkcijas, kā arī atklāta karikatūru dažādība, ir iezīmēta robeža starp karikatūru veidiem. A. Ainutdīnovs pamatojās savā pētījumā uz krievu un padomju presi, kas nav pretrunā ar mana darba tēmu.

Teorētiskās daļas veidošanai tika izmantota arī 20. gs. historiogrāfija, lai varētu izprast un atspoguļot pārbūves laika notikumus PSRS maksimāli precīzi. Tā kā pētījumā izvēlētais laika periods sakrīt ar Auksto karu, tāpēc līdzīgi toreizējai pasaules bipolaritātei arī literatūrā ir vērojama uzskatu dažādība. Viens no nozīmīgākiem darbiem ir amerikāņu rakstnieka D. Metloka darbs “Reigans un

Gorbačovs. Kā beidzas Aukstais karš”. Metloks bijis kādu laiku darbojies PSRS kā vēstnieks. Grāmatā viņš piedāvā savu skatījumu uz Aukstā kara noslēguma posmu, balstoties uz personīgo politisko pieredzi. Viņš pamatojas arī uz dažādiem dokumentiem un sarunām ar politikā iesaistītām personām. Darbs parāda uzskatu dažādību par Aukstā kara noslēguma posmu un ļauj izvērtēt pēc iespējas notikumus neitrāli.

Britu rakstnieka D. Praisa-Džonsa darbs “The war that never was. The Fall of the Soviet Empire” bija nozīmīgs PSRS pārbūves laiku iekšējo procesu izpētei. Grāmatā tiek izdalīti galvenie iemesli, kāpēc Padomju Savienība sāka savu sabrukšanu. Lai to izprastu darba autors apceļoja PSRS, kur satikās ar dažādiem cilvēkiem starp kuriem bija politiķi, disidenti, ierēdņi un kurus autors intervēja. Tomēr rezultātā darbā jūtama prietumnieciska nostāja. Autors deklarē Rietumus kā labo spēku, PSRS kā slikto. Jāatzīst, ka tas nebija šķērslis, lai teorētiskajā daļā izklāstīt notikumu gaidu PSRS pēdējā piecgadē.

Svarīgi bija pirms pētījuma veikšanas iepazīties arī ar metodoloģisko literatūru, kurā ir aprakstīta un izskaidrota kontentanalīze. Kontentanalīzes metodoloģija ir atrodama amerikāņu sociologu veidotajā darbā “Principles and Methods of Social Research”. Tajā viņi skaidro informācijas saņemšanas, grupēšanas principus. Uzrāda, kādas darbības ir jāveic, lai apstrādātu lielu informācijas daudzumu un sekmīgi to interpretēt. Pamatojoties uz grāmatā izskaidroto mehānismu tika veiktā žurnālu karikatūru kontentanalīze.

Interneta resursi

Šajā darbā tika izmantoti arī vairāki interneta resursi. Interneta resursu galvenā funkcija bija papildināt informāciju, ko sniedz literatūra un avoti. Starp interneta resursiem galvenokārt tika izmantoti raksti no ziņu aģentūrām. Darbā tika izmantoti aģentūru “Telegraph”, “BBC”, “Российская газета” u.c. elektroniskie informācijas resursi. Minētās ziņu aģentūras ir atpazīstamas pasaulē, tāpēc var to uzskatīt par drošu informācijas avotus. Kā arī jāmin, ka no interneta resursiem tika ņemti tikai konkrēti fakti nevis to interpretējums.

1. Karikatūras

1.1. Karikatūru vēsture

Termins karikatūra radās no itāļu vārda “caricatura”, kas tulkojuma nozīmē pārspīlēt.⁵ Jau senākajos laikmetos ir pastāvējušas karikatūras. Pirmās karikatūras iezīmes parādījās Aleksandrijas civilizācijas vēlinā periodā. Personīgās un privātās karikatūras tapa arī baroka laikmetā. Viduslaikos arī bija sastopamas izsmiekla bildes ar politisko novirzi.⁶ Daži avoti liecina, ka pirmās karikatūras radījis Leonardo da Vinči. Pēc mākslinieka un da Vinči laikabiedra Vazari pierakstiem ir zināms, ka da Vinči bija saņēmis pasūtījumu apgleznot vairogu. Uz tā viņš uzzīmēja neglīto Gargonas galvu. Kad pasūtītājs to ieraudzīja viņam palika nelabi. Mākslinieks atbildēja, ka tagad vairogs varēs pildīt savu funkciju pilnvērtīgi. Starp saviem laikabiedriem viņš bija pirmais, kas uzdrošinājās akcentēt neglītumu nevis demonstrēt estētiku.⁷ Savukārt Umberto Eko apgalvo, ka da Vinči groteskie portreti nav karikatūras, jo tie nebija attēlojuši kādu konkrētu personību vai sabiedrības daļu. Da Vinči portretos tika izgudroti tēlu tipi, piemēram, velni kā atbaidošās būtnes.⁸ Da Vinči pieredzi un ideju pārņēma Reformācijas laikā, kad gan kontrreformatori, gan protestanti centās nomelnot viens otru ar vizuālo materiālu palīdzību. Tādā veidā karikatūras attīstība pieņēma lielāku vērienu.

Neraugoties uz karikatūras pavīdēšanu iepriekšējos laikmetos, tikai 18. gs. karikatūra parādās kā atsevišķs žanrs. 19. gs. šis žanrs kļūst par daiļrades centrālo jomu. Kopš šī brīža netiek skaitīta karikatūras dzimšana, bet gan tās transformācija par nozīmīgu un jēgpilnu mākslu.⁹ Karikatūras nozīme turpināja pieaugt. To pierāda amerikāņu karikatūrists Tomas Nasts 19. gs. 70. gados Nasts bija veltījis savas karikatūras ASV politikas tēmai. Viena no savām karikatūrām viņš attēloja demokrātu partiju kā ēzeli, republikāņus attēloja kā ziloni. Šī karikatūra kļuva par ikonisku. Kopš tā brīža šie tēli kļuva šo partiju simboliem un paliek par tādiem arī mūsdienās. Tomas Nasts, zīmējot karikatūras, kļuva par vienu no ietekmīgākiem cilvēkiem politikas atspoguļošanā. Savulaik to bija atzinis arī Ābrams Linkolns.¹⁰

⁵ <http://www.dictionary.com/browse/caricature> (sk.05.04.2017)

⁶ Eko, U. *Neglītuma vēsture*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008.156.lpp.

⁷ <http://neuro-caricatures.eu/leonardos-grotesque> (sk. 05.04.2017)

⁸ Eko, U. *Neglītuma vēsture*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008.152.lpp.

⁹ Turpat, 153. lpp.

¹⁰ http://www.bbc.com/russian/society/2015/01/150113_us_donkey_cartoon (sk.12.04.2017)

Ne visi spēja pieņemt karikatūru kritiku. Viens no karikatūru lielākiem nīdējiem vēsturē bija Napoleons Bonaparts. 19. gs. angļu un krievu karikatūras Francijas vadoni kaitināja tāda mērā, ka Napoleons vērsās pie Anglijas karaļa ar lūgumu sodīt cinisko karikatūru autorus. Arī laikā, kad Napoleons iebruka Krievijā, tur sākās vesela karikatūru kampaņa pret viņu. Krievijā bija zināms, ka Francijas vadonis necieš izsmiekļus par sevi, tāpēc tika masveidīgi izdotas karikatūras, kas centās gan pacelt patriotisko Krievijas tautas garu, gan sadusmot un novājināt Napoleonu. Karikatūrās tika izsmietas vadoņa ārēja izskata nepilnības, piemēram, viņa mazs augums.¹¹ Vēl viena vēstures gaitā nozīmīga personība, kurai nepatika karikatūras bija J. Staļins. Viņš nevēlējās redzēt karikatūrās slēptos kritiskos zemtekstus, Staļins gribēja, lai attēli skaidri parāda viņa valsts labās iezīmes. Izsmiet karikatūrās varēja tika pūstošo Rietumu vērtības. Otrā pasaules kara laika karikatūras pēc Staļina pavēles pildīja ideoloģisko funkciju. Nepakļauties vadoņa pavēlei nozīmēja riskēt ar dzīvību vai brīvību.¹²

Arī 21. gs. karikatūra nav zaudējusi savu spēku. Viens no piemēriem ir 2005. g. notikumi Dānijā, kur izdevumā “Jyllands-Posten” tika publicētas karikatūras par pravieti Muhamedu. Karikatūrās viņš tika attēlots kā terorists. Tas aizvainoja visas pasaules musulmaņu reliģiskās jūtas un izraisīja plašus islamicīgo protestus Dānijā, kur publiski tika dedzināti Dānijas karogi un izdemolētas ēkas Kopenhāgenas ielās. Tā laika teroristiskais grupējums “Taliban” apsolīja 100 kilograma zelta par šo karikatūru autoru galvām.¹³

1.2. Karikatūras attīstība Latvijā

Latvijas teritorijā profesionālā karikatūra parādījās 19. gs. 60. gados. Šajā laikā Latvijā bija stingra cenzūra, tāpēc latviešu progresīvie spēki nevarēja brīvi izpausties. Pirmās karikatūras bija neizteiksmīgas, jo māksliniekiem trūka pieredzes.¹⁴ Sākotnēji bija grūti nodot domu lasītājam tikai ar tēlotājmākslas palīdzību, bija nepieciešami arī papildus paskaidrojumi. Galvenais karikatūru objekts

---

¹¹ Успенский, В. *Анатомия смеха*. Москва: Арт-Волхонка, 2016. стр.114.

¹² Голубев, А. *Если мир обрушится на нашу Республику: Советское общество и внешняя угроза в 1920-1940-е г.* Москва: Кучково поле, 2008. Pieejams tiešsaistē: <http://istmat.info/node/47247> (sk.20.04.2017)

¹³ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11341599/Prophet-Muhammad-cartoons-controversy-timeline.html>(skat.14.04.2017)

¹⁴ Breikšs, D. *Latviešu padomju karikatūra*. Rīga: Liesma, 1985. 3. lpp.

bija vācu muižniecība. Karikatūrās tika izsmieti cara ierēdņi, mācītāji, kā arī latvieši, kas centās noliegt savu tautību un vēlējās asimilēties un dēvēt sevi par vāciešiem.

Viens no nozīmīgiem latviešu karikatūras aizsākumiem bija vērojams “Pēterburgas Avīzēs”. Latviešu laikrakstā bija īpaši satīriski literāri pielikumi “Zobugals” un “Dzirkstele”. Pielikumos mākslinieks Augusts Daugulis lika pamatus profesionālai satīriskai grafikai. Šajā laika posmā darbojās arī citi talantīgi karikatūru mākslinieki. Viņu starpā bija Kārlis Kronvalds, Martiņš Bušs, Jānis Lībergs u.c.¹⁵

Izmaiņas latviešu karikatūrā veicināja 1905. g. revolūcija. Satīriskā grafika uz to brīdi dominēja starp pārējiem tēlotājmākslas veidiem. Latviešu karikatūra piedzīvoja uzplaukumu. Karikatūras uzlaboja gan savu kvalitāti, gan kvantitāti. Satura ziņā karikatūrām tika pievienots politiskais asums.¹⁶ Šīs izmaiņas ietekmēja revolucionāra darbība, kas cīnījās pret carismu un vācu muižniecību. Ar karikatūru palīdzību šī cīņa tika pārnesta attēlā. Arī krievu progresīvās mākslas ietekme ir jūtama latviešu karikatūrās. Tā vērtējot, sabiedriskos notikumus valstī un atbalstot demokrātiskās tendences, veidoja labu piemēru latviešu karikatūristiem.

1906. g. Latvijā plosījās cara soda ekspedīcija, kas vardarbīgi sodīja revolucionārus. Neskatoties uz to, ka revolūcijas laikā arī bija cenzūra periodiskajos izdevumos, tas neapturēja māksliniekus viņu uzskatu paušanā. Karikatūrās tika attēlota visa ekspedīciju nežēlastība, kā arī tika attēlota garīdzniecības divkosība un baronu necilvēciskumu. Salīdzinot karikatūras ar iepriekšējām, tās kļuva dramatiskākas.

1906.g. Pēterburgā iznāca satīriskais žurnāls “Svari”, kura redaktors sākotnēji bija A. Purītis, vēlāk J. Tilbergs. Žurnālā tika apskatīts ikviens sabiedrības notikums un problēma. Lai izceltu galveno domu mākslinieki bieži karikatūrās pārspīlēja un deformēja realitāti. Žurnāla bieži parādījās šarži. Ar šaržu palīdzību mākslinieki atklāja tādu latviešu zīmīgu personu ka Aspazija, R. Blaumanis, Rainis, J. Vītols u.c. būtību. Žurnāla karikatūras tika pārpublicētas ne vien latviešu izdevumos, bet arī krievu. Ir jāmin, ka bija arī citi latviešu satīriski izdevumi, tomēr tie visi pakļāvās cara cenzūrai. Rezultātā dažas izdevumu redakcijas tika slēgtas, dažas slēgtas tikai uz laiku.¹⁷

---

¹⁵ Breikšs, D. Latviešu padomju karikatūra. Rīga:Liesma, 1985. 4.lpp.

¹⁶ Turpat, 5.lpp.

¹⁷ Turpat, 7.lpp.

Vēl sarežģītāki laiki latviešu karikatūrai pienāk pēc revolūcijas beigām. Kopš tā brīža masveidīgi tika apspiesta satīra, tāpēc turpmāk ļoti reti varēja redzēt ikdienas situācijas reālo atspoguļošanu. Sākoties Pirmajam pasaules karam 1914. g., latviešu demokrātiskā karikatūra pazuda no izdevumiem. Tās aizvietoja samākslotās karikatūras, kas bija pārgājušas cenzu.

Pēc kara, laikā 1921.-1934. g. iznāca žurnāls "Svari" no jau Latvijas teritorijā. Tomēr tas bija zaudējis savu kādreizējo popularitāti, jo karikatūras vairs neatspoguļoja kritiski sabiedrības problēmas kā tas bija kādreiz. No 1922. g. Latvijā sāka iznākt žurnāls "Ho-Ho", kurā bija vērojama progresīvā tendence. Taja publicējās galvenokārt Rīgas mākslinieku grupas, kurās piedalījās R.Suta, O. Skulme u.c.¹⁸

Pēc 1940.g. Latvijas okupācijas par galveno satīrisko izdevumu Latvijā kļuva "Rīgas krokodils". Šis izdevums kalpoja pastāvošai varai līdzīgi kā tas notika pārējā PSRS. Karikatūru tematika bija veltīta iepriekšējā Ulmaņa režīma nomelnošanai un atmaskošanai. Otrā pasaules kara laikā Latvijas periodika bija vērojams panīkums. Karikatūras no avīzēm pārcēlās uz propagandiskajām skrejlapām un plakātiem. Pēc 1944. g. Latvijas otrreizējās PSRS okupācijas karikatūristu vidū iezīmējās jauns mākslinieks G. Vīndedzis. Viņa karikatūras bija pietiekoši skarba un nežēlīga. Savās karikatūrās viņš labi bija pārdomājis kompozīciju un veiksmīgi izmantojis krāsas. Viņš spēja radīt tēlu un izcelt tēlam raksturīgāko, ko vajadzētu zināt lasītājam.¹⁹

50. gados starp padomju karikatūristiem parādās vēl viens talantīgs mākslinieks G. Bērziņš. Pirmo reizi mākslinieka karikatūras parādījās 1948. g. izdevumā "Asā slota". Bērziņa karikatūru tēli bieži atkārtojās un bija atpazīstami. Parasti tie bija kareivīga sieva un bailīgais vīrs, bufetniece, pedantiskais ierēdnis utt. Paustais Bērziņa humors vērsās pret negatīvajām īpašībām sabiedrībā.²⁰

Latviešu karikatūras attīstības nozīmīgākais notikums risinājās 1957. g., kad tika izdots satīriskā žurnāla "Dadzis" pirmais numurs.²¹ Dadža redakcijā strādāja jaunās paaudze karikatūristi, kam bija cits skats uz satīrisko grafiku. Katram māksliniekam bija savs rokraksts. Dadža karikatūras veicināja latviešu satīriskās grafikas māksliniecisko un profesionālo attīstību. Kopš žurnāla "Dadzis" iznākšanas tajā publicējušies visi latviešu karikatūristi, tāpēc tas veido Latvijas satīriskas grafikas

---

¹⁸ Breikšs, D. Latviešu padomju karikatūra. Rīga: Liesma, 1985. 8.lpp.

¹⁹ [http://www.antonija.lv/lv/gleznieciba/vindedzis-gunars/\(23.05.2017\)](http://www.antonija.lv/lv/gleznieciba/vindedzis-gunars/(23.05.2017))

²⁰ Breikšs, D. Latviešu padomju karikatūra. Rīga: Liesma, 1985. 10.lpp.

²¹ Turpat.

vēstures pamatus. Jaunai paaudzei apvienojoties ar veco izdevās radīt stilistiski jaunās strāvas, kuras izpausmi gūst galvenokārt tehniskajos risinājumos un mākslinieciskajās koncepcijās.

1.3. Karikatūras attīstība PSRS

Informācija par notikumiem pasaulē bija PSRS pilsoņiem ierobežota. Visus informatīvos kanālus kontrolēja pastāvošā vara. Lai sniegtu saviem pilsoņiem informāciju vizuāla veidā tika izmantoti periodiskie izdevumi, retāk kinohronikas. Starpkaru periodā padomju pilsoņu iekšpolitisko notikumu vizualizācijai tika izmantotas pārsvarā fotogrāfijas avīzēs vai žurnālos. Tomēr pirms fotogrāfijas dominances izdevumos 20. gs. 20. g. par galveno vizuālo avotu kalpoja karikatūra. Arī vēlāk periodisko izdevumu lasītāji pievērsa uzmanību vairāk karikatūrā, jo tā sniedza lielāku informācijas klāstu. Ja fotogrāfija veido vizuālo priekšstatu, tad karikatūra arī pauž konkrētu uzskatu. Par to liecina 1923. g. veiktā aptauja starp padomju zemniekiem, kas vēlējās, lai avīzēs parādās vairāk karikatūru.²²

PSRS karikatūras terminu sākotnēji attiecināja tikai uz ārpolitiku. Tieši ārpolitiku viņiem bija izdevīgāk izsmiet, pārspīlēt Rietumu trūkumus un veidot stereotipus nekā to reāli vizualizēt bildēs. Iekšpolitikas karikatūru sākumā nebija, jo karikatūra ir paredzēta izsmieklam, bet "ideālā" valstī nebija ko izsmieta, jo bija jāveido ilūzija, ka viss ir kārtībā.

Krievu pētnieks B. Jefimovs uzrāda, ka jau no 20. g. karikatūrai bija liela nozīme padomju periodiskajos izdevumos. Tāda karikatūras popularitāte nebija vērojama nevienā citā valstī.²³ Sākotnējās karikatūras bija orientētas uz lasītāja izklaidēšanu. Karikatūras sāka parādīties svētdienas humoristiskajos vai sporta izdevumu numuros. Nedaudz vēlāk tādi valsts mēroga laikraksti kā "Правда", "Известия", u.c. savos numuros sāka publicēt politiskās karikatūras. Tām bija politisks mērķis, karikatūras bija politiskās aģitācijas instruments.²⁴ Šīs karikatūras izraisīja plašu rezonansi kā valsts iekšienē, tā arī ārzemēs. Ir zināmi gadījumi, kad ārvalstu laikrakstos parādījās padomju karikatūras.

---

²² Голубев, А. *Если мир обрушится на нашу Республику: Советское общество и внешняя угроза в 1920-1940-е г.* Москва: Кучково поле, 2008. Pieejams tiešsaistē: <http://istmat.info/node/47247> (sk.20.04.2017)

²³ Турпат.

²⁴ Турпат.

1930. g. Padomju Savienībā karikatūrai parādījās jauna nozīme. Tika pausts uzskats, ka karikatūra ir pasaules vēstures, kas tiek pausta ar epigrammu palīdzību.²⁵ Savukārt padomju karikatūra ir šī procesa turpinātāja. Politiskas karikatūras galvenais uzdevums ir atmaskot naidīgi noskaņotos Rietumus. Tā vairs nav izsmiešana, bet ar karikatūras palīdzību PSRS atklāj politisko notikumu “patiesību”. Padomju Savienības ierēdņi arī komentēja karikatūristu albumus. Poliņķis A. Gnedins par karikatūrista Efimova karikatūrām bija teicis, ka ja tās varētu apvienot kopā viena filmā, tad filmas skatītāji varētu iepazīt Rietumu pasaules būtību. Filma atklātu, cik dziļa krīze ir skārusi kapitālistisko sistēmu, cik melīga ir Rietumu diplomātija un kā Rietumu imperiālisti gatavojas karam.²⁶

Satīriskie izdevumi vienmēr pievērsa PSRS vadošās partijas uzmanību. 1927. g. Centrālā komiteja pieņēma nolikumu satīriskiem izdevumiem. Nolikumā bija uzrādīti PSRS septiņi satīriskie žurnāli, kuru tirāža bija lielāka par pusmiljonu, tas liecināja par šo izdevumu popularitāti sabiedrībā. Līdz ar nolikuma pieņemšanu šiem žurnāliem bija jāpilda kompartijas uzdevumi, lai audzinātu PSRS pilsoņus. Žurnāliem bija jāklūst par ideoloģijas izplatīšanas instrumentiem. Kā arī karikatūrām bija jāizraisa naidis pret proletariāta ienaidniekiem- buržuāziju un sociāldemokrātus.²⁷

1928. g. Centrālā Komiteja ierosināja rīkot vismaz divreiz mēnesī satīrisko izdevumu redaktoru sēdi, kurā viņi saņemtu instrukcijas. Instrukcijās bija kompartijas norādes par karikatūru saturu, kuras ir nepieciešams publicēt. Šajā gadā izdevumi, kas pēc Centrālās Komitejas uzskatiem netika galā ar uzdevumu tika slēgti, savukārt citiem uzstājīgi tika ieteikts pārstrukturizēt izdevumu un redakciju.²⁸ Visvairāk vadošai partijai nepatika satīrisko izdevumu konkurence. Konkurējot, redakcijas aizmirsā par galveniem uzdevumiem, kas nāca no augšas. Redakcijas sāka orientēties uz savu lasītāju un galvenokārt publicēt karikatūras par ikdienas satīriskajām situācijām nevis ideoloģiskās audzināšanas dogmām. Bija arī cita veida kritika no partijas. Piemēram, žurnālu “Лапоть” kritizēja par to, ka savam pamatlasītājam, tas ir, zemniekam sāka piedāvāt lielāku karikatūru klāstu par

---

²⁵ Стыкалин С. , Кременская, И. *Советская сатирическая печать. 1917—1963.* Москва, 1963. Pieejams tiešsaistē: <http://www.rulit.me/books/sovetskaya-satiricheskaya-pechat-1917-1963-read-240787-1.html> (sk.21.04.2017)

²⁶ Алексеев, В. *Оружием политической сатиры.* Москва, 1979. стр.22

²⁷ Стыкалин С. , Кременская, И. *Советская сатирическая печать. 1917—1963.* Москва, 1963. Pieejams tiešsaistē: <http://www.rulit.me/books/sovetskaya-satiricheskaya-pechat-1917-1963-read-240787-1.html>(sk.21.04.2017)

²⁸ Turpat

starptautiskajām attiecībām, kas zemniekiem nav nemaz jāzina. Zemniekus ir jāapgaismo par šķiru cīņu un politiku.²⁹

20. gs. 40. g. PSRS iestājās smags laiks, tās teritorijā risinājās Otrais pasaules karš. Līdz ar kara sākumu PSRS žurnālistika vienojās vienā mērķī – celt tautas garu, lai izcīnītu uzvaru pār pretinieku. Karikatūras šajā laika posmā tika veltītas galvenokārt Vācijas nomelnošanai un izsmiešanai. Jāatzīst, ka propagandas mašīna neaprobežojās vienīgi ar karikatūrām. Sabiedrību centās ietekmēt ar plakāti, audioierakstiem no frontēm, radio programmām. Kara laikā veidojas mākslinieku savienība, kas zīmēja ideoloģiskās karikatūrās ar dzēlīgā satura dzejoļiem. Karikatūras un dzejoļi bija veltīti galvenajam pretiniekam – Vācijai. Pēc kara atjaunojās iepriekšējā kartība. Satīriskie izdevumi atkal bija kompartijas dzelžainajās rokās un pakļāvās stingrai cenzūrai.

60. g. PSRS politiskā situācija mainījās, līdz ar N. Hruščova nākšanu pie varas valstī sākās atkusnis. Šajā laikā vadībā starp satīriskajiem izdevumiem izvirzās žurnāls “Крокодил”. Neskatoties uz to, ka Padomju Savienībā pastāvēja daudzi vienlīdzīgi kvalitatīvi satīriskie izdevumi, vislielāko popularitāti un ietekmi uz sabiedrību veicināja tieši žurnāls “Крокодил”.³⁰ Pēc Staļina nāves gaisotne valstī kļuva brīvāka, tāpēc karikatūru saturs vairs nebija tik ideoloģisks kā iepriekš. Karikatūristiem radās iespēja attēlot arī pašmāju problēmas - alkoholismu, slinkumu, birokrātiju, jaunā sabiedrības tendences. Protams, šī parādības tika attēlotas ar izsmieklu un negatīvismu, atgādinot, ka ir jāaizmirst par netikumiem viena kopīga mērķa sasniegšanai – komunisma celšanai. Savukārt naidu pret Vāciju nomainīja naidis pret Rietumiem, īpaši ASV.

80. gados līdz ar Brežņeva stagnācijas laikiem vārda brīvība presē un karikatūrās samazinājās, tomēr lielas pārmaiņas satīriskā industrija nepiedzīvoja. Šajā laikā parādījās joki par valsts vadītāja aizraušanos ar ordeņiem un valsts attīstības iestingšanu, tomēr jāatzīst, ka šādas karikatūras bija retums. Savukārt 80. g. otrajā pusē bija vērojamas zīmīgas izmaiņas. Līdz ar M. Gorbačova nākšanu pie varas valstī

---

²⁹ Голубев, А. *Если мир обрушится на нашу Республику: Советское общество и внешняя угроза в 1920-1940-е г.* Москва: Кучково поле, 2008. Pieejams tiešsaistē: <http://istmat.info/node/47247> (sk.20.04.2017)

³⁰ <http://yumorzurnal.ucoz.org/index/krokodil/0-18> (sk.07.03.2017)

sākās pārbūves process, kas izraisa virkni izmaiņu. Mainījās arī karikatūras. Karikatūru saturs kļuva daudzveidīgāks.

1.4. Karikatūras attīstība un klasifikācija

Mūsdienās karikatūra nav īpaši populārs pētniecisks objekts. Ne zinātniskajā aprindās, ne žurnālistikā, nedz arī mākslas pētnieku vidū tā netika sīki izpētīta, kaut arī karikatūra jau ir attīstījusies vairākus gadsimtus iepriekš. Nerunājot, ka karikatūras ideja ir vēl senāka. Šobrīd nav joprojām izveidota vienota klasifikācijas sistēma pēc kuras to varētu sistematizēt. Neraugoties uz to karikatūra turpina savu attīstību.

Krievu pētniece N. Kožeurova mēģināja karikatūras nodalīt no pārējā periodikā sastopamā materiāla. Viņasprāt, karikatūras pilnīgi atšķiras no tā materiāla, kas parasti tika publicēts publicistikajos izdevumos. Atšķirību viņa iezīmē tēla eksistencē. Tādējādi uzrādot, ka karikatūrā nav skaidri redzams konkrēts tēls, kā tas ir kādā citā publicistikajā izpausmē.³¹ Tomēr šo apgalvojumi citi pētnieki apstrīd, jo karikatūrā arī ir noteikts tēls, ko radījis mākslinieks. Karikatūras tiek veidotas ar tiem pašiem radošiem mehānismiem ar kuriem tiek radīta publicistika. Publicisti orientējās ne vien uz objektīvo realitāti, notikumiem, bet arī uz garīgo realitāti, kas iespaido apskatītā procesa vai notikuma atspoguļošanu. Šīs pazīmes ir vērojamas arī karikatūrās.

Publicistiskais karikatūras potenciāls ir mazinājies jau 20.gs., totalitāro režīmu ietekmē. Tobrīd karikatūrai tika pievienota režīma ideoloģija, tomēr viena no karikatūras pamatfunkcijām šādos apstākļos tika saglabāta, tā turpināja veidot sabiedrisko domu jeb audzināt sabiedrību.³² 20. gs. bija politiskās karikatūras laiks, tāpēc mūsdienās bieži vien karikatūru autori negrib izpausties par citām tēmām kā tika politiku. Rezultātā karikatūru spektrs mūsdienu periodiskajos izdevumos nav plašs, kāds tas varētu būt, ja tiktu ieviesta skaidra karikatūru klasifikācija. Tas negatīvi ietekmē preses izdevumus, jo karikatūra ir instruments ar kuru var pateikt to, ko rakstā pierakstīt nav iespējams.

Mūsdienu presē arvien biežāk parādās infografika jeb attēli, kas vizualizē publicēto informāciju. Karikatūra spiesta konkurēt ar kolāžām, ilustrācijām, bildēm

---

³¹ Кожеурова, Н. *Публицистика и философия : коммуникативно- мировоззренческие аспекты*. Москва, 1984. стр.4

³² Stretcher, L.H. *On a Theory of Political Caricature. Comparative studies in Society and History*.1967. p.45.

avīzēs, žurnālos u.c. izdevumos. Līdz ar vizuālā materiāla pieaugšanu periodiskajos izdevumos, karikatūras ietekme mazinās, tāpēc mazinās arī tās funkcija.³³ Ar karikatūras palīdzību autori parasti centās informēt lasītājus vizuāli komiskā veidā par kādu notikumu vai problēmu un sniegt vielu pārdomām.

20. gs. 90. g. karikatūru pētījumos tiek uzrādīts, ka karikatūras saikne ar žurnālistiku ir dabiska un tā palīdzēja attīstīties karikatūrai. Karikatūra arī šajos pētījumos tiek uzskatīta kā atsevišķa un neatkarīga vienība izdevniecības materiālos. Karikatūra tika iedalīta vairākās grupās: ilustratīvās karikatūras, kas papildina rakstu materiālu, karikatūras uz izdevumu vākiem, karikatūras kā logotips, reklāmas karikatūras, sižetiskās karikatūras, karikatūru kolāža, televīzijas karikatūras, jauktās karikatūras.³⁴ Grupēšanas pamatprincips bija karikatūras forma un atrašanās vieta izdevumā, tomēr netika ņemts vērā svarīgākais karikatūras aspekts - saturs. Tieši saturs ir pamats, pateicoties kuram karikatūra eksistē.

Mūsdienās pētnieki cenšas karikatūras grupēt ņemot vērā tās saturu, tāpēc tiek izdalītas sešas karikatūru grupas. Savukārt karikatūru forma un atrašanās vieta netiek ņemta vērā, jo mūsu laiku periodiskajos izdevumos karikatūra nav patstāvīga. Šobrīd lielākoties avīžu un žurnālu redakcijās nav mākslinieku, kas nodarbojas tikai ar karikatūrām. Ja ir nepieciešama karikatūra, tad redakcijas veic pasūtījumus pie māksliniekiem.³⁵

Pirmā karikatūru grupa ir šarži un portreti. Šarži ir attēli, galvenokārt, portreti, kuros tiek izceltas konkrētās personas izskata un rakstura iezīmes. Parasti tās ir ļoti pārspīlētas, lai radītu komisko varoņa tēlu. Ar šaržu autors grib pievērst sabiedrības uzmanību uz negatīvām kādas personības rakstura iezīmēm. Cik skarbi tiks attēlota šarža personība ir atkarīgs no mākslinieka lojalitātes pret viņu. Pastāv arī draudzīgie šarži Draudzīgajos šaržos parasti nav politisko vai sociālo zemtekstu. Toties vairāk izplatīti ir šarži, kas tīšām nomelno konkrētu personību.³⁶ Vispieprasītākie šarži ir pirmsvēlēšanu kampaņu laikā, kad politiķi veic šaržu pasūtījumus, lai nomelnotu savus konkurentus. Galvenais šarža nosacījums ir nepieciešamība attēlot atpazīstamu personu, kas darbojas politikā, mākslā, sportā u.c. Bieži vien tas tēls, kas ir radīts šaržā nostiprinās sabiedrībā un konkrēta personība tiek uztverta tieši tāpat kā šaržā.

---

³³ Айнутдинов, А. *Типология и функции карикатуры в прессе*. Челябинск: ВЕСТНИК ЧЕЛЯБИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА, 2008.

³⁴ Turpat.

³⁵ Turpat.

³⁶ http://www.ehow.com/list_6824108_caricature-types.html (sk.15.04.2017)

Daži pētnieki uzrāda, ka šaržu ir jānošķir no karikatūrām, citi uzskata, ka to nevar darīt, jo karikatūrās arī ir redzami šarža un groteska elementi. Šie elementi tiek izmantoti vienai un tai pašai nozīmei, lai pārspīlētu notikumu vai personību.³⁷

Otra grupa, kurā var iedalīt karikatūras ir sociālās karikatūras. Šīs karikatūras veids ir visizplatītākais periodiskajos izdevumos. Satura ziņā šādas karikatūras aptver plašu tēmu klāstu. Tas var vēstīt par dzīves līmeņa, ekoloģijas vai citām aktuālām sabiedrībā problēmām. Sociāla karikatūra vienmēr ir veltīta jaunākiem notikumiem un cenšas atklāt šī notikuma problēmas. Problēmu attēlošana ir domāta noteiktai sociālai grupai, kas ir iesaistīta notikumā noteiktajā laika intervālā. Norobežota laika telpa arī ir elements, kas to atšķir no citām.³⁸ Sociālās karikatūras vēsta nevien par aktuāliem notikumiem, bet arī par sociālām parādībām, piemēra, alkoholisms, narkotiku atkarība, noziedzība utt.

Nākamā karikatūru grupa ir karikatūras par cilvēku attiecībām. Pastāv mākslinieki karikatūristi, kas cenšas izbēgt politiskas vai hiperaktuālas tēmas, bet savos darbos cenšas parādīt cilvēku un viņu attiecību būtību. Parasti tiek attēlotas pozitīvas parādības cilvēka dzīvē. Galvenais uzdevums ir padarīt šāda veida karikatūru maksimāli vienkārši, lai tās izskaidrošanai nebūtu nepieciešami vārdi. Lasītājam, kas aplūko karikatūru ir pašam jāsaprot un jāatrod analogijas starp karikatūra redzamo un savu personīgo dzīvi. Tomēr šāda veida karikatūru interpretējums var būt maldinošs. Šīs karikatūras ir kā vārdi homonīmi, kas var būt vienādi pēc formas, bet dažādi pēc satura.³⁹

Vēl viena karikatūru grupa ir strip karikatūras. Tā ir sižetiskā karikatūra, kas sastāv no vairākiem attēliem. Parasti strip karikatūras ir sadalītas ne vairāk kā piecos fragmentos. Nosaukums radies no angļu valodas strip cartoon, kas angļu periodikā apzīmēja humora sadaļu.⁴⁰ Strip karikatūras ir līdzīgas komiksiem, tomēr tas nav viens un tas pats. Komiksi ir izvērsts vēstījums, kuru var izprast sekojot katram attēlam stingri hronoloģiskā secībā. Komiksos parasti blakus katram attēlam ir teksts, kas skaidro attēla sižetu. Komiksiem arī nav nepieciešams būt satīriskiem, tie var tikt izpildīti dažādos žanros. Komiksi ir pilnīgi neatkarīgi no karikatūrām, tas vairs

---

³⁷ Stretcher, L.H. *On a Theory of Political Caricature. Comparative studies in Society and History*.1967. p.45.

³⁸ Айнутдинов, А. *Типология и функции карикатуры в прессе*. Челябинск: ВЕСТНИК ЧЕЛЯБИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА, 2008.

³⁹ Turpat

⁴⁰ <http://www.cartoonmuseum.org/explore/history-of-cartoons-comics>(sk. 02.05.2017)

netiek publicēts avīzes un žurnālos. Savukārt strip karikatūrai ne vienmēr ir pievienots teksts vai skaidrojums, kā arī šo karikatūru saturs ir satīrīks.⁴¹

Nākamā grupa ir filozofiskās karikatūras. Pie šīs grupas tiek pieskaitītas karikatūras, kurās tiek pausts abstraktais humors. Tā ir visjaunākā grupa, kura piedēvē karikatūrām lielāku māksliniecisko vērtību. Šāda tipa karikatūras var biežāk sastapt izstādēs nekā periodiskajos materiālos. Filozofiskās karikatūras autorus arī var iedalīt divās grupās: māksliniekos-estētos un māksliniekos – filozofos. Mākslinieki filozofi cenšas ar simbolu palīdzību izveidot savu pasaules uztveres ainu. Viņi cenšas ar mākslu paust savu viedokli apkārtējai pasaulei. Savukārt mākslinieki estēti pievērš uzmanību nevis idejas īstenošanai karikatūrā, bet pirmatnēji akcentē uzmanību uz karikatūras izskatu, tas ir, kompozīciju, tēliem, krāsām, ēnām utt.⁴²

Neizbēgama ir politisko karikatūru grupa. Šajās karikatūrās tiek pausti viedokļi par politiķiem, par iekšējās un ārējās politikas norisēm. Šādas karikatūras līdzīgi kā šaržu politisko karikatūru visaktīvāk izmanto pirmsvēlēšanu kampaņā, lai nomelnotu savu oponentu. Politiskās karikatūras ir vispopulārākās starp citām karikatūrām.

Kopumā ir sešas karikatūru grupas, kas ar grafikas un mākslas palīdzību izdevniecības materiālos sniedz ieskatu kādos noteiktajos jautājumos. Katrai karikatūrai ir arī sava funkcija jeb uzdevums, ko arī var iedalīt vairākās grupās.

Karikatūras spēj pildīt informatīvo funkciju. Karikatūras vizualizē un informē ar mākslas palīdzību par kādu notikumu vai procesu sabiedrībā. Pat, ja notikums tiek pārspīlēts, tas nemazina informācijas apjomu, ko tā sniedz. Informācija visbiežāk ir subjektīva, jo autors vai redakcija bieži vien interpretē notikumus pēc saviem uzskatiem. Vairāk objektīvas informācijas var atrast karikatūras, kuras autori cenšas atspoguļot konkrētus procesus, balstoties uz vispārzināmiem faktiem. Karikatūra arī sniedz informāciju lasītājam, lai viņš aizdomātos pats, kur ir realitāte un īsti fakti, bet kur karikatūrā izpaudās autora skatījums un radošums.⁴³

Karikatūrām piemīt arī komunikatīva funkcija. Ar karikatūru palīdzību izdevniecību redakcijas komunicē ar lasītāju. Karikatūru uzdevums ir sniegt komunikāciju, kuras iespējams lasītājam pietrūkst un tadējādi aicina veidot dialogu.

---

⁴¹ Turpat.

⁴² Артемова, Е. *Карикатура как жанр политического дискурса*. Волгоград, 2002. Pieejams tiešsaistē: http://www.ahmerov.com/book_1034.html (sk.23.04.2017)

⁴³ Turpat

To, ka komunikācija noris sekmīgi var spriest pēc žurnālistikas un karikatūras attīstības. Tas viennozīmīgi uzrāda uz to, ka informācijas apmaiņa norit sekmīgi.

Karikatūrām piemīt psiholoģiskā funkcija. Tās uzdevums ir atvieglot lasītāju psiholoģisko stāvokli, novēršot viņu uzmanību no nopietniem notikumiem. Karikatūras liek lasītāja atslābt no notikumu dramatisma, noņem pārlietu stresu un liek uzsmaidīt.⁴⁴ Lai sniegto maģiski psiholoģisko ietekmi uz lasītāju, karikatūrai jābūt vienkāršai un pozitīvai. Tai arī jābūt izpildītai mākslinieciski augstā līmenī, jo estētika sniedz cilvēkiem pozitīvas emocijas. Ja karikatūra tiks izpildīta pavirši, tad arī psiholoģiska funkcija netiks pilnvērtīgi sasniegta.

Karikatūras pilda arī apgaismības funkciju. Karikatūra mēdz nevien kritizēt un izsmiet, tā arī sniedz lasītājam zināšanas par dažādiem ikdienas dzīves aspektiem. Līdzīga ir arī "evristiskā" funkcija, kas arī sniedz zināšanas, bet evristikās karikatūras parasti izsauc viņa efektu, cel rezonansi notikumam, uzdot tendenci pēc kuras notikumu sāk līdzīgi interpretē kā tas tika attēlots karikatūrā.⁴⁵

Viena no svarīgākām funkcijām ir audzināšanas funkcija. Šādas karikatūras pārlicina lasītāju ko darīt nav nepieciešams un liek pieņemt pēc autora, redakcijas vai pastāvošās varas uzskata pareizo uzvedības modeli. Visbiežāk šāda karikatūras parādās valstīs, kurās ir antidemokrātiskais režīms un ir uzstādīta diktatūra. Audzināšanas karikatūras ir pārlietu ideoloģiskas, tās nodarbojas, galvenokārt ar patriotisma celšanu pilsoņu apziņā. Tomēr arī demokrātiskajās valstīs tiek izdotas karikatūras ar audzināšanas funkciju. Tās nevēsta par ienaidniekiem un nepieciešamību mīlēt valsts vadoni, tās propagandē morāles vērtības. Šādas karikatūras arī nereti izsmej negatīvās sabiedrības īpašībās, uzrādot lasītājam, cik riebīgi tās izskatās no malas⁴⁶.

Kā jau tika minēts vizuālo materiālu apjoms arvien pieaug mūsdienās, tomēr karikatūru kļūst arvien mazāk. Mūsdienu periodiskajos izdevumos ne vienmēr apzinās, kāda ir vērtība karikatūra un ko tā spēj paveikt atšķirībā no bildēm, kolāžām u.c. Šobrīd redakcijās nav mākslinieku, kas atbild par karikatūrām, bet tās tiek

---

⁴⁴ Айнутдинов, А. *Типология и функции карикатуры в прессе*. Челябинск: ВЕСТНИК ЧЕЛЯБИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА, 2008.

⁴⁵ Turpat

⁴⁶ Артемова, Е. *Карикатура как жанр политического дискурса*. Волгоград, 2002. Pieejams tiešsaistē: [http://www.ahmerov.com/book_1034.html\(sk.24.04.2017\)](http://www.ahmerov.com/book_1034.html(sk.24.04.2017))

pasūtītas. Arī karikatūras izstrādei netiek pievērsta tik liela uzmanība, tāpēc to kvalitāte arī svārstās.

2. Notikumi PSRS 20. gs. 80. g. beigās

Padomju Savienības 20. gs. 80. gadu ekonomikas stagnēšana pārauga par pirmskrīzes situāciju valstī. PSRS sākās smags laiks, kas izraisīja izmaiņas visdažādākajās dzīves jomās- ekonomikā, sabiedrībā, politikā. Izmaiņu laiks tuvojās jau 1982. g., kad mira Kompartijas Ģenerālsēkretārs L. Brežņevs. Augstākajā PSRS amata Brežņevs atradās kopš 1964 . g. Pēc Brežņeva nāves pie varas nāca bijušais Valsts drošības komiteja priekšsēdētājs J. Andropovs. Viņa galvenais mērķis bija nostiprināt darba disciplīnu valstī un veikt kadru atjaunošanu. Pie varas viņš bija neilgu laiku - 15 mēnešus. Šajā nelielajā laika periodā tika nomainīti 18 ministri un 37 apgabalu komiteju sekretāri. Jāmin, ka rezultātā disciplīna valstī palielinājās, tomēr tā nespēja glābt lejupslīdošo ekonomiku. Andropovu nomainīja K. Černenko, kuram uz to brīdi bija 73 gadi. Pēc gada arī jaunais ģenerālsēkretārs Černenko devās aizsaulē, neveicot valstī nozīmīgas pārmaiņas.⁴⁷

1985. g. martā par Komunistiskās partijas vadītāju kļuva M. Gorbačovs, kas zīmīgi atšķīrās no saviem priekšgājējiem, pirmkārt, vecuma ziņā. PSRS pie varas nāca jauns un entuziasma pilns politiķis, kas bija pavisam no citas paaudzes. Atšķirība no iepriekšējiem sekretāriem viņam bija savs jauns redzējums uz politiku un Padomju Savienības nākotni. Tieši viņa nākšana pie varas iezīmēja kardinālas izmaiņas pasaules lielvalstī. Līdz ar Gorbačovu sākās “Perestroika” jeb Pārbūves laiks.

Pārbūve ir dalāma trijos posmos. Pirmais posms risinājās laikā 1985.-1988. g., kurā centās paātrināt ekonomikas un sociālo attīstību valstī, saglabājot veco administratīvo pārvaldes sistēmu. Otrais posms risinājās laikā 1989.-1991. g. , kurā tika ieviesta politiskā reforma, kas paredzēja iznīcināt vienpartijas sistēmu un ieviest tirgus ekonomiku. Pēdējais posms bija 1991. g., kad uzsākās smaga politiskā krīze, kas beidzās ar komunistiskās impērijas sabrukšanu.⁴⁸

2.1. Ekonomiskās izmaiņas PSRS

1985. g. jaunā PSRS valdība izlēma radikāli mainīt ekonomiku. Par pamatu šai idejai kalpoja vēlme paātrināt sociāli ekonomisko attīstību. Pirmo reizi ideja par ekonomisko reformu izskanēja 1985. g. aprīļa Centrālās komitejas plēnumā. Jau

---

⁴⁷ Клуб Свободное слово, Институт философии РАН. *Перестройка двадцать лет спустя*. Москва:Русский путь, 2005.

⁴⁸ Turpat.

martā tā tika apstiprināta.⁴⁹ Tika izveidots ekonomikas plāns ar termiņu līdz 2000. gadam. Šo 15 gadu laika tika paredzēts palielināt valsts ienākumus par divām reizēm. Lai sasniegtu ekonomisko izaugsmi bija paredzēts arī ražošanas līmeni palielināt par divām reizēm. Par tik pat arī būtu nepieciešams darba spēka efektivitāti.

Lai paātrinātu ekonomiskās reformas realizāciju, tika veikti pasākumu kopumi. Pirmais un viens no svarīgākajiem pasākumiem bija kampaņa pret alkoholu, lai palielinātu padomju pilsoņu darba efektivitāti. Tika slēgtas alkohola nozares rūpnīcas, masveidīgi izcirsti vīnogulāji. Tādējādi alkohola daudzums tirdzniecībā ievērojami samazinājās gandrīz divreiz, salīdzinot 1980. un 1985. gadus.⁵⁰ Tomēr šāda kampaņa izraisīja otrādi negatīvu ietekmi. PSRS Dienvidu reģionos tādos kā Moldovā, Armēnijā, Azerbaidžānā alkohola ražošana bija viena no svarīgākajām ražošanas nozarēm, kas deva ievērojamus ienākumus reģioniem. Pēc jaunām ekonomiskām reformām, šie reģioni zaudēja ekonomisko stabilitāti. Savukārt citās padomju republikās parādījās lielas rindas pēc alkohola. Valstī pieauga saindēšanās gadījumi, jo alkohola vietā tika izmantoti spirtu saturošie šķidrums.⁵¹ Rezultātā ekonomika sāka nevis plaukst, bet tajā sākās vēl lielākas sarežģītības nekā iepriekš.

Nākamais jaunās valdības mēģinājums ekonomikas paātrināšanā bija naudas emisijas uzsākšana. Tika palielināta naudas apgrozība. Šāds solis arī neattaisnoja cerības. Padomju Savienības finanšu mehānisms bija zaudējis savu stabilitāti. Kopējie tautsaimniecības rādītāji turpināja krist.⁵² Šāda situācija skaidri parādīja, ka ekonomiskās reformas izgāzās. Bija jāmeklē jauni veidi kā reformēt ekonomiku.

1987. g. jūnija kārtējā Centrālās komitejas sēdē tika pieņemts lēmums par radikālo ekonomikas pārvaldes maiņu. Plēnuma atzina, ka tik lielu valsti kā PSRS un visus tās uzņēmumus no Maskavas nav jēdzīgi pārvaldīt, tāpēc uzņēmumiem tika sniegta lielāka brīvība savās darbībās un lēmumos.⁵³ Nedaudz vēlāk tika pieņemts likums par kooperāciju, kas veicināja kooperatīvu rašanos. Kooperatīvu dalībnieki varēja gūt finansiāli lielāku atbalstu no valsts, saņemot papildus subsīdijas. Tomēr drīzuma plāns ar kooperatīviem arī izgāzās. Jauniem kooperatīviem nebija sava pamatkapitāla, tāpēc līdzekļi tika ņemti aizdevumā no valsts. Aizdevumi nebija

---

⁴⁹ Левин, М. *Советский век*. Москва: Европа, 2008. стр.584.

⁵⁰ Абалкин, Л. *Экономическая история СССР*. Москва: Инфра-М, 2007. стр.467.

⁵¹ Турпат, . стр.471.

⁵² Pryce-Jones, D. *The war that never was. The Fall of the Soviet Empire 1985-1991*. London:5 Upper Saint Martin's lane,1995. 99. lpp.

⁵³ Турпат, 102. lpp.

efektīvi, tie nenesa peļņu kā tas bija plānots iepriekš. Tomēr aizdevumi palielināja valsts budžetu plūsmu no valsts kases un izraisīja valstī inflāciju.⁵⁴ Inflācijas parādīšanos arī ietekmēja cits faktors. Pēc brīvības no valsts iegūšanas, uzņēmumu ražošana palika gandrīz nemainīga, turpretī algas darbiniekiem tika palielinātas.

1988. g. situācija ekonomikā arvien pasliktinājās. Krīze tautsaimniecībā kļuva arvien manāmāka. Valstī parādījās budžeta deficīts un inflācijas pastiprināšanās, sāka uzplaukt ēnu ekonomika, ka arī tirdzniecībā sākās deficīts. 1989. g. darba apstākļi ievērojami pasliktinājās, tāpēc dažviet sākās streiki. Īpaša nozīme bija šahtu darbinieku protestiem, kas apstādināja tik svarīgu valstij ogļu ieguves procesu. Centrāla komiteja centās nākt pretī protestētājiem un izdeva likumu, kas paredzēja darba devēja un darba ņēmēja konfliktu noregulēšanu, tomēr tas neatrisināja krīzes situāciju.⁵⁵

1989. g. padomju valdība izskanēja pirmās idejas par tirgus ekonomikas elementu ieviešanu PSRS. Tika izstrādāts plāns uz nākamiem sešiem gadiem līdz 1995. g. Plānu sadalīja divos posmos. Pirmajā posmā tiktu realizēti pasākumi ārkārtas situācijas novēršanai un ekonomiskā līdzsvara atjaunošanai. Savukārt otrajā posmā paredzēja pārvaldīt ekonomiku ar klasiskām metodēm.⁵⁶ Ne vien centrālā valdība domāja par izeju no ekonomiskās krīzes, bet arī citu reģionu Augstākās padomes piedāvāja savus rīcības plānus. Viens no plāniem bija izveidot divus sektorus ekonomikā. Pirmajā sektorā iedzīvotājus būtu jānodrošina ar dzīvei nepieciešamākajām un lētākām precēm, izdodot talonus. Otrajā sektorā būtu brīvais tirgus, kuram ar laiku vajadzētu palikt arvien lielākam. Īstenojot šo plānu varētu realizēt gan patērētāju tirgus stabilizāciju, gan iedzīvotāju labklājību.⁵⁷ Virsroku guva valdības plāns, tomēr pēc mēneša palika skaidrs, ka tas nedarbojas. Sekojoši tika izstrādāti vairāki likumu projekti, kas paredzēja paātrināt pāreju uz tirgus ekonomiku. Viens no ārkārtas likumiem bija strauja cenu paaugstināšana uz pārtikas produktiem.

1990. g. M. Gorbačovs tikās ar Krievijas PFSSR Augstākās padomes vadītāju B. Jeļcinu. Tikšanās rezultātā abi politiķi vienojas par alternatīvās programmas izveidi.

---

⁵⁴ Brune, L. *Chronology of the Cold War 1917-1992*. New York: Taylor&Francis Group, 2006. 523. lpp.

⁵⁵ Абрамова, Ю., Дмитриев, А. *Экономические преобразования периода Перестройки: 1985-1991* 22. Москва: Известия Московского государственного технического университета МАМИ, 2013.

⁵⁶ Абалкин, Л. *Экономическая история СССР*. Москва: Инфра-М, 2007. стр.472.

⁵⁷ Turpat

Tika izveidota speciāla komisija, kurai vajadzēja programmu īstenot. Ekonomisko plānu, kuru gribēja īstenot nosauca par “500 dienas”.⁵⁸ Pirmkārt, tā paredzēja finanšu sistēma stabilizāciju. To plānoja panākt bez cenu paaugstināšanos uz pārtikas produktiem. Otrkārt, programma paredzēja privatizācijas uzsākšanu. Treškārt, paredzēja sniegt lielāku finansiālo aizsardzību pilsoņiem. 1990. g. programma “500 dienas” netika pieņemta, par iemeslu kalpoja nesaskaņas starp Krievijas PFSR un PSRS valdību.⁵⁹ Rezultātā tika apstiprināta cita programma, kurai bija tie paši mērķi, bet to sasniegšanai bija paredzēts daudz lielāks laika periods.

Darbības ekonomikas uzlabošanai bija bezjēdzīgas. 1991. g. PSRS oficiāli sākas ekonomiskā krīze, kas skāra visas valsts dzīves jomas, ka arī starptautisko situāciju. Pirmo reizi pēc Otrā pasaules kara IKP rādītājs bija krities par 10%, valsts ienākumi samazinājās par 4 %.⁶⁰ Rūpniecība un lauksaimniecība panīka. Naftas un ogļu ieguve noslīdēja līdz 70. gadu līmenim. Inflācijas sasniedza vēl nepieredzēto līmeni.

Jaunās valdības eksperimenti ar ekonomikas transformēšanu izrādījās nesekmīgi. Plaukstošās ekonomikas vietā tika izraisīta liela krīze. Lolotie valdības mērķi netika sasniegti, jo plāna realizācija bija pavirša. Sākotnēji netika novērtētas izmaiņas, kas bija radušās starptautiskās situācijas ietekmē. Arī pašmāju problēmas netika analizētas un netika paredzēts eksperimentu citādāks iznākums. Līdz ar lielām ekonomiskām grūtībām aizsākās sabiedrības neapmierinātība pret pastāvošo valdību. Sekojoši sākās reformas arī PSRS politiskajā jomā.

2.2. Politiskās reformas PSRS

Ekonomiskā situācija izsauca lielu neapmierinātību, tāpēc izmaiņas politikā bija neizbēgamas. Līdz ar jauno valsts vadītāju politikā uzsākās demokratizācija, kas skāra gan politiku, gan valsts ilgi pastāvošo ideoloģiju. Sākās atklātā vienpartijas sistēmas kritizēšana, parādījās informācija par korupciju un vēstures notikumi, kas agrāk tika noklusēti tika atklāti. Atklātības laiks bija sācies. Presē arvien biežāk parādījās uzskatu dažādība, kas agrāk bija neiedomājama. Periodiskajos izdevumos

---

⁵⁸ Абрамова, Ю., Дмитриев, А. *Экономические преобразования периода Перестройки: 1985-1991* 22. Москва: Известия Московского государственного технического университета МАМИ, 2013.

⁵⁹ Turpat

⁶⁰ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991.* Malta: Guttenberg Press Ltd, 2007.p.389.

daži pauda konservatīvās ideja, aizstāvēt PSRS ideoloģiskos pamatus, daži pauda radikālus antisovjetisma un nacionālās idejas. Atklātība pakāpeniski sāka mainīt sabiedrisko domu, sabiedrības vērtības piedzīvoja izmaiņas. Kas agrāk bija slikts, tagad bija kļuvis par paraugu.

Izmaiņas risinājās ne tikai vienkāršo pilsoņu prātos, bet arī politiskajā elitē. Notiek sociālisma sadrumstalošanās. Gorbačovs kopā ar saviem partejiskiem atbalstītājiem sāka paust domu par vienpartijas sistēmas maiņu. Viņš ierosināja izbeigt Komunistiskās partijas diktātu valstī un aicināja veikt izmaiņas konstitūcijā. 1988. g. jūnijā 19. kompartijas konferencē šī ideja guva atbalstu. Konferencē tika pasludināts, ka turpmāk PSRS politiskā sistēma tiks pārkārtota un Padomju Savienība pārtaps par demokrātisko valsti.⁶¹ Lai realizētu šo mērķi bija paredzēts atteikties no vienpartijas sistēmas, veidot jaunās alternatīvās demokrātiski ievēlētās padomes, valsts iestāžu demokratizācija. Bija plānots palielināt atklātību un plurālismu, kā arī nodrošināt vienlīdzību visām nacionalitātēm. Ne visi Centrālās komiteja dalībnieki piekrita šādam notikumam pavērsienam. Gan komiteju, gan partiju sāka pamest tās jau bijušie locekļi. Dažās republikās beidza pastāvēt Komunistiskā partija, piemēram, Kaukāzā. Baltijas valstīs bijušie komunisti transformējās par sociāldemokrātiem un dibināja jaunās partijas.

19. kompartijas konference tika pieņemti vairāki likumi, kas būtiski ietekmēja turpmāku notikumu gaitu. Viens no tādiem likumiem bija Likums par konstitūcijas papildināšanu un mainīšanu. Tas noteica, ka Komunistiskā partija vairs nav vadoša PSRS partija. Par galveno politiskās varas iestādi kļuva PSRS tautas deputātu kongress, kuru ievēlēja PSRS Augstākā Padome. Tika veidota komiteja, kas uzraudzītu konstitucionālo kārtību.⁶² 1989. g. PSRS notika 1. vēlēšanas pēc jaunās politiskās sistēmas ieviešanas. Jau pēc gada deputātu kongresā tika ieviests prezidenta amats, kuram bija izpildvaras pilnvaras. Par pirmo PSRS prezidentu kļuva M. Gorbačovs. Tas tika izdarīts, lai varētu stabilizēt novājināto politisko sistēmu.⁶³

Uzreiz pēc izmaiņām konstitūcija visas PSRS teritorija sāka veidoties jaunie politiskie spēki. Padomju republikās sāka veidoties tautas frontes. Aizsākās šī

---

⁶¹ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991.* Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007. p.405

⁶² Станкевич, З. *История крушения СССР. Политико-правовые аспекты.* Москва: Издательство Московского университета, 2001. стр.61.

⁶³ Turpat, 63.lpp.

tendence Baltijas valstīs, kas vēlāk izplatījās arī citās republikās.⁶⁴ 1989. g. PSRS bija vērojama jau liela politisko spēku daudzveidība, lielākoties partijas pārstāvēja liberālās idejas. Daudzu politisko partiju struktūra bija nepārdomāta un tām nebija patstāvīga sociālā atbalsta, tāpēc daļa no tām sabruka. Arī komunistiskā partija sadalījās piecos virzienos, katrs pārstāvēja savas idejas ar sociālistisko novirzi. 1990. g. arvien lielāku popularitāti guva labējās partijas ar nacionāldemokrātisko virzienu. Gadu vēlāk parādījās demokrātiski reliģiskās partijas.⁶⁵

Politisko partiju daudzveidība ir skaidrojama ar ekonomisko krīzi. Sabiedrībai bija nepieciešami jauni varoņi, kas spēs paglābt no graužošanas situācijas. Šī politiska aktivitāte pierādīja, ka Komunistiskās partijas laiks ir beidzies un veco kārtību vairs nebūs iespējams atgriezt atpakaļ. Līdz ar jauno politisko sistēmu skaidri iezīmējās trīs jaunie politiskie strāvojumi. Demokrātiskais strāvojums iestājās par Rietumeiropas politisko kārtību, kur varas iestādēs ir balstītas uz demokrātijas principiem un attīstīta tirgus ekonomika. Otrais strāvojums bija nacionāli-patriotiskais. Šī strāvojuma pārstāves bija nacionālās partijas, kas nevelējās piekopt agrāk uzspiesto daudznacionālās laimīgas valsts tēlu. Pēc atklātības un plurālisma ieviešanas arvien vairāk tika diskutēts par PSRS tautu reliģiju, kultūru, uzskatu dažādību. Apgrūtinātā jaunizveidotajā situācijā arvien grūtāk bija atrast kopīgo valodu dažādu tautu pārstāvjiem vienas valsts ietvaros. Trešais strāvojums bija komunistiskais. Šī strāvojuma pārstāvji iestājās par iepriekšējās kārtības saglabāšanu.⁶⁶ Tādā veidā PSRS sākās asa politiskā cīņa.

2.3. Sociālās problēmas PSRS

PSRS vairākus gadu desmitus piekopa lielvalsts tēlu, kas apvieno dažādu tautību pārstāvjus, apvienojot tos ar vienu mērķi – komunisma celšanu. Tajā draudzīgi sadzīvoja 53 dažādas tautības, tomēr ne visas valstis labprātīgi valstis nokļuva PSRS sastāva. Daļa no PSRS republikām tika inkorporētas pret pašu gribu. Pirms tam šīm tautām bija sava vēsture un kultūra, kas bija viņu lielāka vērtība. Tomēr PSRS uzspieda savas vērtības.

Komunistiskajā lielvalstī par apvienojošo multinacionālās sabiedrības elementu kalpoja ekonomiskie sakari. PSRS mēģināja dažādas republikas piesaistīt

---

⁶⁴ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991.* Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007. p.405

⁶⁵ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991.* Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007.p.405.

⁶⁶ Turpat, 206. lpp.

vienu pie otras. Dažādas republikas tika saistītās kopīgās ekonomiskās vai ražošanas nozarēs, tādējādi tās bija spiestas uzturēt ciešu saikni viena ar otru. Arī armija bija viens no faktoriem, kas mēģināja dzēst dažādību starp padomju pilsoņiem. Ideoloģija bija vadošā loma tautu apvienošanas procesā. Sabiedrībai bija uzlikts viens kopīgais mērķis un viens kopīgais ienaidnieks, kuru uzvarēt varēja tikai tautai vienojoties.⁶⁷ Gadus desmitus šī sistēma bija efektīva, kamēr nesākās valsts mēroga sarežģījumi ekonomikā.

Līdz ar ekonomisko krīzi arvien biežāk sabiedrībā tika akcentēta etniskā dažādība, kas izraisīja etnisko konfliktu attīstību. Arvien populārākas kļuva nacionālās kustības, kas pauda radikālas idejas. 1988.-1989. g. sākas etniski konflikti starp Armēniju un Azerbaidžānu par Kalnu Karabahu. Konflikti izpaudās sadursmēs un vardarbīgās izrēķināšanās, pamatojoties uz etniska principa. Vēlāk tas noveda abas republikas pie karadarbības.⁶⁸ 1990. g. nacionālisms uzliesmoja Ķirgīzijā. Grautiņu rezultātā simtiem civiliedzīvotāju gāja bojā.⁶⁹ Arī Gruzijas attiecības saasinājās ar Abhāziju un Dienvidosetiju, kas pārauga arī bruņotajos konfliktos. Līdzīgs liktenis bija Moldovai un krievu apdzīvotajam Piedņestras apgabalam. Arī ierasti mierīgās Baltijas valstīs pieauga spriedze starp vietējiem iedzīvotājiem un krievu iebraucējiem.⁷⁰

Centrālā valdība mēģināja atrisināt jaunus etniskos konfliktus. Tā nolēma apspiest vardarbīgā veidā jaunradušās nacionālās kustības. Lielu rezonansi sabiedrībā izsauca notikumi Gruzijā, Tbilisī 1989. g. , kur padomju armija iestājās pret protestētājiem. Rezultātā krita 18 cilvēki.⁷¹ Savukārt 1990. g. Azerbaidžānas galvaspilsētā Baku, lai apspiestu nacionāla rakstura grautiņus tika iesaistītas armijas daļas. Šo notikumu dēvē par Melno janvāri, kura rezultāta gāja bojā aptuveni 100 cilvēku starp kuriem bija cilvēki, kas nepiedalījās grautiņos, bet apspiešanas laikā atradās pilsētas ielās.⁷² Gadu vēlāk nemieri notiek Baltijas valstīs. Sākuma nemieri

---

⁶⁷ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991.* Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007. p.207.

⁶⁸ Pryce-Jones, D. *The war that never was. The Fall of the Soviet Empire 1985-1991.* London:5 Upper Saint Martin's lane,1995.p.128.

⁶⁹ Turpat, 142. lpp.

⁷⁰ Turpat, 131. lpp.

⁷¹ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991.* Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007.p.223.

⁷² Pryce-Jones, D. *The war that never was. The Fall of the Soviet Empire 1985-1991.* London:5 Upper Saint Martin's lane,1995.p.131.

skāra Lietuvu. OMON ieņēma stratēģiski svarīgākos objektus Viļņā. Rezultātā gāja bojā 14 cilvēki. Rīgā civiliedzīvotāji, raugoties uz notikumiem Lietuvā, sāka būvēt barikādes, lai aizsargātu politiski nozīmīgus objektus. PSRS centrālā valdība sūtīja OMON specvienību arī uz Rīgu, lai atjaunotu savu varu. Arī šeit notika asinsizliešana. Rīgā krita 8 cilvēki.⁷³ PSRS agresija izsauca visās republikās sašutumu un vēlmi atdalīties un dibināt savas suverēnās valstis.

80.g. beigās vara PSRS arvien vairāk lokalizējās. Pirmā, kas pieņēma likumu par suverenitāti bija Igaunija 1988.g. Igaunijas piemēram sekoja Lietuva un Latvija.⁷⁴ 1990. g. visās republikās nacionālo tautas fronšu un kustību ietekmē PSRS republikas arvien aktīvāk sāk lobēt neatkarības idejas īstenošanu. PSRS Augstākā padome centās ne tikai vardarbīgā veidā apturēt šo procesu, bet arī konstitucionālā veidā. 1990. g. tika pieņemti vairāki likumi. Likumi noteica jaunus ekonomisko attiecību pamatus, noteica kārtību, kādā vajadzētu risināt iekšējās problēmas un lemt par republiku izstāšanos.⁷⁵

Krievijā, kas agrāk kalpoja par PSRS pamatu, arī uzliesmoja nacionālisms. Krievijas augstākās aprindas neapmierināja tas, ka PSRS Augstākajā padomē to novienlīdzināja ar pārējām republikām, kas ir daudz mazākas pēc teritorijas un iedzīvotāju skaita. Krievijas presē arvien biežāk parādījās uzskati, ka Krievija ir donors, kas upurē sevi citu republiku attīstībai. 1990. g. 12. jūnijā Krievijas Federācijas tautas deputātu pirmajā kongresā tika pieņemta deklarācija par Krievijas valstisko suverenitāti.⁷⁶ Šī diena kļuva par jaunās Krievijas nacionālajiem svētkiem. Pēc gada notika Krievijas Federācijas prezidenta vēlēšanas, kurā uzvarēja B. Jeļcins.⁷⁷

PSRS sabrukšana bija neizbēgama. Pēdējais mēģinājums glābt lielvalsti bija referenduma rīkošana. 1991. g. 17. martā tika izsludināts referendums, kurā pilsoņiem bija jāizvēlas vai viņi vēlas saglabāt PSRS. Latvija, Lietuva, Igaunija, Moldova, Armēnija, Gruzija atteicās piedalīties referendumā. Referenduma rezultāts

---

⁷³ Pryce-Jones, D. *The war that never was. The Fall of the Soviet Empire 1985-1991*. London:5 Upper Saint Martin's lane,1995.p.148.

⁷⁴ Turpat, 163. lpp.

⁷⁵ Turpat.,163.

⁷⁶ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991*. Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007.p.436.

⁷⁷ Pryce-Jones, D. *The war that never was. The Fall of the Soviet Empire 1985-1991*. London:5 Upper Saint Martin's lane,1995.p.420.

uzradīja, ka 76.4 % ir par PSRS turpmāko pastāvēšanu.⁷⁸ Tomēr referendums spēja pagarināt PSRS eksistenci tikai līdz 1991. g. beigām.

2.4. Izmaiņas PSRS ārpolitikā

Līdz ar pārbūvi PSRS iekšienē izmaiņas uzsākās arī padomju ārpolitikā. Tika ieviesta jauna politiskā domāšana PSRS, kas bija pret ideoloģisko konfrontāciju ar Rietumiem un iestājās par vienotu pasauli. Tika pausta doma, ka globālās pasaules problēmas, piemēram, bruņošanās vai ekoloģijas problēmas var atrisināt tikai pie sarunu galda, meklējot kompromisu. Galvenie ārpolitiskie uzdevumi bija atrast interešu līdzsvaru, respektēt un ņemt vērā ikvienas tautas lēmumu, veidot dialogu ar citām valstīm nevis jaunus konfliktus.⁷⁹

1986. g. M. Gorbačovs parakstīja Deli deklarāciju, kas paredzēja atbruņošanos. Pēc tās padomju armija pakāpeniski sāk pamest Austrumeiropu.⁸⁰ PSRS beidza karu Afganistānā, ko bija iesākusi vēl 1979. g. Lielāka uzmanība bija pievērsta divu pasaules lielvalstu PSRS un ASV attiecību uzlabošanai. Laikā 1985.-1990. g. notika vairākas abu valstu līderu tikšanās. Savukārt 1987. g. tika parakstīts līgums par mazā un vidējā diapazona ballistisko raķešu iznīcināšanu.⁸¹ Pēc šī līguma atbruņošanās tendence abās valstīs turpinājās. Pārbūves laikā arī uzlabojās PSRS attiecības ar Ķīnu Tautas Republiku.

1990. g. uzsākoties karadarbībai Persijas līcī PSRS nosodīja Irānas darbību. Tā bija pirmā reize kopš Otrā pasaules kara beigām, kad Padomju Savienības pozīcija saskanēja ar Rietumu lielvalstu pozīciju. Kādreizējā draudzīga valsts Irāna tagad kļuva par naidīgu.⁸² 1991. g. uz Lielā septītnieka samitu, kurā ikgadu pulcējas lielāko un industriāli attīstītāko pasaules valstu pārstāvji, tika aicināts arī PSRS prezidents. Samitā galvenokārt tika meklēti veidi kā PSRS var palīdzēt tikt galā ar ekonomisko krīzi un palīdzēt attīstīt tirgus ekonomiku valstī. PSRS cerēja saņemt finansiālo un

---

⁷⁸ Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991.* Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007.p.442.

⁷⁹ Metloks, D. F. Jr. *Reigans un Gorbačovs. Kā beidzas Aukstais karš.* Rīga: Atēna, 2006. 316.lpp.

⁸⁰ Brune, L. *Chronology of the Cold War 1917-1992.* New York: Taylor&Francis Group, 2006. p. 525.

⁸¹ Turpat.

⁸² <https://www.quora.com/Why-did-the-Soviets-support-Iraq-heavily-during-the-Iran-Iraq-War> (sk.01.05.2017)

politisko atbalstu no Rietumiem, tāpēc turpmāk daudzos starptautiskos jautājumos tā piekāpās.⁸³ Bipolāra pasaules sistēma bija sabrukusi.

Jaunās PSRS prioritātes mainīja attiecības ar kādreiz draudzīgajam komunistiskajām valstīm, kuras agrāk saņēma lielu atbalstu no Padomju Savienības. 1991. g. sabruka Varšavas bloks. Šo organizāciju sabrukšanu arī veicināja situācija Austrumeiropā. 80. g. sociālistiskā bloka valstīs viena pēc otras pie varas nāca demokrātiskās valdības. 1990. g. Vācijas Demokrātiskā Republika beidza pastāvēt, jo notika Vācijas apvienošanās. Savukārt Dienvidslāvijā sākās etniskie konflikti, valsts sāka sadrumstaloties. Dienvidslāvijas tautu vēlme gūt neatkarību no Belgradas novedīs pie asiņaina pilsoņu kara, kura rezultātā veidosies jaunās valstis.⁸⁴

1991. g. beidza pastāvēt arī Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padome. PSRS vairs nesaņēma preces no bijušām sociālistiskajām valstīm kā tas bija iepriekš. Tādējādi gada laikā importa saldo kritās par 2,9 reizēm, Krievijas veikalos nebija pieejamas ikdienai nepieciešamās preces.⁸⁵ Vēlāk tika sniegta humanitārā palīdzība, tomēr tā nespēja glābt situāciju.

PSRS bija dziļā politiskā un ekonomiskā krīzē. Iepriekšējā ideja par vienotu pasauli arī izgāzās. Varšavas bloks bija beidzis darbību, bet ne NATO, tā otrādi kļuva stiprāka un sāka paplašināties. PSRS zaudēja Auksto karu.

---

⁸³ Metloks, D. F. Jr. *Reigans un Gorbačovovs. Kā beidzas Aukstais karš.* Rīga: Atēna, 2006. 318.lpp.

⁸⁴ Metloks, D. F. Jr. *Reigans un Gorbačovovs. Kā beidzas Aukstais karš.* Rīga: Atēna, 2006. 320. lpp.

⁸⁵ Левин, М. *Советский век.* Москва: Европа, 2008. стр.589.

3. Karikatūru analīze

Karikatūru izpētei tika izmantota kontentanalīze jeb satura analīze. Kontentanalīzi mēdz iedalīt kvantitatīvajā un kvalitatīvajā analīzē. Kvantitatīvās analīzes pamatuzdevums ir veidot pētāmā objekta tematiskos grupējumus, iedalīt tajos elementus un saskaitīt tos. Kvalitatīvā analīzē papildina kvantitatīvo. Tās galvenais uzdevums nav parādīt, cik bieži parādās konkrēts elements noteiktajā periodiskajā izdevumā, bet kādā veidā tas tiek attēlots un kā pētāmā elementa saturs mainās laika gaitā.⁸⁶ Lai kontenta analīze būtu pilnvērtīga, tās izpildīšanai ir jāievēro vairāki etapi. Pirmajā posmā ir jāizvēlas avoti, kas tiks pētīti. Šī darba ietvaros tika izvēlēti divi satīriski žurnāli – “Dadzis” un “Крокодил”. Ir jāizvēlas arī pētāmo objektu, kas tiks pētīts šajos žurnālos – sājā darbā tās būs karikatūras. Otrajā etapā ir jāapzinās, kas tieši tiks analizēts karikatūrās. Darba galvenais uzdevums ir sameklēt PSRS notikumu atspoguļojumu satīriskajos žurnālu attēlos. Trešais etaps ir veidot tematiskās grupas, kurās varēs sīkāk iedalīt karikatūrās meklētos notikumus. Ceturtajā etapā ir jāveic karikatūru skaitīšana un grupēšana. Piektajā un pēdējā etapā ir jāapkopo visa informācija un jāveic tās interpretācija. Var teikt, ka pirmie četri kontentanalīzes soļi pieder kvantitatīvai metodei, pēdējais pieder kvalitatīvai.

Žurnālu kontentanalīzes pētījumā (skat. pielikums nr.1) karikatūras tika iedalītas pēc to satura septiņās grupās, lai varētu izprast kādi procesi un notikumi PSRS 80. gadu beigās bija visaktuālākie un kā tie tika vērtēti. Pirmā grupa ir veltīta ārpolitiskām karikatūrām. Tajā ietilpa karikatūras, kas bija veltīta starptautiskiem notikumiem un PSRS pozīcijai tajos. Otrā grupa ir ekonomiskās karikatūras, pie kurām tiek pieskaitītas karikatūras ar ekonomiskām problēmām vai ar tām saistītas izmaiņas valstī. Trešā grupa ir veltīta kultūrai, vēsturei un zinātnei. Šie aspekti tika apvienoti vienā grupā, jo ir saistīti ar mentālo sabiedrības attīstību. Ceturta grupā tika iedalītas karikatūras, kuras bija veltītas savstarpējām attiecībām starp padomju pilsoņiem vai konkrētiem notikumiemsabiedrībā. Piektajā grupā ietilpst karikatūras ar kaitīgiem ieradumiem, kas kaitē galvenokārt sabiedrības un konkrētu indivīdu veselībai. Sestā grupā ir apvienotas karikatūras ar noziedzības tematiku. Tur ir karikatūras, kas tieši atklāj nozieguma raksturu, kuru vajadzētu novērst un sodīt.

---

⁸⁶ Krippendorf, K. *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*. London: SAGE Publication Ltd. 2013.p.88-82.

Pēdējā septītā grupā ir apvienotas tās karikatūras, kuras nebija iespējam iedalīt, kāda no iepriekš izveidotām grupām. Citu karikatūru grupās ir dažāda satura karikatūra, kuru tematikas biežums neļauj izveidot atsevišķu grupu.

3.1. Žurnāla “Dadzis” karikatūru analīze

Kā jebkurā PSRS periodiskajā izdevumā, tā arī žurnāla “Dadzis” redakcijā bija aizliegtas tēmas par kurām nevarēja izteikties. Tomēr 1985.g. PSRS mainījās vara, parādījās pirmās brīvības vēsmas, tāpēc arī karikatūru spektrs un tēmas paplašinājās. Žurnāls iznāca divreiz mēnesī, sekojoši laikā 1985.-1989. g. tika izdoti 120 žurnāla numuri, kuros tika publicētas vairāk nekā 2000 dažādu karikatūru.

Grupa Gads	Ārpolitika	Ekonomika	Kultūra, vēsture, zinātne	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziegumi	Citi
1985	24	44	33	120	93	18	21
1986	26	60	42	141	81	51	52
1987	24	46	36	181	53	50	47
1988	16	53	40	160	67	53	52
1989	0	91	33	202	40	48	52
Kopā	90	294	184	804	245	250	224

3.1. att. Karikatūru skaits žurnālā “Dadzis” 1985.-1989. g.

Pēc uzrādītiem tabulā datiem (3.1. att.) var spriest, ka Dadža karikatūras bija veltītas galvenokārt sociāliem procesiem sabiedrībā. Šī satura karikatūras piecu gadu laikā sastādīja 38 % no visām publicētajām žurnāla karikatūrām, kas krasi atšķiras no pārējo karikatūru daudzuma. Tas liecina par to, ka svarīgākie un aktuālākie procesi pēc žurnāla redakcijas domām risinājās tieši sabiedrībā. Otrā vispopulārākā tēma žurnālā ir ekonomika, kas sastāda 14% no karikatūru kopskaita. Gandrīz tikpat bieži kā ekonomika, Dadža karikatūrās tika attēlota noziedzība un kaitīgie ieradumi. Gan noziedzības, gan kaitīgo ieradumu parādīšanās karikatūrās sastāda 12% no karikatūru īpatsvara. Citas karikatūras sastāda 11% no visām karikatūrām, kas liecina par satīriskā žurnāla tematikas daudzveidību. Šaurāk apskatītas tēmas satīriskajā žurnāla karikatūrās ir kultūra, vēsture un zinātne. Tās sastāda 9%, kas var liecināt par materiālo vērtību uzvaru pār garīgām. Savukārt vismazāk tiek apskatīti notikumi ārzemēs. Ārpolitiskai situācijai tika veltīti tikai 2% no karikatūru kopskaita žurnālā.

Tas nozīme, ka 80. gadu beigās padomju sabiedrībā bija aktuālas vairāk iekšējās sociālās un ekonomiskās problēmas nevis ārzemju notikumi.

Jāmin, ka karikatūru skaits var svārstīties atkarībā no pašas karikatūras. Karikatūru lielums un veids bieži ir arī svarīgi rādītāji. Vienā numura varēja būt publicēta viena liela karikatūra, savukārt citā numurā lielā attēla vietā varētu būt ievietotas vairākas mazas karikatūras. Ir jāievēro, ka bieži vien Dadža mākslinieki veidoja strip karikatūras, kas veidoja sižetisko līniju līdz ar to sastāvēja no vairākiem zīmējumiem. Tomēr nav būtiski no cik attēliem sastāv strip karikatūra, jo tā tiek skaitīta kā viena karikatūras vienība.

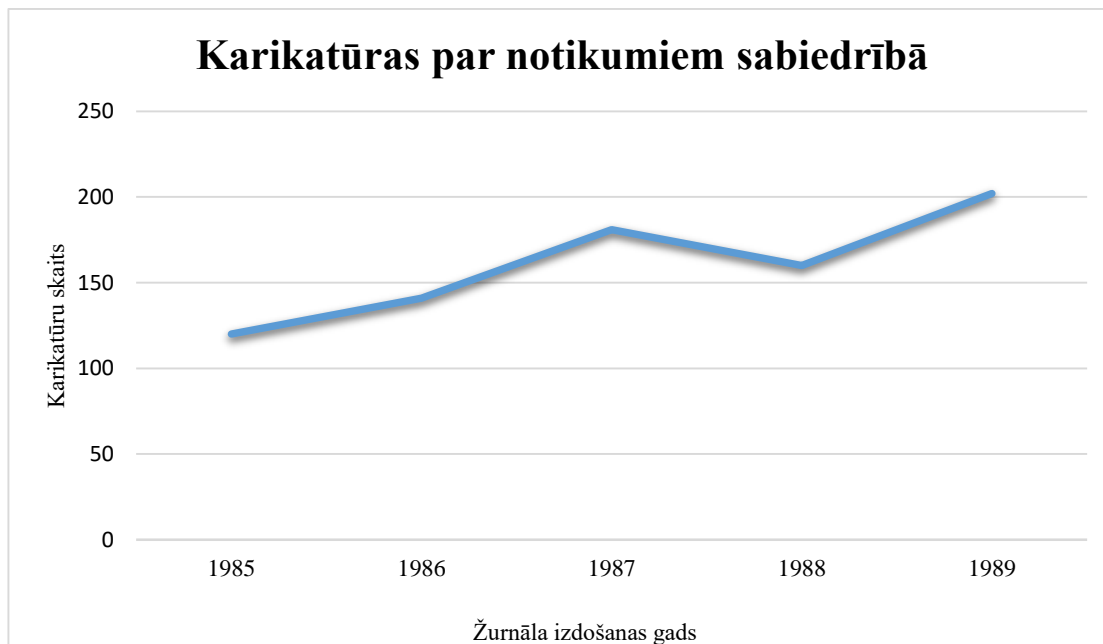
Pētot žurnāla "Dadzis" karikatūras ir jāmin, ka žurnālā tika publicētas arī ārzemju karikatūras no draudzīgām sociālistiskajām valstīm vai padomju republikām. Parasti žurnāla 10. lpp. parādījās virkne citu žurnālu karikatūras. Visbiežāk tika ievietotas karikatūras no padomju žurnāla "Крокодил", lietuviešu "Šluota", poļu "Karuzel", baltkrievu "Вожык", čehu "Dikobraz" u.c. Vidēji citu žurnālu karikatūras tika atspoguļotas uz vienas lapaspuses, parasti tā bija 10. lpp. To skaits bija svārstījās no 8 līdz 12. Tās bija mazas karikatūras, ka tika veltītas parasti sociālām tēmām un tām bija raksturīga izdevējvalsts mentalitātes iezīmes. Galvenokārt tas izpaudās karikatūru varoņu personvārdos. Tā kā šīs karikatūras tika aizgūtas no citiem satīriskiem izdevumiem tās pētījuma netiks apskatītas un arī kopējā karikatūru skaitā netika iekļautas.

Žurnālā bija plašs vizuālais materiāls. Starp karikatūrām bija arī citi vizuālie attēli. Šādi attēli parādījās kā ilustratīvais materiāls, lai vizualizētu lasītāju iesūtītās vēstules vai žurnāla rakstus. Ar laiku žurnālu papildināja arī fotomateriāli, kaut arī tie bija mazākumā. Šie palīgmateriāli arī netika ievēroti karikatūru pētniecības procesā.

Iedalot karikatūras septiņās tematiskajās grupās kļūst skaidras galvenās žurnāla "Dadzis" tendences un prioritātes. Tomēr ikvienu no šīm septiņām grupām veido vairāki aspekti. Katrā no grupām parādījās dažādas karikatūra, kas bija veltītas dažādiem notikumiem un problēmām, kas laika gaita progresīvi mainījās. Lai izprastu, ko tieši gribēja pateikt ar karikatūru palīdzību Dadža redaktori, ir nepieciešams apskatīt katru grupu atsevišķi. Izpētot katras grupas karikatūras sīkāk, izdosies izkristalizēt konkrētus notikumus, ka izraisīja PSRS rezonansi.

3.1.1. Karikatūras par notikumiem sabiedrībā

Visos apskatītajos izdevumos laikā 1985.-1989. g. pārliecinoši dominē karikatūras par sabiedrību un tās iekšējiem procesiem. Šajās karikatūrās visvairāk tiek atspoguļotas savstarpējās attiecības starp PSRS iedzīvotājiem. Karikatūras parāda

izmaiņas, kas noris sabiedrības domāšanā un izpaužas tās darbībā.

3.2. att. Karikatūru par sabiedrības procesiem skaita dinamika žurnālā “Dadzis” 1985. -1989. g.

Pēc diagrammas datiem (3.2.att.) ir redzams, ka karikatūru skaits piecu gadu laikā ir pietiekoši stabils, kas liecina par sabiedrības problēmu aktualitāti piecu apskatīto gadu garumā. Vismazāk sabiedrībai veltītas karikatūras tika publicētas 1985. g. - 120 karikatūras. Turpretī visvairāk 1989. g., kur žurnālā varēja vērot 202 sociālām problēmām veltītos satīriskos zīmējumus. Starpība nav pietiekoši liela. Vidējais šāda satura karikatūru skaits 1985. g. bija 5 karikatūras, 1986.g. – 6, 1987. g. – 8, 1987. g.-7, 1989. g. – 8. Tas norāda, ka ar laiku sabiedrībā notiekoši procesi guva arvien lielāku atsaucību. Lai izprastu, kas tie bija par procesiem, kas uztrauca sabiedrību ir jāpievēršas pie sīkākas karikatūru satura analīzes, tas ir kvalitatīvai analīzei.

1985. gada žurnāla numuros visbiežāk sociālajās karikatūrās tiek attēlots paaudžu konflikts. Jaunās paaudze gan bērni, gan jaunieši tika masveidīgi izsmieti par savu uzvedību un izskatu. Šajā ziņā “Dadža” māksliniekiem var mānīt

konservatīvo skatījumu uz sabiedrībā notiekošiem procesiem. Ir jūtama nostalgija pēc tās paklausīgās pionieru jaunatnes, kas brīvprātīgi veica dažādus sabiedriskos darbus, vienalga vai tas ir pilsētu sakopšana vai vecas sievietes pārvešana pāri ceļam. 1985. g. karikatūras atspoguļo pavisam citu jaunatni. Karikatūrās ir attēloti jaunieši, kas ir bezgaumīgi ģērbti ārzemju brendu drēbēs. Viņu neatņemamais dzīves aksesuārs ir austiņas un plejeris. Viņi nav pieraduši strādāt, bet tikai pārtiek no vecāku līdzekļiem. Arī uzvedības normas jaunatnei ir svešas. Jaunieši pieraduši saņemt, bet ne dod- tāds ir lielākoties karikatūru lozungs, ko gribēja nodot mākslinieki saviem lasītājiem.

Tāda negatīva attieksme ir skaidrojama ar neformālo kustību rašanos PSRS 80. g. PSRS parādījās hipiji, breikeri, rokeri, metālisti u.c. Visām subkultūrām piemīta savs stils un uzvedības normas, kas pilnīgi nesaskanēja ar padomju ideoloģiju. Šo grupu pārstāvji veidoja neparastas frizūras, izaicinoši ģērbās un bieži vien neievēroja ētiskā normas. Šī parādība tiek dēvēta par kontrkultūras attīstību. Jaunās kustības vērsās pret pastāvošo sociālo vidi un patērētāju sabiedrību.⁸⁷

1985. g. Dadža 9. numura parādās karikatūra, kur dēls vaino vecākus skopulībā un neieinteresētībā savā bērņā, jo citiem vecāki ir nopirkuši gan magnetofonu, gan žiguli, bet šis jaunietis saņem tikai kreņkus.⁸⁸ Savukārt cita karikatūra, kas publicēta uz 15. numura vāka attēlo situāciju, kur bērns nejauši nometa maizi zemē. Vectēvs lūdza bērnu pacelt to, uz ko bērns atbildēja, jautādams, kas viņam par to pienākas.⁸⁹ Šajās divās karikatūrās tiek atmaskots vainīgais jaunās paaudzes netikumībā. Karikatūristi uzrāda, ka vainīgi ir paši vecāki, kas pieraduši savus bērņus pārmērīgi saudzēt un pildīt ikvienu viņu vēlmi. Par vecāku vainu norāda arī karikatūra, kas ir redzama 19. numurā. Tur milicijas darbinieks atved dēlu pie tēva un sāk stāstīt par zēna palaidnībām. Savukārt tēvs atbildēja, ka viņa vainas te nav, jo viņš savam dēlam alimentus maksā laicīgi.⁹⁰ Karikatūras ne vien kritizē vecāku attieksmi pret bērņiem, bet arī aicina audzināt bērņus tāpat kā kādreiz audzināja viņus nevis pēc dzemdību nama uzreiz pamest pie vecās mātes.

Vairākas karikatūras vēsta arī par cilvēku savstarpējās komunikācijas problēmām. 1985. g. 2. žurnāla numura parādās karikatūra ar diviem cilvēkiem, kas atrodas uz salas okeāna vidū. Uz salas abi nonākuši nogrimušā kuģa dēļ. Esot šādā

---

⁸⁷ <https://www.ridus.ru/news/188543> (sk.12.05.2017)

⁸⁸ *Dadzis*.Nr.9.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.3.lpp.

⁸⁹ *Dadzis*.Nr.15.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.1.lpp.

⁹⁰ *Dadzis*.Nr.19.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.4.lpp.

bezizejas situācijā abi cilvēki ir uzbūvējuši žogu savā starpā un nerunā viens ar otru.⁹¹ Tajā pašā numurā parādās cita karikatūra, kur vīrietis, vēro televizorā svešu ugunsgrēku, smiedamies. Pēc brīža vīrieša televizors aizdegas un jautrību nomaina izmisums.⁹² Šāda satura karikatūras parādās arī citos vēlākajos numuros. Šīs karikatūras uzrāda, ka sabiedrībā ir vērojama cilvēku noslēgtība un egoistiskums. Cilvēki sākuši ieciklēties uz savu dzīvi, pirmatnēji domā par savu labumu nevis par sabiedrību. Savukārt padomju ideoloģija bija balstīta uz kolektīva ideju, kur bija jāpalīdz viens otram kopējās gaišas nākotnes labā. Karikatūrās ir nolasāma vilšanās cilvēku uzvedībā. Tās ziņo, ka tādas pieklājības normas kā sēdvietas sniegšana sabiedriskajā transportā senioriem vairs ir retums. Karikatūru mērķis bija parādīt tādas uzvedības nepieklājību un aicināt sabiedrības locekļus būt līdzjūtīgākiem viens pret otru.

Vēl viens sižets, kas bija plaši sastopams sociālas karikatūrās bija ģimenes attiecības. Dadža karikatūras uzrāda par lomu maiņu ģimenēs. Vairākas karikatūrās vīrietis attēlots bezspēcīgs un piezemēts. Savukārt sieva no pieticīgās sieviete kļuva par valdonīgo, kas vīru kā bērnu pieskata ikviena darbībā. Visvairāk vēltās karikatūras sievietēm atrodamas Dadža marta numuros, kad PSRS tika svinēta Starptautiskā sieviešu diena. 8. martam vēltās karikatūrās sieviete bija attēlota slaida un eleganta savā izskatā, kautrīga un maiga uzvedībā. Savukārt ne 8. marta karikatūras parasti attēlota masīva sieviete ar apsietu priekšautu un mīklas rulli, gaidīdama vīru pie durvīm. Šādā veidā karikatūru mākslinieki izsmejot šo situāciju aicina aizdomāties par pareizo ģimenes modeli, kur vīrietis ir ģimenes galva, bet sieviete pakļaujas vīram.

1986. g. žurnāla "Dadzis" karikatūrās jaunās paaudzes un ģimenes modeļa kritika turpinās. Tomēr valdonīgās sievietes tēlam blakus parādās arī izmisīgās sievietes tēls, kas par jebkuru cenu ir gatava precēties. Tādā veidā tiek turpināta sieviešu dominances tēma ģimenē. Karikatūrās vīrieši apzinās, kas viņus sagaida pēc kāzām, tāpēc izmanto radikālas metodes, lai izbēgtu no laulības, piemēram lauž kājas. Žurnāla redakcija negatīvi uztver feminisma ieiešanu padomju sabiedrībā.

1986. g. starp Dadža sociālām karikatūrām parādās arī pavisam jauna sabiedrības problēma – masveidīgās laulību šķiršana. Ja agrāk laulības bija stipras un saglabājās līdz pat precinieku nāvei, tad tagad pēc pirmās sarežģītības vai problēmas

⁹¹ *Dadzis*.Nr.2.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.5. lpp.

⁹² *Dadzis*.Nr.2.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.5. lpp.

ģimenes pāri dotas uz dzimtsarakstu nodaļu šķirties. Agrākajos laikos šķiršanās bija kaunuma traips ģimenei, kas varēja būt par šķērslī veiksmīgai karjerai. Turpretī 80. g. vidū tā kļuva par masveidīgu tendenci, par ierastu lietu. Šīs problēmas attēlošanai karikatūrās visbiežāk tika izmantots bērnu tēls. Piemēram, 19. numurā parādās karikatūras, kur divi bērni lielās viens otra priekšā. Viens no bērniem lielās par to, ka otrais tētis ir uzdāvinājis divriteni, savukārt otrs pavēsta, ka viņam trešais tētis uzdāvinājis trīsriteni.⁹³ Satīriskā karikatūra atklāj bēdīgu realitāti, kad pieaugušie laulību neuztver nopietni, kā arī nepilda savus pienākumus ģimenes dzīvē. Attēlojot bērnus šādās karikatūrās, tiek akcentēts, ka ar šādu darbību vecāki ietekmē savu bērnu personību un veicina viņos vērtību degradēšanu. Statistikas dati liecina, laikā no 1940.g. līdz 1986. g. šķiršanās gadījumu skaits ir pieaudzis pār 4,6 reizēm.⁹⁴

Vēl viens sociālās karikatūras jaunums, kas parādījās vairākos 1986. g. izdevumos bija pārmērīga mīlestība pret mājdzīvniekiem. Karikatūrās tika atspoguļota situācijas no ikdienas, kad suņu saimnieki suni vērtē augstāk nekā citu cilvēku. Tāda veida karikatūrās parasti bija viens un tas pats sižets. Suns kož pastniekam vai kādai citai personai, bet saimnieki tikai lūkojas un priecājas par savu mājdzīvnieku. Attieksmi pret mājdzīvniekiem padomju sabiedrībā ievērojami ietekmēja 1977.g. iznākusi mākslas filma “Baltais Bims melnā auss”. Šī filma pavēstīja par tragisko suņa likteni un cilvēku cietsirdību pret dzīvniekiem.⁹⁵ Filma veicināja padomju sabiedrību rūpēties par mājdzīvniekiem, kas arī deva rezultātus. Savukārt Dadža mākslinieki attieksmes maiņu pret dzīvniekiem par degradējošo, atgādinot, ka galvenais uz zemes ir cilvēks.

1987. g. Dadža karikatūrās dzīvnieku tēma bija joprojām aktuāla. Mājdzīvniekus turpināja attēlot kā kaitēkļus. Parādījās karikatūrās, kurās atspoguļojās, ka dzīvnieki, pārsvarā kaķi, atrazdamies pilsētu ielās traucē satiksmi un izraisa satiksmes negadījumus. 1987.g. pirmo reizi parādījās karikatūra par bērna atstāšanu bērnu namā, kas liecina, ka bezatbildības līmenis sabiedrībā palielinās. Šī karikatūra tika publicēta uz vāka, tāpēc ir var secināt, ka tā bija aktuāla problēma.

1988.g. izdevumos turpina atspoguļot ģimenes vērtību degradāciju. Arvien biežāk sāk parādīties karikatūras par laulībām pēc aprēķina. Karikatūru galvenie tēli ir jaunā līgava, kas apprec vecu vīrieti. PSRS tā bija izplatīta parādība. Pastāv vairāki

---

⁹³ *Dadzis*.Nr.19.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1986.3. lpp.

⁹⁴ Андреева, Т. *Семейная психология*. Санкт-Петербург: Речь,2004. стр.244

⁹⁵ <http://www.kino-teatr.ru/kino/movie/sov/487/annot/> (sk.17.05.2017)

iemesli, kāpēc laulības pēc aprēķina bija populāras. Pirmkārt, luksus preces Padomju Savienībā bija pieejamas tikai izredzētajiem, bet greznu dzīves karotāju bija pietiekoši. Otrkārt, PSRS nebija privātīpašumu, tāpēc bija grūti nopirkt dzīvokli pilsētā uz kurieni pārvācās. Savukārt ar laulības palīdzību varēja saņemt noteiktajā pilsētā reģistrāciju, līdz ar to pavērās plašākas tiesības pilsētas dzīvē.⁹⁶

Tā paša gada 21. numurā parādījās jaunums ģimenes attiecību sižets karikatūrās. Ja agrāk karikatūrās tika attēlota bargā sieva, tad tagad vadošo lomu ieņēma sievas māte, kas pieņēma meitas posteni un viņas vietā sāk komandēt vīru.⁹⁷ Sekojoši, vadoties pēc karikatūrām, var secināt, ka sieviešu loma ar katru gadu palielinās un padomju ģimenes viena pēc otras kļūst par matriarhātu.

80.gados PSRS izplatījās anonīmās sūdzības, tāpēc šī problēma arī tika vairākkārt atspoguļots Dadža 1988. g. izdevumu karikatūrās. Galvenie karikatūru tēli ir pilsoņi, kas ar skaudību noskatās uz citiem kaimiņiem, jo viņiem ir labāka iedzīve vai lielāka raža dārzā. Skaudības dēļ tiek rakstīta anonīmās vēstule, kuru vēlāk to autori sūtīja uz varas orgāniem. Šādās sūdzībās varēja pavēstīt par kāda cilvēka netikumībām, kas bija pretstatā ar padomju pilsoņu tēlu. Statistikas dati liecina, ka Padomju Savienībā lielākie anonīmo vēstuļu autori bija inteliģence un pensionāri.⁹⁸ Dadža karikatūrās biežāk parādās tieši neapmierinātie pensionāri, kas grib ieriebt citiem.

Kaimiņu divkosības tēma parādījies vēl daudzās 1988. g. karikatūrās. Galvenais tēls ir kaimiņiene, kas skatās kaimiņu dzīvoklī caur durvju atslēgu, lai zinātu kā kaimiņiem dzīvojas. Mākslinieki atkal pievērš uzmanību uz morālo vērtību degradēšanu sabiedrībā. Starp iedzīvotājiem nav jūtama vienotība, bet skaudība un mantiskā konkurence.

1989.g. Dadža karikatūrās parādās vēl līdz šim nebijusī tēma – krievu un latviešu konfrontācija Latvijas PSRS. Ir zināms, ka 1988. g. Latvijā sākās Atmosdas laiks. Šajā gadā uzsāka darbību Latvijas Tautas fronte, kas uzsāka cīņu par Latvijas neatkarības atgūšanu. 1988. g. Latvijas PSR atzina latviešu valodu par valsts valodu. 1989. g. tika organizēts Baltijas ceļš, kas risinājās Molotova-Ribentropa pakta 50. gadadienā. Šie notikumi ļoti ietekmēja Dadža redakciju. Parādījās karikatūras, kas

---

⁹⁶ <http://zagadki-istorii.ru/sss-32.html>(17.05.2017)

⁹⁷ *Dadzis*.Nr.21.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1988.4. lpp.

⁹⁸ Козлова В., Мироненко С. *Инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневe 1953-1982 гг.* Москва: Материк, 2005. стр. 224.

atbalstīja latviešus viņu darbībā, savukārt krievus parādīja nelabvēlīgā gaismā. Parasti karikatūras tēli bija krievi, kas sauc latviešus par fašistiem, gansiem, kas negrib mācīties latviešu valodu. Bieži vien parādījās sižeti, kur krievi brauc vilcienā un raugoties uz svešu zemi caur vilciena logu, paziņo, ka te būs viņu jaunās mājas. Karikatūristi grib parādīt, ka krievi iebrāucēji jūtas svešā zemē kā saimnieki, kas negrib respektēt vietējos iedzīvotājus. Latvieši un krievi karikatūrās parādās kā pretstata varoņi. Latviešiem tika piedēvēts inteliģences tēls, savukārt krievi attēloti kā barbariskās personas.

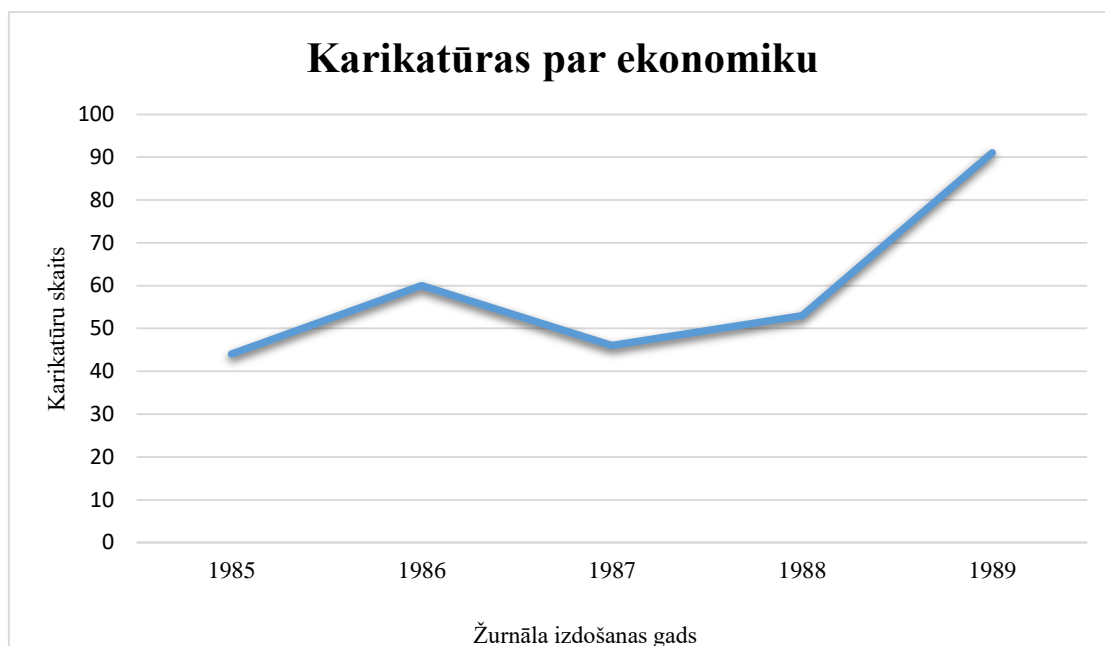
Izņemot nacionālās karikatūras 1989. g. numuros parādījās karikatūras par plurālismu. Precīzāk par to kā tas izpaudās sadzīvē. Līdz ar Pārbūves procesu PSRS sāka attīstīties politiskais plurālisms. Uzsākoties plurālisms, ikviens politiskais spēks varēja vienlīdzīgi paust savu politisku vai kādu citu pozīciju.⁹⁹ Dadža karikatūristi uzrādīja, ka plurālisms arī iesakņojas ikdienas sabiedrībā. Piemēram, vīrs atnāk mājās pēc pusnakts un tā kā valstī ir ieviests plurālisms, tad viņam ir tiesības ierasties, kad viņš vēlas un neatskaitīties par to savai sievai. Pārnēsot politisko situāciju sadzīvē satīriskā žurnāla darbinieki centās vienkāršot politiku un izskaidrot jaunās tendences ar ierastām sadzīves ainām.

3.1.2. Karikatūras par ekonomikas notikumiem

Otrā lielāka apskatīta karikatūru tematika Dadža karikatūrās ir ekonomiskās karikatūras. Tajā tika iedalītas karikatūrās, kurās parādījās finansiālās tēmas, industrija un ražošana, sabiedrības labklājības līmenis.

---

⁹⁹ [http://politike.ru/termin/plyuralizm.html\(sk.10.05.2017\)](http://politike.ru/termin/plyuralizm.html(sk.10.05.2017))

3.3. att. Karikatūru par ekonomikas jautājumiem skaita dinamika žurnālā “Dadzis” 1985. -1989. g.

Pēc grafika datiem (3.3. att.) var spriest, ka interese par ekonomiku laikā 1985.-1988. g. bija gandrīz nemainīga, savukārt 1989. g. ekonomisko karikatūru skaits žurnāla ievērojami pieauga. Tieši 1989. g. izdevumos parādās lielākais karikatūru skaits – 91 karikatūra. Vismazākais ir 1985. g. – 44 karikatūras, kas ir izskaidrojams ar to, ka Pārbūve vēl nebija sākusies, tāpēc izmaiņas ekonomika tolaik vēl nebija piedzīvojuši. Vidēji žurnāla numuros bija divas vai trīs karikatūras, turpretī 1989. g. vidējais rādītājs bija 4 karikatūras numurā.

Ekonomikas jautājumiem veltītas karikatūras bija dinamiskas un mainījās laika gaitā, atkarībā no notikumiem un situācijas padomju ekonomikā. Viena no izplatītākām gan 1985. g., gan arī turpmāku gadu izdevumos ir jaunceltņu problēma. Karikatūrās parādās jaunbūvju nodošanas svinēšana, bet pati būve izskatās kā uz sabrukšanas sliekšņa. Vai arī cita veida karikatūras, kur iedzīvotāji iebrauc jaunajās mājās un jau nākamajā dienā zvina elektriķim, santehniķim, metinātājam un citiem, jo māja nav aprīkota ar dzīvei nepieciešamo. Šī problēma bija aktuāla PSRS vienmēr, jo valstī darbojās plāna ekonomika. Galvenais uzdevums ikvienā uzņēmumā, rūpnīca, darba brigādē bija izpildīt plānu. Ja plānu izpildīja ātrāk varēja tikt pie prēmijas.

Savukārt kvalitāte nebija noteicošais faktors darbā. Tā arī notika ar jaunbūvēm, kas tika nodotas laikā, bet dzīvošanai nebija piemērotas.¹⁰⁰

Vēl viens ekonomiski orientēto karikatūru sižets, kas parādās 1985. g. ir produktu deficīts. Žurnāla 3. numurā parādās tēvs, kas nes bērnu lielajā gumijas zābakā un skaidro, ka dara to tāpēc, jo bērnu apavu tirdzniecībā nav.¹⁰¹ Izdevumos tiek minēts vairākkārt tieši bērnu zābaku deficīts, tomēr tas nebija vienīgā prece, kuru nevarēja atrast veikalu plauktos. Deficīts ir neizbēgams valstīs, kas piekopj plāna ekonomiku, valsts nevar paredzēt patērētāju pieprasījumu ikvienā dzīves jomā, tāpēc rezultātā tiek saražots nepietiekams preču daudzums. Deficītā boja ne vien luksusa preces, bet arī ikdienā nepieciešamas lietas kā piemēram tualetes papīrs.¹⁰² Karikatūras attēlo arī parādību, kad cilvēki dodas ekskursijā uz citu pilsētu viņu galvenais tūrisma objekts ir veikali, jo citā pilsētā būs iespējams atrast deficīta preces.

Līdz ar deficītu, 1985. g. un vēlākās karikatūras parādās vēl viena aktuāla parādība – milzīgas rindas veikalos. Šādas karikatūras parādījās ļoti bieži žurnāla numuros. Rindas fenomens tika apspēlēts karikatūrās visdažādākās veidos. Cilvēki stāv rindās ikvienā dzīves situācijā, gan stāvot pēc desas, gan viduslaiku prinči stāv rindā, lai zem pils loga nodziedāt princesei serenādi, gan arābu tirgotāji, kas gaida ienākšanu sezamā. Rinda ir izveidojusies pat ellē. Attēlojot šādi rindas fenomenu, mākslinieki parādīja, cik globāla ir šī problēma. Deficīta dēļ padomju pilsoņi bija gatavi stundām stāvēt rindā, lai saņemtu preci, kas nepieciešama.

1985. g. karikatūras pavēsta arī par sliktiem darba apstākļiem, visbiežāk celtniecības jomā. 1. numura karikatūrā atspoguļota situācija, kur celtniekiem brezenta mēteļu vietā izsniedz lietussargus.¹⁰³ Citās karikatūras parādās briesmīga aina rūpnīcas, kur caurules ir cauras. Karikatūras pievērš uzmanību uz paradoksu – plāni tiek palielināti, bet darba apstākļi pasliktinās.

Laikā 1986.-1987. g. izdevumos parādās līdzīga sižeta karikatūras. Blakus deficīta kritikai pievienojas arī preču kvalitātes kritika. 1987. g. 18. numura karikatūra attēlota situācija veikalā, kur sieviete cenšas izvēlēties sev kleitu starp

---

¹⁰⁰ Абалкин, Л. *Экономическая история СССР*. Москва: Инфра-М, 2007. стр.467.

¹⁰¹ *Dadzis*.Nr.3.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.3. lpp.

¹⁰² Абалкин, Л. *Экономическая история СССР*. Москва: Инфра-М, 2007. стр.480.

¹⁰³ *Dadzis*.Nr.19.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.7. lpp.

divām identiskām kleitām.¹⁰⁴ Vairākās karikatūrās parādās žiguļu kritika, kurās parādīts, ka ar to braucot, tālu nevar tikt. Karikatūras kritizē gan preču daudzveidības aprobežotību, gan vietējo ražotāju produktu slikto kvalitāti.

1988. g. Dadža karikatūrās parādās kooperatīvu veidošanās. Kooperatīvi bija pirmā legālā uzņēmējdarbības forma PSRS, kas radās 80. gadu beigās. Privatsektora parādīšanās padomju ekonomikā sekmēja deficīts. 1986. g. tika pieņemts likums, kas oficiāli ļāva padomju pilsoņiem uzņemties papildus darbu brīvajā no pamatdarba laikā. Gadu vēlāk PSRS Ministru padome legalizēja kooperatīvus, kas nodarbojās ar preču ražošanu. Neskatoties uz šiem likumiem, PSRS valdība tomēr nebija iepriecināta ar kooperatīvu pavairošanos, tāpēc 1988. g. kooperatīviem tika uzlikti apjomīgi nodokļu maksājumi. Tajā pašā gadā tika izdots jauns likums, kas ļāva kooperatīviem nodarboties ar jebkura veida ražošanu un tirdzniecību.¹⁰⁵ Pēc šī likuma pieņemšanas kooperatīvā varēja pieņemt arī algotus darbiniekus. Tomēr PSRS valdības cerības neattaisnojās. Kooperatīvi nespēja mazināt deficītu, lielākoties tie nodarbojās ar cenu spekulāciju, kā arī kooperatīvu produkcijas kvalitāte nebija apmierinoša. Sekojoši Dadža karikatūrās kooperatīvi tiek attēloti negatīvi, visbiežāk kooperatīvu dibinātāji tika attēloti kā spekulanti.

Dadža karikatūrās cenu spekulācija parādās arī citā kontekstā. Žurnāla 1988.g. 19. numurā tiek nopublicēta karikatūra, kur paveras aina veikalā. Kad pārdevējai palielina tirdzniecības plānu, viņa nolēmj pacelt cenas precēm pār divām reizēm.¹⁰⁶ Cita veida spekulācija parādās 22. numurā, kur pārdevēja uz ausekļiem un sarkanbaltsarkanām lentēm uzlikusi neobjektīvi augstās cenas.¹⁰⁷ Mākslinieki pauž domu, ka daži par neatkarību cīnās, daži nopelna.

1989. g. starp ekonomiskā rakstura karikatūrām turpina dominēt deficīta problēma. Parādās vairāk satīras arī par taloniem, kas tika izdoti padomju pilsoņiem, lai saņemtu noteiktu produktu daudzumu veikalos. Šādu karikatūru pamatdoma ir tāda, ka vienalga, kas tu esi sabiedrībā, cik tu esi turīgs, rezultātā nonāc rindā ar taloniem. Jāatzīst, ka šajā gadā parādās arī jauna problēma – lauku pamešana. 7.

---

¹⁰⁴ *Dadzis*.Nr.18.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1987.5. lpp.

¹⁰⁵ ЗАКОН СССР ОТ 19.11.1986 ОБ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

Pieejams tiešsaistē: <http://russia.bestpravo.com/ussr/data02/tex12184.htm>

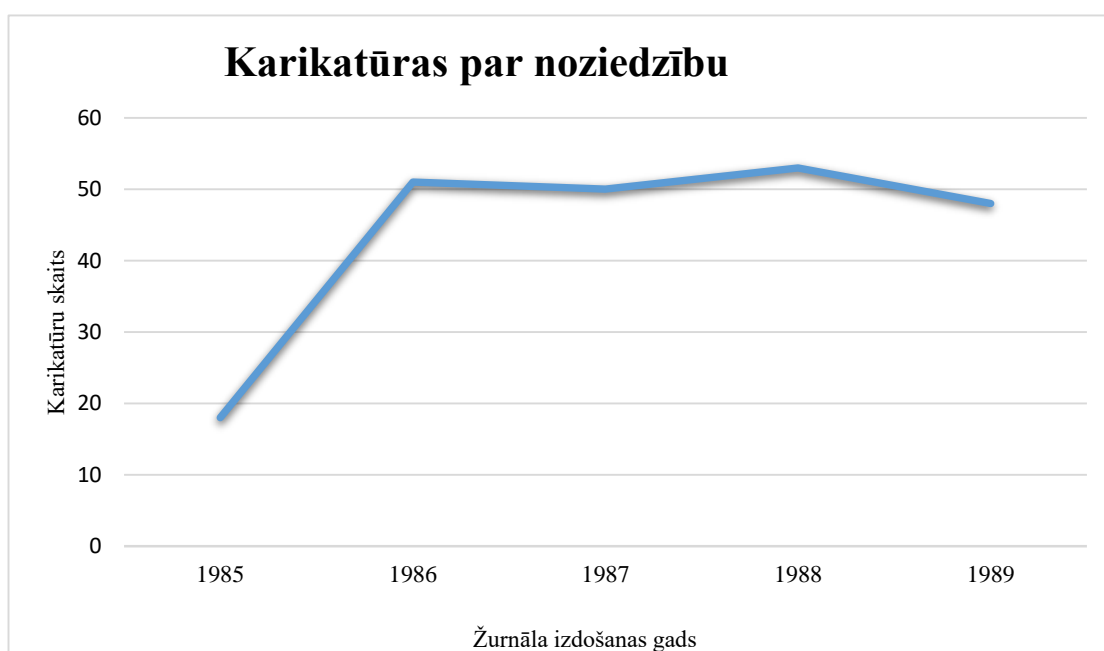
¹⁰⁶ *Dadzis*.Nr.19.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1988.4. lpp.

¹⁰⁷ *Dadzis*.Nr.22.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1988.3. lpp.

numurā tiek uzrādīts, ka laukos pietrūkst darbaspēka un kādreizējās meliorētās pļavas pārtop par purviem.¹⁰⁸ Šo problēmu var izskaidrot ar tirgus ekonomikas ienākšanu PSRS. Kolhozi zaudēja savu autoritāti un pamazām sāka sabrukt. Cilvēki no laukiem pārcēlās dzīvot vairāk pilsētās jauno izmaiņu ietekmē.

3.1.3. Karikatūras par noziedzību

Karikatūras ar noziedzīgiem sižetiem nereti parādījās žurnāla “Dadzis” lappusēs. Pie šīs grupas tika pieskaitītas karikatūras, kurās ir atspoguļoti noziedzīgie elementi, darbības, kas sodāmas ar likumu vai arī parādības, kas tiek interpretētas kā noziegums pret kādu konkrētu objektu.

3.4. att. Karikatūru par noziedzību skaita dinamika žurnālā “Dadzis” 1985. -1989. g.

Veicot karikatūru kvantitatīvo analīzi (3.4. att), ir redzams, ka vismazāk noziedzīgie procesi tika attēloti 1985. g. Tikai 18 karikatūras gada laikā parādījās žurnālā. Savukārt jau nākamajā 1986. g. notika straujš kāpums, karikatūru skaits pieauga līdz 51 karikatūrai. Turpmāk karikatūru skaits saglabājies vienāds ar nelielām svārstībām. Vidējais rādītājs ir 2 karikatūras numurā, vienīgi 1985. g. vidējais rādītājs bija 1 karikatūra numurā.

Galvenais nozieguma veids, kas tika attēlots visu apskatīto gadu garumā bija zagšana darbā. 1985. g. 2. numura ceha vadītājs jautā saviem padotajiem, kā

¹⁰⁸ *Dadzis*.Nr.7.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1989.5. lpp.

samazināt zādzību darbā. Darbinieki atbild, ka tā jau ir samazinājusies, jo materiāli no darba tiek nesti mājās tikai mēneša beigās.¹⁰⁹ Karikatūristi uzrāda, ka cīņa ar šādu noziedzību ir uzsākta, bet tā nav efektīva. Karikatūrās parādās arī situācijas, ka augstākā vadība ir informēta par savu padoto rīcību, bet piever acis uz ražošanas produktu vai materiālu izvešanu. Šī parādība bija tik izplatīta, ka 80. gadu beigās radās speciāls termins "nesējs" šādu cilvēku apzīmēšanai. Šī noziedzība uzplauka galvenokārt deficīta un zema labklājības līmeņa dēļ.¹¹⁰ Dadža karikatūrās par simbolisko ainu šīm noziegumam kļuva rūpnīcas žogs, kurā ir caurums un caur to strādnieks iznes lielus maisus. Karikatūristi arī uzrādījuši, ka šāda parādība jau ir kļuvusi par normu Padomju Savienībā. To attēlo arī citā 1985. g. numura karikatūrā, kur redzamas divas sievietes. Viena iet ar lopbarības maisiem no veikala, otra brīnās par notiekošo un jautā – vai fermā lopbarība jau ir beigusies, ka jādodas pirkt uz veikalu.¹¹¹

1986. g. vērojams noziedzībai veltīto karikatūru pieaugums žurnālā "Dadzis". Tas ir skaidrojams ar Atklātības laika sākšanos. Atklātība veicināja cenzūras novājināšanu, tāpēc izdevumos varēja parādīties vairāk PSRS trūkumu. Turpināja kritizēt zagšanu darbā. Noziegumu sarakstu papildināja viltus atskaites, ko uzņēmumu vadītāji bija snieguši. Karikatūrās tas parādīts kā jauns talants, jo ne katrs māk uzrakstīt ticamu un labu atskaiti. 1986. g. karikatūrās parādījās arī bezbiļetnieki sabiedriskajā transportā, tomēr salīdzinot ar sturmēšanas karikatūrām, šīs bija pietiekoši naivas un pozitīvas.

Par 1987. g. galveno noziegumu karikatūras kļūst cilvēces noziedzība pret dabu. Ja iepriekšējās karikatūras, kas bija saistītas ar dabu bija vienkārši aicinājumi saudzēt to, tad sākot ar 1987. g. tas tiek attēlots kā noziegums. 13. numurā tika ievietota karikatūra, kurā attēlota masveidīga mašīnu un autobusu mazgāšana ezerā. To redzot, Poseidonam, juras dievam, paliek slikti.¹¹² Uz nākamā 14. numura vāka parādās intensīvi piesārņotā pludmale.¹¹³ Dabas piesārņošana noziedzīgajās karikatūrās ieņem vienlīdzīgu lomu ar karikatūrām par sturmēšanu. Cēlonis dabas jautājuma pievēršanai ir 1987. g. dibinātais Vides aizsardzības klubs, kas iestājās par

---

¹⁰⁹ *Dadzis*.Nr.2.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.4. lpp.

¹¹⁰ *Отечественные записки*. Н.1. Смоляк, О. Советские несунны. Москва,2012

¹¹¹ *Dadzis*.Nr.4.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.4. lpp.

¹¹² *Dadzis*.Nr. 13.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1987.4. lpp.

¹¹³ *Dadzis*.Nr.14.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1987.1. lpp.

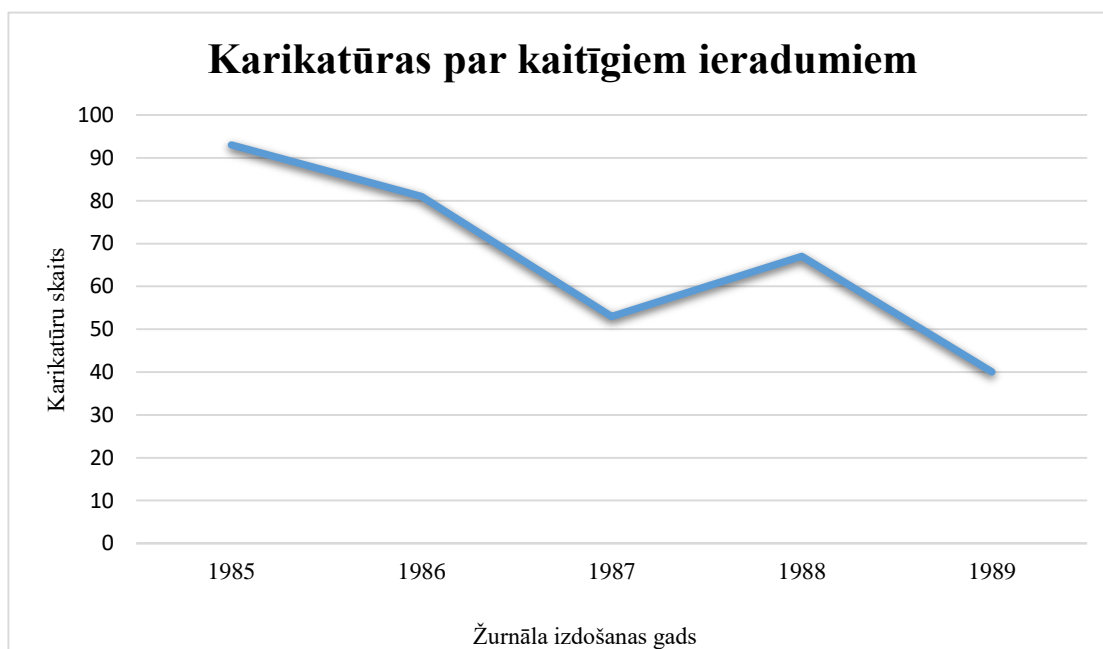
vides sakopšanu un aizsardzību. Par iemeslu varētu kalpot arī Černobiļas katastrofa, kas notika gadu iepriekš. Šis notikums izvērsa lielu rezonansi visa pasaulē. Ekoloģijas jautājumi kļuva arvien aktuālāki.

1988. g. nozieguma pret dabu attēlošana karikatūrās pieaug. Karikatūras kļuva arvien dramatiskākas. Tika attēlotas pilnas upes ar beigtām zivīm. 16. numurā parādās likuma pārkāpēji, kas ieiet rezervātā savas alkātības dēļ, sāk tajā sēņot un medīt dzīvniekus.¹¹⁴ Pēc šī gada karikatūrām var spriest, ka noziedzība pilsētu ielās arī pieaugusi.

1989. g. Vairākos numuros ir parādīts jauns nozieguma veids - zaglis uzbrūk pagalmos, gaidot upuri aiz stūra. Šī situācija tika apspēlēta vairākos veidos, piemēram, zagļa vietā stāv līgava, kas gaida, aiz stūra līgavaini, lai varētu noķert un likt precēties. Tomēr neraugoties uz karikatūru komiskumu, tās atspoguļoja reālu situāciju. Pilsētas ielās vakara stundā vairs nebija droši kā agrākajos Padomju Savienības laikos.

3.1.4. Karikatūras par kaitīgiem ieradumiem

Dadža kaitīgo ieradumu karikatūrās tika apkopotas karikatūras, kas atspoguļoja darbības, kas kaitēja gan sabiedrības fiziskai, gan garīgai veselībai.

3.5. att. Karikatūru par kaitīgiem ieradumiem skaita dinamika žurnālā "Dadzis" 1985. -1989. g.

¹¹⁴ *Dadzis*.Nr.16.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1988.7. lpp.

Pēc grafika datiem (3.5.att.) var spriest, ka karikatūras ar kaitīgiem ieradumiem piedzīvoja lielu lejupslīdi. Ja 1985. g. kaitīgiem ieradumiem tika veltītas 93 karikatūras, turpretī 1987. g. to skaits ir samazinājās gandrīz par divām reizēm, tika nopublicētas 50 karikatūras. Pats mazākais radītājs ir 1989. g., žurnāla izdevumos ir atrodamas tikai 40 kaitīgo ieradumu karikatūras. 1985. g. izdevumos varēja sastapt vidēji 4 karikatūras veltītas kaitīgiem ieradumiem, savukārt 1989. g. vidēji parādās 2 karikatūras. Grafiks uzrāda, ka kaitīgo ieradumi aktualitāte ir zudusi. Tomēr tas neliecina, ka sabiedrība spēja piecu gadu laika samazināt savus kaitīgos ieradumus divreiz. Karikatūru skaits varēja mazināties tāpēc, ka Gorbačova 1985. g. uzsāktā antialkoholisma kampaņa izgāzās. Tāpēc medijiem vairs nevajadzēja pārmērīgi pārmācīt sabiedrību, jo vairs nebija spiediena no varas puses. Kaitīgo ieradumu mazināšanu žurnālā "Dadzis" var izskaidrot arī ar redakcijas skatījuma maiņu. Svarīgākā problēma 1989. g. bija Latvijas neatkarības atgūšanas un nacionālie jautājumi republikā. Līdz ar to nebija būtiski veltīt pārlietu uzmanību kaitīgiem ieradumiem.

Starp karikatūrās redzamajiem kaitīgiem ieradumiem dominēja alkoholisms. 1985. g. 2. numurā uz vāka attēlots jauns celtnieks, kas atnāk kolektīvā, kur viņu sagaida vecie celtnieki ar vīna pudeli un sniedz vīna atveramo, sakot – sāksim ar vieglākiem rīkiem.¹¹⁵ Savukārt uz 4. numura vāka ir vērojams kontrasts starp dažādiem jauniešiem. Karikatūras priekšplānā parādās stalts jauniešs, kas ir tikko atnācis no armijas un norūdās ziemas salā. Toties aiz stūra glēvā izskatā ar pudelēm rokās ir citi jaunieši.¹¹⁶ Tādējādi tiek parādīts, kas ir labi un kas ir slikti. Šādas karikatūras un to izvietojums uz žurnāla vāka uzrāda, ka Padomju Savienībā alkoholisms bija hroniska problēma. Alkoholisma karikatūru biežums arī norāda uz to, ka šo sabiedrības kaiti cenšas maksimāli izsmiet un iznīdēt. Šajā laikā ir jūtama spēcīgā ideoloģiskā varas roka, jo M. Gorbačovs plānoja apkarot alkoholismu, lai veiktu ekonomikas attīstības paātrinājumu.

Žurnālā "Dadzis" par kaitīgiem ieradumiem tika uzskatītas nodarbes, kuras mūsdienās tiek uzskatītas par pilnvērtīgiem hobijiem. Te ir jāmin zvejošana ziemā jeb bļitkošana. Žurnāla karikatūrās tās parādījās galvenokārt ziemā izdotos numuros.

---

¹¹⁵ *Dadzis*.Nr.2.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.1. lpp.

¹¹⁶ *Dadzis*.Nr.4.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.1. lpp.

Īpaši šī tēma tika aplūkota marta numuros, kad sākās ledus kušana. Bļitkošana ir izsmieta un bļitkotājus attēlo kā azartiskas un negudras personas. Bieži bļitkošana karikatūrās parādījās arī alkohols, tas izskaidro mākslinieku negatīvo attieksmi pret nodarbi. Tomēr ir arī zīmējumi, kurās tika pausts viedoklis par to, ka zvejnieku azarts ir kaitīgs dzīvībai. Satīriskajos zīmējumos tika atspoguļots visbiežāk zvejnieks, kas atrodas uz ledus gabala jūras vidū un joprojām cer, ka zivs uzķersies uz āķa. Norāde uz to, ka vīrieši pārāk daudz laika tērē bļitkošanai, ka arī līdz pēdējam sēž uz ledus, kamēr tas pilnībā neizkusīs. Šādās karikatūrās vērojamas vairāk rūpes nevis nosodīšana.

Arī smēķēšana parādījās kaitīgo ieradumu karikatūru vidū. To skaits salīdzinoši nebija liels, bet tās ir sastopamas visu apskatīto gadu izdevumos. Visbiežākais smēķēšanas karikatūrās sastopamais tēls ir smēķējošais vēzis. Tādējādi karikatūras propagandē veselīgu dzīves veidu un atgādina sabiedrībai, kādas sekas var izraisīt pārmērīgā smēķēšana. Antismēķēšanas propaganda karikatūrās ir arī saistīta ar to, ka PSRS bija pietiekoši liels cigarešu sortiments. Padomju Savienībā cigaretes ievada gan no Āzijas valstīm, gan no Kubas, arī no Bulgārijas. 80. g. PSRS parādījās Rietumu brendu cigaretes. Nereti arī paši padomju iedzīvotāji audzēja tabaku mājas apstākļos. Grūtāki laiki, bija 80. g. pašu beigās, kad bija trūkums. Smēķētāju kļuva mazāk, jo nebija, ko smēķēt, tas arī varētu kalpot par faktoru, kāpēc smēķēšanu kritizējošās karikatūras 1989. g. izdevumā gandrīz neparādījās.

Dadža karikatūru veidotājus arī uztrauca liekā svara problēma. 1985. g. 5. numurā tiek attēlots pacients pie ārsta, kuram ārsts iesaka vairāk skraidīt. Pacients nekavējoties atbild, ka nevar to darīt, jo vēdera dēļ neredz savas kājas.¹¹⁷ Pēc karikatūras paliek skaidrs, ka sabiedrībā ir cilvēki, kam ir problēmas ar lieko svaru, sekojoši viņiem ir problēmas arī ar veselību. No citām karikatūrām izriet viena cita atkarība, kas sekmē pasīvo dzīves veidu, tā ir atkarība no televizora. Izsmejot šos ieradumus, karikatūras aicina būt aktīvākiem un piekopt veselā miesā, veselu garu.

1987. g. žurnālā "Dadzis" parādās karikatūras, kas ir veltītas narkotiku lietošanai. 24. numurā ir redzama aina kā jauniešu bars skvērā lieto uzturā nezināmas tabletes un vienam no viņiem paliek slikti.¹¹⁸ Pastāvēja mīts, ka PSRS narkotiku nebija, tomēr realitāte bija savādāka. Narkotikas bija, tās Padomju Savienībā tika izgatavotas dzīvokļu virtuvēs. Galvenā izejvielas bija magones, kas tika maisītas

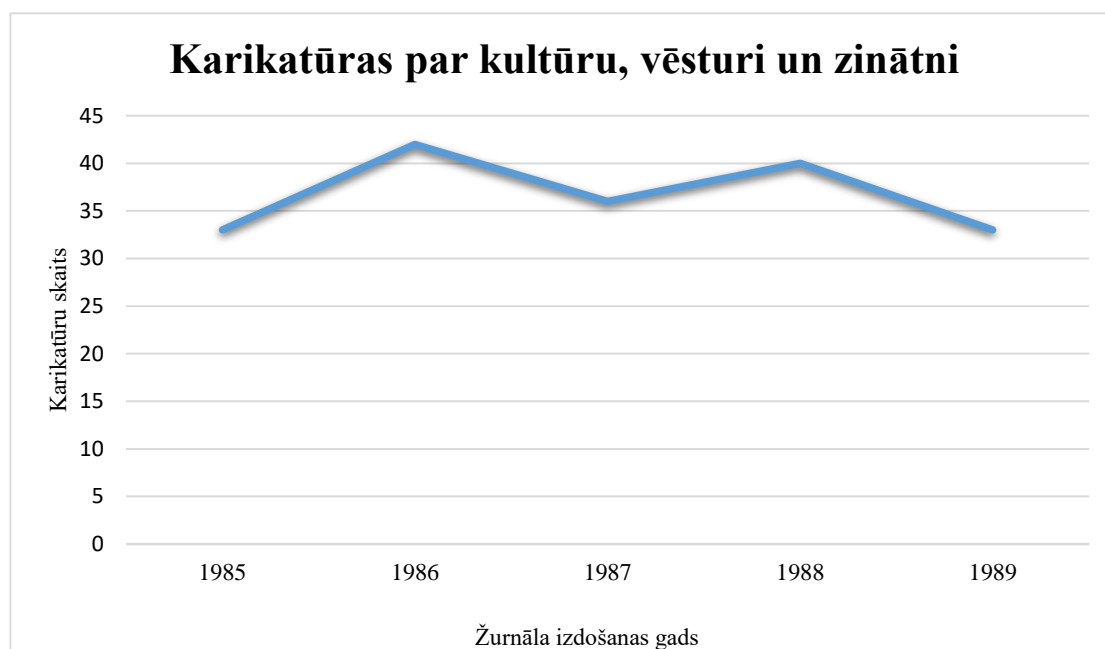
¹¹⁷ *Dadzis*.Nr.5.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.9. lpp.

¹¹⁸ *Dadzis*.Nr.24.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1987.7. lpp.

kopā ar citiem medikamentiem. Narkotikas vairāk bija izplatītas PSRS Dienvidu apvidos, turpretī 80. g. beigās narkotikas pārņēma lielpilsētu jauniešus, kas arī tika atspoguļots karikatūrās līdz pat 1989. g.

3.1.5. Karikatūras par kultūru, vēsturi un zinātņi

Žurnāls “Dadzis” pievērsās ne tikai sabiedrības un materiālajām vērtībām, bet arī veltīja uzmanību garīgajām vērtībām, kas izpaudās kultūrā, vēsturē un zinātnē. Kaut arī šī satura karikatūras sastādīja mazāku daļu no visu karikatūrā kopskaita, tās deva vērtīgu ieskatu sabiedrības priekšstatos par pagātņi, izglītību, galvenajām morālēm.

3.6. att. Karikatūru par kultūru, vēsturi, zinātņi skaita dinamika žurnālā “Dadzis” 1985.-1989.g.

Pamatojoties uz kvantitatīvo analīzi (3.6. att.), karikatūru skaits ir gandrīz nemainīgs. Laikā 1985.-1988. g. vidējais šāda veida karikatūru daudzums sastādīja 2 karikatūras numurā. Vienīgi 1989. g. vidēji parādījās viena karikatūra.

Gan 1985. g., gan 1986. g. visbiežāk no kultūras pasaules tika attēloti mākslinieki. 13. numurā parādās karikatūra, kuru galvenie varoņi ir divas sievietes un runājošais papagaiļis. Papagaiļis izdot nesaprotamu skaņu kopumu. Papagaiļa saimniece brīnās, kāpēc neko nevar saprast. Draudzene sieviete mierina, sakot, ka nav par ko brīnīties, jo papagaiļa iepriekšējais saimnieks bija mākslinieks.¹¹⁹ 3. numurā parādās karikatūra ar līdzīgu nozīmi. Tajā mākslinieks uzzīmē labirintu, kuru

¹¹⁹ *Dadzis*.Nr.13.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.4. lpp.

nesaistīts ar mākslu cilvēks nevar izprast.¹²⁰ Abas šīs un citas karikatūras, kas ir sastopamas satīriskā žurnāla numuros uzrāda, ka mākslinieku darbi nav saprotami parastiem iedzīvotājiem. Māksla tiek kritizēta par savu primitīvismu. Karikatūristi novienlīdzina mākslas darba radīšanu ar žoga krāsošanu.

Ir zināms, ka PSRS 80. gados bija populāra abstraktā māksla nevis kalpojošais agrāk režimam sociālistiskais reālisms. Pārbūves laiks ieviesa brīvību mākslā, tajā vairs nebija tematisku, ne žanra ierobežojumu. Bija iespējams sīkāk iepazīties ar Rietumu mākslu un tās virzieniem. Mākslinieki savos darbos izteica protestu pret depresīvo padomju sadzīvi. Mākslinieku gleznām bija provocējošs raksturs, tāpēc konservatīvie padomju pilsoņi nevarēja pieņemt šādas izmaiņas mākslā. Tas arī izskaidro negatīvo attieksmi pret māksliniekiem karikatūrās. 1987.g. māksliniekus turpina izsmiet Dadža karikatūrās. Mākslinieki tika attēloti kā dzērāji un cilvēki, kas pilnīgi nav piemēroti sadzīves darbiem.

Karikatūras kritizēja arī sabiedrības izglītību mākslas jomā. Piecu apskatīto gadu izdevumos bieži parādījās karikatūru sižets par mākslas izstādēm, kur visu sieviešu uzmanību piesaista gleznas ar kluso dabu. Sievietes tās vēro un piefiksē sev pierakstos, lai vēlāk ēdamos piederumus varētu tikpat estētiski salikt mājās pie svētku galda. Karikatūras attēlo padomju pilsoņu garīgo degradāciju, jo mākslā tiek meklēti galvenokārt praktiskie elementi nevis dziļā jēga un doma.

Karikatūras saistītas ar vēsturi 1985. – 1989. g. radikāli mainījās. 1985. g. 8. numurs, kas bija iznācis maijā bija papildīts ar vēsturiskām karikatūrām. Uz vāka attēlots Otrā pasaules kara Sarkanās armijas veterāns ar mazmeitu, kas dodas svinēt Uzvaras dienu. Turpmāk seko arī karikatūras, kas veltītas veterāniem un viņu atmiņām. Veterāni brīnās kā viss ir mainījies uz labāko pusi pēc kara. 1986.-1987.g. numuros vēsturiskās karikatūras gandrīz neparādās.

1988. – 1989. g. žurnālā atkal parādās karikatūras par vēsturi un vairākas reizes tās tiek publicētas uz žurnāla vāka. Šo gadu karikatūras kardināli atšķiras no iepriekšējām, jo vairs neslavē Sarkanās armijas atbrīvotājus, bet gan izklāsta vēsturi, kas tika gadiem ilgi noklusēta. 1988.g. gan 24. numura beigās parādījās liela karikatūra, kas kritizē Staļina komunisma vēstures grāmatu “Īsais kurss”, norādot, ka tie ir meli.¹²¹ 1989. g. turpina parādīties karikatūras par padomju vēstures melīgumu. Uz 15. augusta numura vāka tiek vizualizēts 1939.g. noslēgtais Molotova-Ribentropa

¹²⁰ *Dadzis*.Nr.3.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.6. lpp.

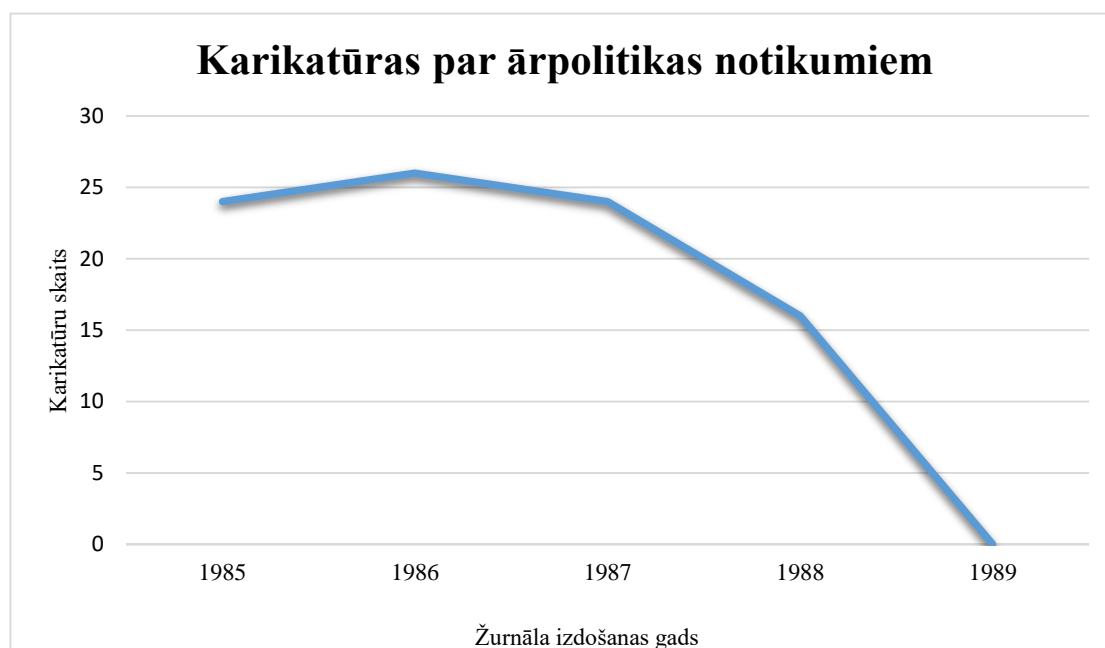
¹²¹ *Dadzis*.Nr.24.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1988.14. lpp.

pakts, kuram apritēja 50 gadi kopš noslēgšanas. Karikatūra Molotovs un Ribentrops lūkojas uz trīs māsām jeb Baltijas valstīm un plāno uz tām uzbrukt.¹²² Pēc tādām vēsturisko karikatūru izmaiņām var secināt, ka atklātība mainīja latviešu sabiedrības domas par vēsturi uz pilnīgi pretēju virzienu. Kādreizējie varoņi un komunisma sakrālās personības bija kļuvušas par lielākiem ļaundariem.

Zinātnei veltītām karikatūrām Dadža redakcija pievērsa vismazāk uzmanības. Tās sāka parādīties 1986. g. numuros. Sākotnēji parādījās karikatūras par darbaspēka robotizāciju. Tomēr robotizācija karikatūrās tika attēlota kā bezjēdzīga parādība. Karikatūras ainās roboti nespēja paveikt elementāras lietas ar kurām cilvēks var viegli tikt galā. Karikatūras bija orientētas uz cilvēka vērtības pārkāpumu pār tehniku. Zinātnes sasniegumiem veltītās karikatūras līdz 1989. g. žurnālā “Dadzis” faktiski neparādījās.

3.1.6. Ārpolitikai veltītās karikatūras

Jau no žurnāla “Dadzis” pirmsākumiem viens no svarīgākajiem uzdevumiem bija atmaskot kapitālistisko sistēmas melīgumu un netikumību. Sekojoši žurnāla numurus parādījās karikatūras, kas bija veltītas arī ārzemju notikumiem.

3.7. att. Karikatūru par ārpolitiku skaita dinamika žurnālā “Dadzis” 1985. -1989.

g.

¹²² *Dadzis*.Nr.15.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1989.1. lpp.

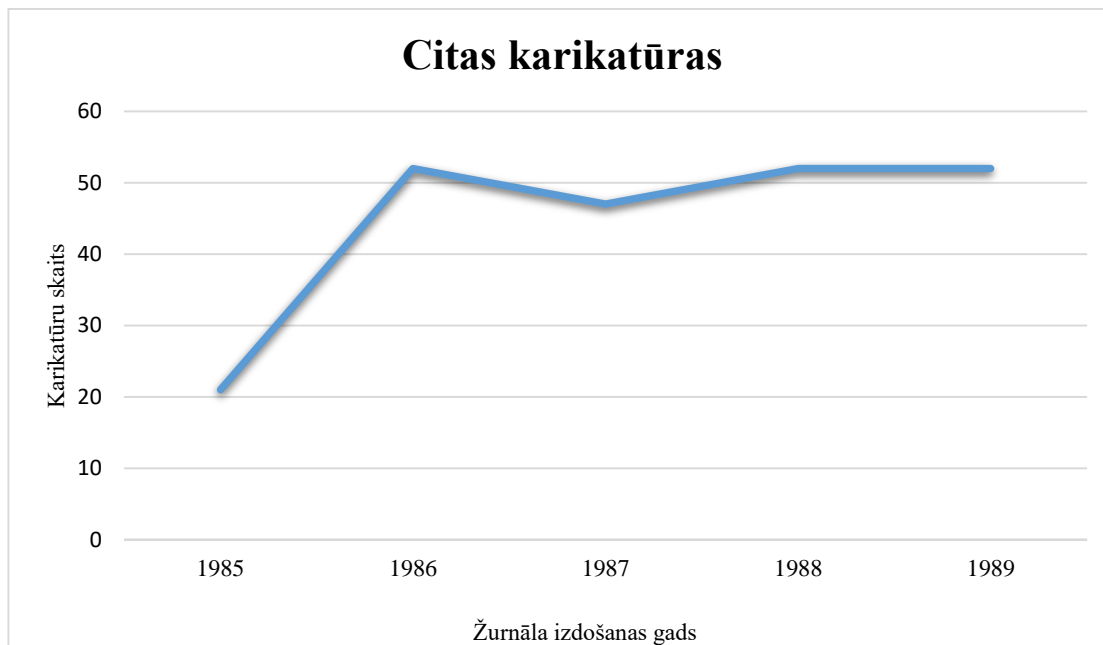
Balstoties uz kvantitatīvās kontentanalīzes rezultātiem (3.7. att.), var secināt, ka ārpolitisko karikatūru skaits bija stabils līdz 1987.g. Katra numura beigās tika publicēta viena liela karikatūra veltīta ārpolitikai. Bija arī daži izņēmumi, kad numura parādījās vēl papildus divas vai viena karikatūra. Savukārt 1988. g. no pēdējās žurnāla lappuses pazuda šī satura karikatūras. Ārpolitiskās karikatūras aizvieto karikatūras, kas ir veltītas iekšējiem sociāliem jautājumiem. 1988. g. kopumā izdevumos parādījās tikai 16 karikatūras, kas jau tika publicētas mazākā formātā. Tās vairs neizcēlās kā agrāk citu karikatūru vidū. Savukārt 1989. g. žurnālā "Dadzis" izdevumos ārpolitikas karikatūras pilnība izzūd. Toties ārpolitisko tēmu piecu apskatīto gadu laikā atspoguļoja ārzemju karikatūras, kas netika iekļautas pētījumā, jo nebija Dadža redakcijas daiļrade.

Ārpolitisko karikatūru sižets bija nemainīgs, tās tika veltītas Aukstā kara atspoguļošanai. Galvenais karikatūru tēls bija tēvocis Sems, kas simbolizēja ASV un tai raksturīgo, bet PSRS naidīgo kapitālismu. Karikatūrās tēvocis Sems centās dažādos komiskos veidos sagraut mieru un izvērst jaunu pasaules karu. Satīriskajos zīmējumos tika akcentēts, ka ASV vēlas bruņoties un sapņo īstenot kodoluzbrukumu PSRS un tās sabiedrotām. Retāk karikatūrās parādījās Lielbritānija, kuras galvenā problēma, spriežot pēc karikatūrām, bija bezdarbs. Gan Lielbritānija, gan ASV tika attēlotas kā valstis, kas propagandē demokrātiju, bet īstenībā jebkuras demokrātiskās izpausmes apspiež. 1985.-1987. g. karikatūrās bieži parādās sižets, kur protestu mītiņu dalībnieki tiek masveidīgi sēdināti cietumā. Tiek lēsts, ka Rietumos vārda brīvība ir sveša un periodiskie izdevumi publicē tikai sacerēto informāciju, kas kurina naidu pret Padomju Savienību.

1988. g. ārpolitisko karikatūru izzušana ir skaidrojama ar padomju-amerikāņu diplomātisko attiecību uzlabošanos. Pārbūves laikā Gorbačovs ierosināja veidot dialogu ar Rietumiem miera uzturēšanai pasaulē. Jau 1986. g. tika likti pamati atbrūošanas programmai. ASV no galvenā ienaidnieka pakāpeniski kļuva par partneri. Nomelnot Rietumus vairs nebija nepieciešams, kā arī Dadža karikatūrām mainījās ideoloģiskais saturs, kas tagad bija vērsts vairāk pret Padomju Savienību.

3.1.7. Cita satura karikatūras

Dadža numuros parādījās arī specifiskas karikatūras, kuru saturs neļāva ievietot tās kāda no sešām iepriekš minētām tematiskām grupām, bet to skaitliskais daudzums nebija pietiekošs, lai veidotu atsevišķu grupu.

3.8. att. Citu karikatūru skaita dinamika žurnālā "Dadzis" 1985. -1989. g.

Pēc diagrammas rezultātiem var izspriest, ka sākotnēji 1985. g. specifisku karikatūru skaits nebija liels. Karikatūras ar citādāku saturu parādījās 21 reizi. Vidējais šādu karikatūru skaits bija viena karikatūra numurā. 1986. g. karikatūru daudzveidība palielinājās un līdz 1989. g. vidēji parādījās 2 karikatūras numurā ar specifisku saturu.

1985. g. un 1986. g. citu karikatūru grupu visbiežāk veidoja sezonālās karikatūras, kas bija veltītas laikapstākļiem. Piemēram, 1985. g. 21. numurā tiek attēlots lausks, kas pārskrien pāri izremontētai lauku tehnikai un sabojā to.¹²³ Savukārt vasaras žurnāla numuros parādās karikatūrās ar pārbļīvētām pludmalēm, kurās nav kur spert kāju, kur cilvēki ir saspiedušies viens pie otra. Rudenī parādās karikatūras veltītas ogošanai un sēņošanai, kurās tiek vēstīts par lielo padomju pilsoņu meža dzīve entuziasmu šajā periodā.

Starp citām Dadža karikatūrām tika pieskaitīti arī Līgo svētku svinēšanu. To varētu grupēt vairāk pie kultūras, tomēr šo karikatūru mērķis nav gluži atspoguļot Līgo svētku tradīcijas. 1985. g. 12. numurā tiek atspoguļotas vairākas karikatūras, kas

¹²³ *Dadzis*.Nr.21.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.3. lpp.

parāda Līgo svētku tradīciju negatīvo ietekmi uz sabiedrību.¹²⁴ Tiek nobradātas labības pļavas un dedzināti uguns kuri, kas attēlota kā barbarisma iezīmes. Šo saturu var attiecināt gan uz kultūru, jo tiek atspoguļoti gadskārtu svētki, gan pieskaitīt pie sociālās karikatūras, kas parāda padomju varas vēlmi apspiest latviskā identitātes izpausmi, vai arī pie nozieguma, jo attēloti padomju pilsoņi, kas bojā padomju īpašumu. Šo karikatūru neviennozīmība liek iedalīt tās citu karikatūru grupā.

Pie citām karikatūrām tika pieskaitītas karikatūras par dabu, kas tika publicētas līdz 1987. g. Sākotnēji karikatūru saturs nebija saistīts ar dabas piesārņojumu, tāpēc pie nozieguma to pieskaitīt vēl nav iespējams. Karikatūras aicināja saudzēt dabu nevis atklāja piesārņošanas problēmu. 1987. g. specifisko karikatūru rindas papildina karikatūras par masu medijiem, precīzāk neapmierinātību pret viņu darbu. Piemēram, 11. numurā, tiek parādīti žurnālistu pārlieka uzbāzība uzņēmumu darbībā.¹²⁵ 1988. g. uz 13. žurnāla vāka parādās karikatūra, kur pat suns sajūt melus avīzē un cenšas to saplosīt. Karikatūras parāda preses cenzūras krišanu. Pateicoties Pārbūvei masu mediji guva lielāku brīvību un tāpēc sāka atainot padomju realitāti un tās negatīvos aspektus nevis veidot sižetus par idejisku paraugvalsti un ideāliem strādniekiem rūpnīcās, kas izpilda plānu priekšlaicīgi.

1988. – 1989. g. citu karikatūru grupu veido arī patriotiskās un latviskās karikatūras. 1988.g. uz žurnāla 24. numura vāka parādās ģimene, kas rotā Ziemassvētku egli. Mazā meitene tur rokās egļu rotājumus, trīs zvaigznes, un vienlaicīgi uz sienas meitenes ēna pārtop par Mildas siluetu.¹²⁶ Karikatūras pamatmērķis ir vienot latviešus cīņā par neatkarības atgūšanu un atgādinājums par latviskām vērtībām. 1989. g. patriotisms kļuva par svarīgāko karikatūru tēmu citu karikatūru grupā.

3.2. Karikatūru analīze žurnālā “Крокодил”

Žurnāls „Крокодил” tika izveidots 1922. g., kas iznāca trīs reizes mēnesī. Ar laiku šis žurnāls kļuva par lielāko satīrisko izdevumu visā PSRS. Žurnāla tirāža sasniedza 6,5 milj. eksemplāru.¹²⁷ 20.gs. 80. gados tas turpināja būt par nozīmīgāko satīrisko izdevumu Padomju Savienībā. Tas bija svarīgs ideoloģisks elements jau

---

¹²⁴ *Dadzis*.Nr.12.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.9. lpp.

¹²⁵ *Dadzis*.Nr.11.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1987.9. lpp.

¹²⁶ *Dadzis*.Nr.24.Rīga: LKP CK izdevniecība, 1988.1. lpp.

¹²⁷ <http://yumorzurnal.ucoz.org/index/krokodil/0-18> (sk.07.03.2017)

kopš 20. gs. 30. g. Mainoties situācijai PSRS, sāka mainīties arī Krokodila karikatūras un to redzējums uz aktuāliem notikumiem valstī.

Grupa Gads	Ārpolitika	Ekonomika	Kultūra, vēsture, zinātne	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziegumi	Citi
1985	90	56	69	85	105	46	27
1986	100	111	56	152	37	71	52
1987	54	115	26	205	60	69	51
1988	9	139	22	208	69	43	62
1989	4	127	23	171	51	55	37
Kopā	257	448	212	821	322	284	229

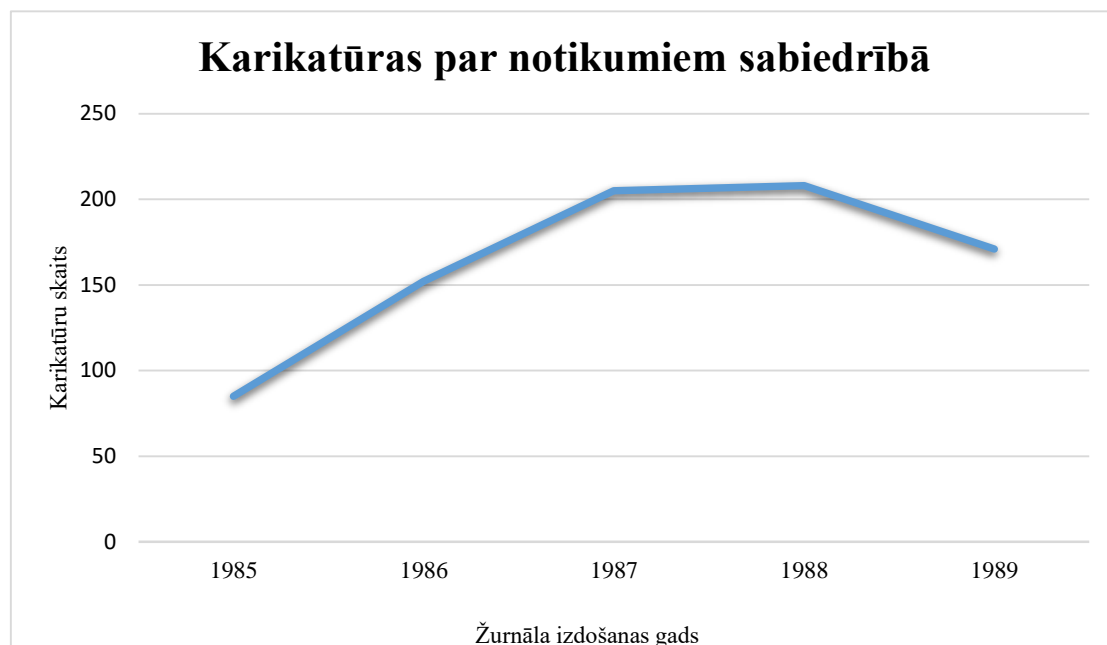
3.9. att. Karikatūru skaits žurnālā “Крокодил” 1985.-1989.g.

Laikā 1985.-1989. g. žurnāla “Крокодил” tika kopumā publicētas 2873 karikatūras. Dominējošo lomu ieņem sociāliem jautājumiem veltītas karikatūras. Tās sastāda 31% no visu karikatūru īpatsvara. Zīmīgi atpaliek nākamā grupa, kas veltīta ekonomiskā satura karikatūrām. Tās pēc skaita ieņem otro vietu piecu gadu laikā. Žurnāla izdevumos ekonomiskās karikatūras sastādīja 17% no visu karikatūru skaita. Ekonomiskā satura karikatūrām seko karikatūras veltītas kaitīgiem ieradumiem – 12%. Līdzīgs karikatūru daudzums Krokodilā tika veltīts noziedzībai, kas sastāda 11% no kopējā karikatūru daudzuma. Reti Krokodilā parādījās karikatūras, kas atspoguļoja kultūras, vēstures un zinātnes notikumus. Tikpat reti žurnāla bija vērojamas specifiskas tēmas, kuras tika iekļautas grupā “citi”. Abu karikatūru grupu procentuālais daudzums izdevumos sastāda 8%. Vismazāk Krokodilā tika apskatīti ārpolitiskie jautājumi, kuru daudzums bija tikai 3% no karikatūru īpatsvara.

Piecu gadu laikā visās karikatūru tematiskajās grupās ir vērojama dinamika. Viena satura karikatūru skaits palielinājās, citu krasi samazinājās. Šo izmaiņu pamatā ir notikumi, kas risinājās PSRS. Lai izprastu šo notikumu būtību ir jāizpēta Krokodila karikatūru saturu detalizētāk.

3.2.1. Karikatūras par sabiedrību

Karikatūras, kas tika veltītas sabiedrības problēmām un notikumiem laikā 1985. – 1989. g. parādījās 821 reizes žurnāla lappusēs, kas ļauj sociālam karikatūrām izvirzīties skaitliskajā priekšplānā. Tomēr ne visos pētītos piecos gados Krokodila sociālās karikatūras bija vispopulārākās.

3.10. att. Karikatūru par notikumiem sabiedrībā skaita dinamika žurnāla “Крокодил” 1985.-1989.g.

Pēc grafika datiem (3.10.att.) var spriest, ka 1985. g. sabiedrības procesu atspoguļojums Krokodila karikatūrās nebija plaši izklāstīts. Vidēji tika publicētas 3 karikatūras vienā Krokodila numurā. 1986. g. šo karikatūru skaits ir palielinājies, vidēji vienā numurā tika publicētas 4 karikatūras. 1987. – 1988. g. sociālās karikatūras sasniedz griestus un vidēji vienā numurā parādās 6 šīs grupas karikatūras. 1989. karikatūru daudzums atkal kritās, tomēr tas nesasniedza 1985. g. rādītāju. 1989. g. vidēji numurā tika publicētas 5 karikatūras par sabiedrības notikumiem.

Straujo karikatūru daudzuma kāpumu 1986. g. un turpmākajos gados var izskaidrot ar Pārbūves procesu, kas izraisīja izmaiņu virkni. Tomēr jāievēro arī tas, ka 1985. g. izdevumi bija netipiski pārpildīti ar rakstiem, tāpēc karikatūru skaits kopumā bija ievērojami mazāks. 1989. g. kritumu arī nevar vērtēt, ka sabiedrības problēmu aktualitātes mazināšanos. 1989. g. satīriskajā žurnālā arvien biežāk parādījās fotomateriāli, tāpēc tas varētu būt viens no faktoriem, kāpēc mazinājās karikatūru daudzums.

Sabiedrībai veltītajās karikatūrās bija vairākas sižetiskās līnijas, kas atspoguļoja padomju sabiedrībā notiekošo. 1985. g. viena no aktuālākajām tēmām ir sabiedrības degradēšana. 5. žurnāla numura karikatūrā parādās komiska situācija, kur notiek divu cilvēku saruna. Viens jautā par rakstnieku Bloku, otrs domā, ka jautājums ir par cigarešu bloku.¹²⁸ 2. žurnāla numurā parādās strip karikatūra, kas sastāv no 4 daļām. Tajā galvenais varonis satiekot cilvēkus krāsainajās jakās, ar austiņām ausis un ekstravagantam brillēm, apjūsmo un nosauc to par “firmu”. Par firmu Padomju Savienībā dēvēja stilīgas drēbes.¹²⁹ Kad pienāk pie sludinājuma dēļa, kur kāda firma meklē darbiniekus nopūšas un apgalvo, ka tā gan nav laba firma. Abas šīs karikatūras izsmej jaunās sabiedrības vērtības, kur galvenais ir kļuvis izskats nevis izglītība un panākumi darbā.

1986. gadā turpinās karikatūru sērija par sabiedrības degradēšanu. Šoreiz degradēšana izpaudās jaunatnes nesaudzīgajā izturēšanās pret maizi. Karikatūrās bieži vien pavīdēja pilnas pārpildītas miskastes ar maizi. Padomju Savienībā maize tika uzskatīta par sakrālo ēdienu Otrā pasaules kara dēļ, kad Padomju Savienība piedzīvoja smagus laikus. Īpaši Ļeņingrada, kur bija 3 gadu ilga blokāde un 125 g maizes gabals bija zelta vērts, tas varēja izglābt kādu no bada.¹³⁰ Toties karikatūrās 80. gadu sabiedrība maizi vairs neuzskata par īpašu un bez jebkāda kauna met ārā veselus maizes klaipus vai nobaro maizi cūkām.

1986.g. karikatūrās vairākkārt parādās anonīmo sūdzību tematika. Piemēram, 17. Krokodila numurā ir redzams vecs pāris, kas noskatās uz jauno ģimeni un raksta par viņiem anonīmo vēstuli.¹³¹ Anonīmās vēstules autors apgalvo, ka rakstot tās, viņš rūpējas par pašiem apsūdzētiem. Karikatūras uzrāda, ka sabiedrības locekļiem ir grūti būt vienaldzīgiem pret kāda citas persona vai ģimenes panākumiem vai labāku dzīvi. 1986. karikatūras plaši atspoguļo kritiku par jaunās paaudzes izturēšanos pret vecākiem. Karikatūrās bieži tika attēloti veci cilvēki, kas pamesti laukos vieni, kurus neapciemo nedz bērni, nedz mazbērni. Toties, kad tiek sastādīts testaments, seniorus brauc apciemot visi radnieki. Padomju sabiedrība attēlot kā cilvēku kopums, kurai trūkst līdzjūtības vienam pret otru. Dominē tikai materiālās vērtības.

---

¹²⁸ *Крокодил*. Н. 5. Москва: Правда, 1985. Стр.5

¹²⁹ Турпат.

¹³⁰ *Неделя*. Н.6664 (93) Безрукова, Л. Хлебная карточка. Санкт-Петербург,2015. Pieejams tiešsaistē: <https://rg.ru/2015/04/29/leningrad.html> (sk.19.05.2017)

¹³¹ *Крокодил*. Н. 17. Москва:Правда, 1986. Стр.4

1986. g. karikatūrās tiek negatīvi atspoguļotas jaunās modes tendences. Šādu karikatūru galvenais tēls ir sievietes, kas dodas uz balli krosenēs un sauc par vecmodīgām sievietes, kurām kājās klasiskie un svinīgie apavi. Jaunās modes tēma tiek turpināta arī 1987. g. karikatūrās. Piemēram, 7. numurā parādās jau vecākās paaudzes cilvēki, kas ir ģērbusies visdažādāko ārzemju zīmolu drēbēs.¹³² Karikatūra kritizē pieaugušos par to, ka viņi sākuši arī piekopt rietumniecisko dzīves stilu. Karikatūrās var redzēt, ka paaudžu cīņā ir uzvarējusi jaunā paaudze ar jaunām prietumnieciskajām vērtībām un vecāka paaudze šīs vērtības pieņem, cenšoties neatpalikt no jaunatnes.

Starp sociālo 1987. g. karikatūru varoņiem ir sastopami padomju ierēdņi, kas cenšas saglabāt vecās Padomju Savienības ideālus un negrib pieņemt jaunus spēles noteikumus, kas tiek piedāvāti līdz ar Pārbūves uzsākšanu. Citās karikatūrās ierēdņi ir attēloti kā personas, kas slēpjas zem maskām. Uzliek to identitāti, kas nepieciešama pašreizējai varai un sabiedrībai. Par sociālo tendenci 1987. g. kļūst arī birokrātijas attīstība. Visur tiek pieprasītas izziņas ar parakstiem un zīmogiem. Lai to saņemtu cilvēkiem nākas stāvēt lielās rindās un bieži vien meklēt nepieciešamo ierēdņi, lai saņemtu viņa parakstu.

1988. g. karikatūrās parādās sabiedrības pakāpeniska samierināšanās ar Pārbūves idejām. 3. numurā attēlota aina, kur uz kādu rūpnīcu atnāk žurnālisti. Sekretārs jautā vadītājam – vai liegt žurnālistiem ieeju rūpnīcā uz ko saņem atbildi – šobrīd ir aizliegts aizliegt.¹³³ Karikatūra pierāda, ka kaut arī piespiedu kārtā Pārbūve sāk iesakņoties cilvēku domāšanā un darbībā. Palielinās vārda brīvība un mediji gan televīzijā, gan periodiskajos izdevumos sāk atklāti runāt par iekšējām problēmām.

1988.g. 4. numurā tiek kritizēts sieviešu un vīriešu lomas maiņas. Vīrieši palikuši glēvi, ieraugot nekārtības vai noziegumu sāk uzreiz zvanīt milicijai, savukārt sievietes palikušas tik stipras, ka tiek nodarbinātās smagā dzelzceļa darbā. Šī gada izdevumos arī parādās karikatūras, kas uzrāda, ka sabiedrība negrib izglītoties, bet gan ar prieku rakņājas izgāztuve. Izgāztuve 80. gados pēc Krokodila karikatūrām spriežot, bija vieta, kur varēja atrast noderīgas ikdienai lietas preču deficīta laikos. Tātad 1988. g. Pēc karikatūrām var spriest, ka pārbūve tikai palielināja padomju iedzīvotāju mantkārtību un morālo degradāciju. Primārā vērtība ir iedzīve.

---

¹³² *Крокодил*. Н. 7. Москва:Правда, 1987. Стр.6

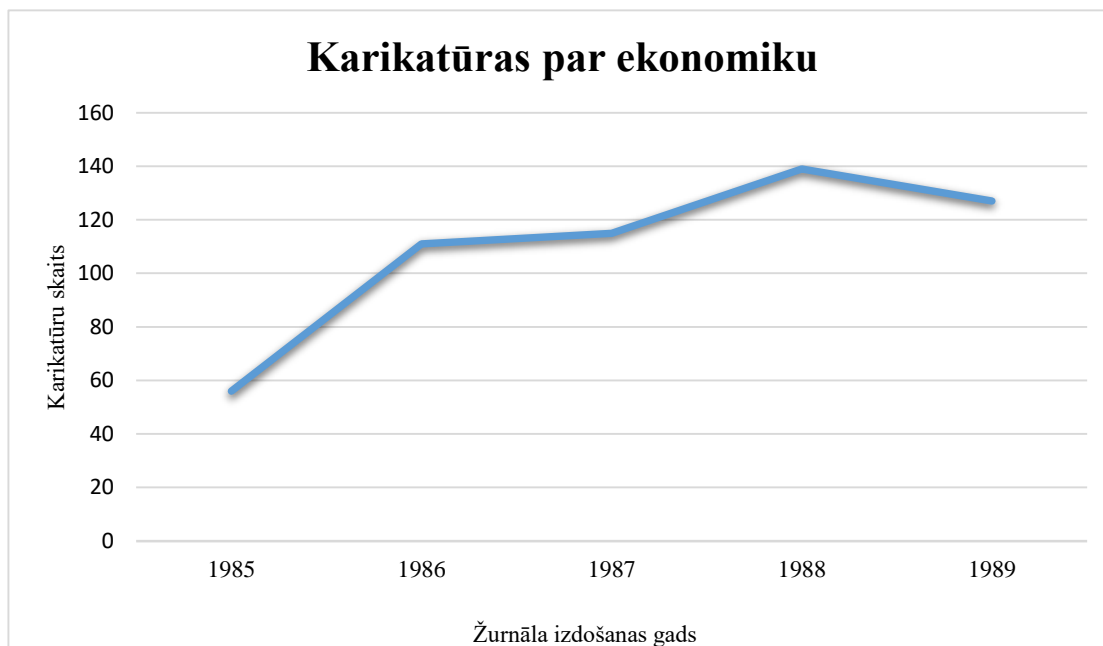
¹³³ *Крокодил*. Н. 3. Москва:Правда, 1988. Стр.9

1989. g. Krokodila lappusēs var vērot karikatūras veltītas sabiedrības seksuālai brīvībai. Vairākās karikatūrās tiek attēloti bērni, kas dodas no kino, kur pārraidīja erotiskās filmas. Citās karikatūrās erotiskās filmas tika uzņemtas, filmējot slepus sievietes pirtī. Karikatūras ziņo par to, ka esošā sabiedrība ir izvirtusi, visi, ieskaitot bērnus, varēja brīvi runāt par seksu, kā arī PSRS sāka izplatīties pornogrāfija. Te atkal parādās pretstats ar veco Padomju Savienību, jo agrāk par seksu neviens neuzdrošinājās runāt tā itkā tā vispār nebūtu. 23. numurā parādās karikatūra, kur vīrietis līdzīgs sievietei iziet no sievietšu tualetes.¹³⁴ Tādējādi Krokodilā pirmo reizi parādās arī seksuālo minoritāšu tēls par kurām iepriekš Padomju Savienībā klusēja.

Vēl viena aktuāla tēma, kas parādās 1989. g. izdevumos ir neiecietības izrādīšana pret veterāniem. Karikatūrā attēlots Afganistānas veterāns, kas kara dēļ ir zaudējis kāju, tomēr sabiedrība viņam nemēģina palīdzēt, turpretī otrādi pazemo un izsmej.¹³⁵ Tādā veidā Krokodils savam lasītājam nostiprina iepriekš izveidoto ļaunās un neatsaucīgās padomju sabiedrības tēlu. Savukārt Afganistānas kara veterāni tiek atspoguļoti kā tā laika režīma upuri. Karikatūrās ir jūtama kritika pret PSRS un Afganistānas kara bezjēdzīgumu.

3.2.2. Karikatūras par ekonomiku

Apskatot Krokodila karikatūras, var redzēt, ka veltītas ekonomiskām norisēm karikatūras žurnālā “Крокодил” bija aktuālas un bieži apskatītas.

¹³⁴ *Крокодил*. Н. 23. Москва:Правда, 1989. Стр.9

3.11. att. Karikatūru par notikumiem ekonomikā skaita dinamika žurnāla “Крокодил” 1985.-1989.g.

Pētījuma grafiks (3.11 att.) uzrāda, ka Krokodila karikatūristu interese par ekonomiskām norisēm Padomju Savienībā ar katru nākamo gadu pieauga. Vismazākais ekonomiska satura karikatūru daudzums vērojams 1985.g., vidēji bija sastopamas 2 karikatūras vienā numurā. 1986. g. notiek kāpums, vidēji numurā parādījās 3 karikatūras. Vislielākais karikatūru skaits ir vērojams 1988.g. – 139 karikatūras. Tas ir izskaidrojams ar jaunām ekonomiskā grūtībām un krīzes attīstību valstī.

1985. g. galvenā karikatūru tēma ir labklājības līmenis valstī. Karikatūras uzrāda, ka ziemā ir slikta apkure, ka pat lācis savā biežā kažokā salst. Fermās arī ir attēlotas kalsnas govīs, kas slikti tiek barotas. Savukārt ceļi netiek bērti ar sāli, tāpēc tie pārvēršas par slidotavu. 34. numura parādās apsniguši lauki uz kuriem ir palikuši nenovākti kāposti.¹³⁶ 1985. g. numuros tiek arī pievērsta uzmanība sliktam preču sortimentam veikalos. Karikatūras parāda, ka maizes kvalitāte nav apmierinoša. 4. numura karikatūra tiek attēlota situācija veikalā. Jaunietis jautā pārdevējam, kad būs pieejamas krosenes. Pārdevēja atbild, ka tās varēs atrast veikalos, kad tās vairs nebūs modē.¹³⁷ Karikatūra uzrāda, ka padomju veikalos sortiments ir novecojis. Tiek pausta neapmierinātība ne tikai ar precēm, bet arī ar jaunceltajām mājām. 36. žurnālā numurā publicēta karikatūra, kura celtnieks bildina jaunu meiteni. Savukārt veca kundze, kas atrodas blakus iesaka neticēt, jo uzrāda uz blakus māju, kuru cēla šis celtnieks un kurai bija jābūt gatavai vēl gadu iepriekš, tomēr no tās redzami vien pamati.¹³⁸ Šī un līdzīgas karikatūras nebija retums apskatīto piecu gadu laikā, Karikatūru autori tādā veidā ziņo, ka jābeidz ticēt solījumiem ne vien par jaunceltņu nodošanas laiku, bet arī par ekonomisko izaugsmi. Karikatūras ziņo, ka ekonomiskā situācija arvien pasliktinās.

1986. g. karikatūras turpinājās jaunbūvju kritizēšana. Tiek uzrādīt, ka pēc nodošanas tās uzreiz nepieciešams remontēt. Visaktuālākā problēma, kas tika attēlota saistība ar nekvalitatīvām jaunbūvēm bija ūdens pieejamība. Daudzdzīvokļu mājās nebija iespējams saņemt ūdens piegādi tiem, kas dzīvoja augstāk par 5. stāvu. Ūdens

---

¹³⁶ *Крокодил*. Н. 34. Москва:Правда, 1985. Стр.7

¹³⁷ *Крокодил*. Н. 4. Москва:Правда, 1985. Стр.4

¹³⁸ *Крокодил*. Н. 36. Москва:Правда, 1985. Стр.6

tālāk vienkārši negāja, tāpēc padomju iedzīvotājiem nācās griezties pie kaimiņiem pēc ūdens. Karikatūras šī situācija attēlota komiski. Pie šādiem bez ūdens dzīvokļu īpašniekiem viesi nes spaiņus, akvāriju, vāzes ar ūdeni, jo tagad šiem cilvēkiem labāka dāvana ir ūdens. 6. žurnālā numura parādās ideālā darbinieka tēls, kas izpilda plānu ātrāk nekā pienākas.¹³⁹ Vēl ir redzama Krokodila redakcijas vēlme un centieni pāraudzināt sabiedrību un atgriezties pie padomju ideāliem. Šādām karikatūrai vajadzētu kalpot kā piemēram uz kuru jālīdzinās ikvienam padomju pilsonim, lai varēt izpildīt Gorbačova ieplānoto ekonomisko attīstību. Tomēr drīzumā šādas karikatūras vairs neparādījās.

1987.g. turpinās jaunbūvju kritika, tomēr blakus tām tiek vizualizēta vēl viena problēma valstī – slikti ceļi. Karikatūru sižets vēsta, ka ceļus patstāvīgi sola labot, bet nekas nemainās, bedres ka bija tā arī paliek. 27. numurā parādās jaunizveidotās uzņēmējdarbības forma – kooperatīvi. Krokodila karikatūristi tos uztvēra negatīvi, parādot, ka tie nopelna vairāk nekā valsts iestādes. Karikatūras mēģina pavēstīt, ka nav jāatbalsta kooperatīvi, jo viņi nepamatoti uzdzīvojas uz pilsoņu līdzekļiem.

1988.g. karikatūrās tiek atspoguļots arvien biežāk preču deficīts. 1. numura karikatūra ataino sievietes pie dzelzceļa, kas tuvojoties vilcienam sajūt desas smaržu. Sajūtot šo smaržu izprot, ka vilciens ir no Maskavas. Te parādās mazāko pilsētu problēma, kur preču deficīts bija daudz izteiktās nekā tādās lielpilsētās kā Maskavā. Tieši lielākas pilsētas tika visvairāk apgādātas ar pārtikas un sadzīves precēm. Savukārt mazāku pilsētu iedzīvotājiem nācās samierināties ar tukšiem plauktiem.

1988. g. Padomju Savienības rūpnīcās tiek ieviests “хозрасчет”, kas tulkojumā no krievu valodas nozīmē saimnieciskais aprēķins. Tas paredzēja tādu saimnieciskās darbības organizēšanu, kas pilnīgi kompensētu izejmateriālus un ražošanas tēriņus. Pēc jaunās veiksmīgās saimnieciskās darbības veikšanas, darbiniekiem jābūt iespējai saņemt algas palielinājumu un tam būtu jākalpo kā stimulam intensīvākam darbam. Tomēr Krokodila karikatūras uzrāda pretējo efektu, strādnieki bēg no uzņēmumiem, kur ir ieviesta šāda saimnieciskās darbības politika. Saimniecības iestāžu vadītāji nesekmēja ražības palielināšanu, bet ieviesa pārmērīgu ekonomiju, pat papīrs tika intensīvi taupīts.

1989. viens no svarīgākiem notikumiem, kas atspoguļojās karikatūrās bija dolāru ienākšana PSRS ekonomikā. Dolāri parādījās, pateicoties kooperatīvu

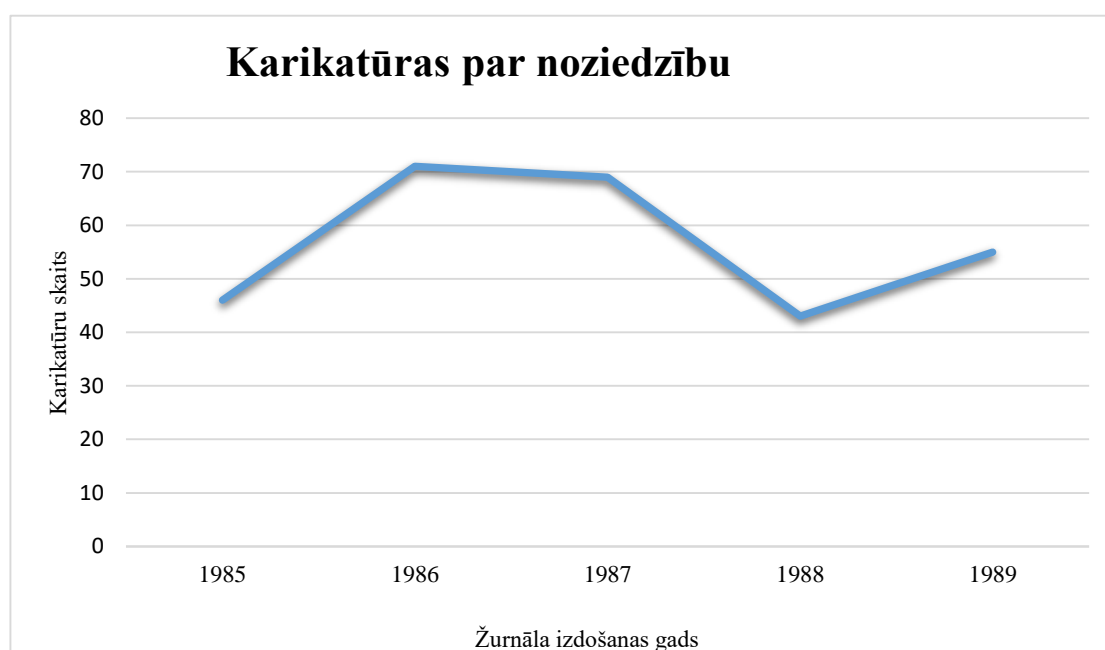
---

¹³⁹ *Крокодил*. Н. 6. Москва: Правда, 1986. Стр.1

darbībai, kas aktīvi ievada preces no ārzemēm. PSRS parādījās melnais tirgus caur kuru varēja apmainīt divreiz izdevīgāk rubļus uz dolāriem nekā pēc oficiāla kursa. Krokodila karikatūrās dolārs tik parādīts, ka jauns labākais rubļa draugs. Tomēr kopumā 1989. g. Krokodila karikatūrās parādās dramatiska ekonomiska situācija. Labklājības līmenis novienlīdzināts ar bezpajumnieka dzīves līmeni.

3.2.3. Karikatūras par noziedzību

Neskatoties uz to, ka lielākajiem periodiskajiem izdevumiem Padomju Savienībā bija uzdevums spodrināt valsts gaišo tēlu, noziedzība tajā vienalga tika atspoguļota. Izņēmums nebija arī žurnāls “Крокодил”.

3.12. att. Karikatūru par noziedzību skaita dinamika žurnāla “Крокодил” 1985.-1989.g.

Pamatojoties uz kvantitatīvo kontentanalīzi (3.12. att.) var secināt, ka noziedzības karikatūru skaits laika gaitā 1985.-1989. g. žurnālā “Крокодил” bija patstāvīgi mainīgs. Vismazāk noziedzība tika attēlota 1985. un 1988. gados. Šajā laikā parādījās vidēji 2 karikatūras vienā žurnāla numurā. Savukārt visvairāk noziedzība tika attēlota 1986. – 1987. g. karikatūrās, to skaits sasniedza 71 un 69 karikatūras gadā.

1985. g. Krokodila karikatūrās galvenais nozieguma veids, kas tika atspoguļots ir zagšana. Precīzāk zagšana no darba. Visizplatītākais šāda satura karikatūras tēls ir pārdevēja, kas sākumā stāv pie svariem, tad pie kases un tad uz greznās mājas balkona. Tātad nepareizi nosverot precī, pārdevēja apkrāpa pircējus un uzdzīvojās uz

svešo līdzekļu rēķinu. Krāpnieku karikatūrās var parasti identificēt pēc lielas, greznas mājas, kas izceļas visu vidū. Vairākas karikatūras vēsta, ka lielākie sturmētāji ir uzņēmumu un rūpnīcu vadītāji.

1986.-1987. g. noziegumu sarakstu PSRS iekšienē papildināja noziegums pret dabu. Parādījās atklātas karikatūras, kur redzams, ka ķīmiskie atkritumi no rūpnīcām ietek upēs un nokrāso tās zaļā ķīmisko vielu krāsā. 1986. g. 10. numurā parādās karikatūrā, kura dzīvniekus no zoodārza atved uz rezervātu laikā, kad par to uzņem filmu.¹⁴⁰ Karikatūrā tiek uzrādīts, ka dzīvnieku rezervātā sen nav, jo tie jau ir kļuvuši par medību trofejām. Karikatūras aicina sabiedrību mazināt savu alkātību un aizdomāties par apkārtējās vides tīrību. 1986. g. karikatūrās parādās arī korupcija kā noziegums. 13. numura tiek attēlots paradokss, kur korumpētā persona gatava sniegt kukuli citai personai, lai viņa sniedz liecības milicijā par to, ka korumpētā persona ir godīga un ar kukuļu došanu nenodarbojas.¹⁴¹ Krokodila karikatūrās joprojām tika plaši atspoguļota sturmēšanas problēma. 1986.g. karikatūrās tika atspoguļots ražošanas iestāžu vadītāju centieni legalizēt ražošanas izejvielu iznešanu no darba, norakstot tās, ka nederīgās.

1988.-1989. g. sāk parādīties jauns nozieguma veids karikatūrās – rekets. Līdz ar uzņēmējdarbības parādīšanos, parādījās arī noziedzīgi grupējumi, kas nodrošināja uzņēmējiem aizsardzību kādos strīdīgos jautājumus, pielietojot noziedzīgas metodevardarbību un draudus. Karikatūrās rekitieri pārsvara attēloti ar apsēju uz sejas un ieroci rokā. Karikatūrās viņi tika izsmieti un netika nopietni uztverti. Savukārt 1988. g. 14. numurā parādās nopietnāki noziedzīgi elementi, kas sēž restorānā un par saviem apsargiem izvēlējas spēcīgus, muskuļotus puisus.¹⁴² Šī karikatūra atsaucas uz vēl vienu būtisku notikumu PSRS. 70. g. beigās parādījās Ļuberu kustība. Kustības nosaukums cēlies no vietas, kur kustība tika radīta – Ļubercu pilsētā. Šī kustība propagandēja veselīgo dzīves veidu. Kustību dalībnieku nodarbojās ar kultūrismu, boksu, peldēšanu u.c. sporta aktivitātēm, ka arī cīnījās pret citām no rietumiem nākušām subkultūrām.¹⁴³ 80. gadu beigās kustība sāka sabrukt un liela daļa to

---

¹⁴⁰ *Крокодил*. Н. 10. Москва:Правда, 1986. Стр.11

¹⁴¹ *Крокодил*. Н. 13. Москва:Правда, 1986. Стр.5

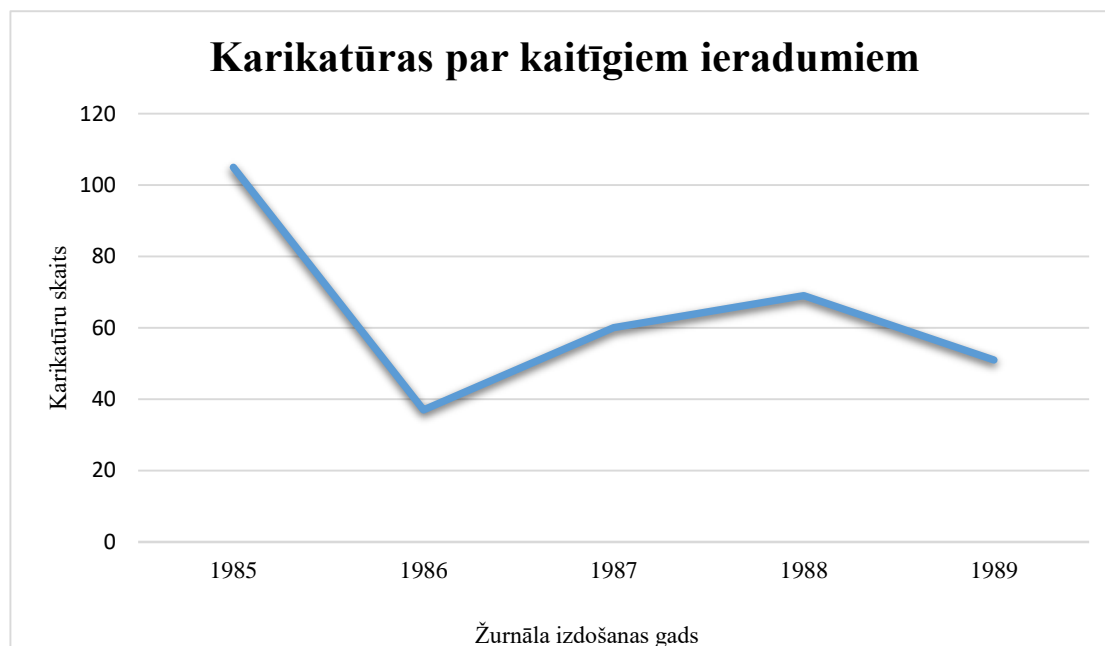
¹⁴² *Крокодил*. Н. 10. Москва:Правда, 1988. Стр.1

¹⁴³ Громов, Д. *Любера: субкультура кризисной эпохи..* Москва,2006. Pieejams tiešsaistē:
<http://www.polit.ru/article/2006/05/22/liubera/> (sk.19.05.2017)

dalībnieku pārkvalificējās par krimināliem elementiem, kas veicināja strauju noziedzības kāpumu.

3.2.4. Karikatūras par kaitīgiem ieradumiem

Piecu izpētīto gadu laikā 322 karikatūras žurnālā “Крокодил” tika veltītas kaitīgo ieradumu atspoguļošanai, kas ir trešā visizvērstākā tematika satīriskajā žurnālā.

3.13. att. Karikatūru par kaitīgiem ieradumiem skaita dinamika žurnāla “Крокодил” 1985.-1989.g.

Veicot karikatūru izpēti (3.13.att), var secināt, ka visvairāk kaitīgie ieradumi žurnālā “Крокодил” karikatūrās parādās 1985. g. Vidēji šī gada žurnālos tika publicētas 3 karikatūras vienā numurā. 1985. g. karikatūru skaits ir lielākais starp visām cita satura karikatūrām, kas liecina par kaitīgo ieradumu lielo aktualitāti 1985. g.. Savukārt 1986. g. vērojam strauja kaitīgo ieradumu karikatūru mazināšanās – to skaits bija 37 karikatūras gada laikā. Kopš 1986. g. kaitīgo ieradumu karikatūru kvantitāte bija vienmērīga. Sākot ar 1986. g. vidēji satīriskā žurnāla numurā ir atrodamas 2 karikatūras.

Viennozīmīgo dominanci starp šīm karikatūrām guva alkoholisma problēma. 1985. g. pretalkohola karikatūru skaits bija zīmīgi liels, tāpēc rodas priekšstats, ka alkoholisms ir valsts galvenā problēma. Karikatūru tēli galvenokārt ir strādnieki

vīrieši, kas darba vietā nodarbojas ar dzeršanu. Te parādās arī otrais populārs 1985. g. kaitīgais ieradums haltūrēšana jeb pavirša darba izpilde. Parasti abi minētie netikumi tika apvienoti vienā karikatūrā. Šāda ažiotāža ap alkoholismu un haltūrēšanu ir skaidrojama ekonomiski. Krokodils centās visādos veidos izsmiet dzērājus, lai padarītu alkoholismu par apkaunojošu. Vēlākās pret alkoholismu vērstās karikatūrās parādījās jauns sižets - kandžas nelegālā izgatavošana mājas apstākļos. Karikatūras demonstrēja sabiedrības apsēstību ar kandžas aparātu. Vīrieši attēloti kā inženieri, kas rūpīgi konstruē degvīna aparātu, tāda veidā karikatūras atspoguļo lielo apsēstību ar alkoholu padomju sabiedrībā 80. g. beigās. Daudzās no 80. gadu beigu karikatūrām parādās sižets, kur vīrs māca sievieti, lai ekonomē cukuru un neliek tik daudz ievārijumā, jo citādi pietrūkst kandžas izgatavošanai.

1986. g. Krokodila karikatūrās turpinās gan alkoholu, gan slinkošanas atspoguļošana. 6. numura parādīta kāda biroja, kur ir daudz darbinieku. Visi darbinieki ir aizrauti ar kādu personīgo nodarbi, bet ne ar darba pienākumu izpildi. Citā karikatūrā ir redzams vīrietis, kas atbrauca atpūsties jūras krastā. Tomēr viņš ir vīlies, jo pludmalē ir tāpat kā darbā. Ja iepriekš karikatūrās tika kritizēti celtnieki vai rūpniecību strādniekiem, tad sākot ar 1986. g. kritika tika adresēta arī biroju darbiniekiem. Karikatūras uzrāda, ka slinkums ir iesakņojies sabiedrībā, cilvēki nāk uz darbu kā uz atpūtu. Tādā veidā Krokodila redakcija arī pavēsta, ka šāda bezatbildība varētu būt vainojama valsts labklājības lejupslīdē.

1987. – 1989. g. alkoholisma tēma turpina dominēt starp kaitīgiem ieradumiem žurnāla karikatūrās, taču parādās arī jauni kaitīgie ieradumi. 1988. g. karikatūrās parādās prostitūcijas izplatīšanās problēma. Karikatūru galvenais tēls – “intermeitene” attēlotas kā vulgāras un izvirtušas personas, kas pavedina padomju vīriešus uz grēku. Iepriekš Padomju Savienībā valdīja uzskats, ka prostitūcijas nav, tomēr rezonansi izsauca krievu žurnālists V. Kunins, kas 1988. g. žurnālā “Аврора” ievietoja rakstu par prostitūtu ikdienu un darbu Padomju Savienībā, kā arī viņš ieviesa terminu “intermeitene”. Raksts izsauca lielu rezonansi sabiedrībā¹⁴⁴ Nākamajā gadā pēc skandalozā raksta iznāca filma ar identisku nosaukumu “Intermeitene”.¹⁴⁵ Filmas sižets stāsta par prostitūtes neparasto likteni. Krokodila veidotāji šo aktuālo tēmu arī nevarēja atstāt novārtā, tāpēc arvien biežāk karikatūrās parādījās vieglās uzvedības sievietes. Karikatūrās parādījās arī sabiedrības reakcija uz šādu parādību.

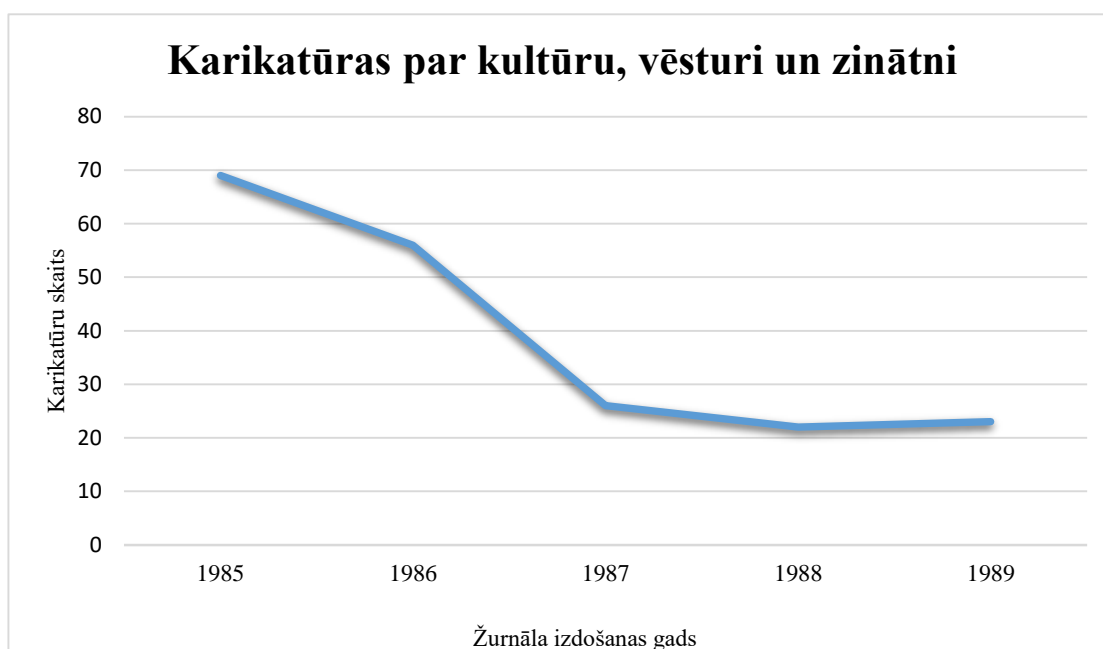
¹⁴⁴ Кунин, В. *Интердевочка*. Санкт-Петербург: Ретур, 1991. стр.42

¹⁴⁵ Турпат, 54. lpp.

Viena no karikatūrām vecmamma ierosina mazdēlu iet satīties ar meitenēm, turpretī viņš nekur negrasās iet, jo viņam bail no AIDA. Tātad prostitūcija tika pasniegta arī kā AIDA izplatītāja. 1989. g. var vērot karikatūras, kas pavēsta, ka prostitūcija ir kļuvusi par parastu ikdienas nodarbi starp jaunām meitenēm, kas grib nopelnīt papildus iztikas līdzekļus.

3.3.5. Karikatūras par kultūru, vēsturi, zinātni

Viena no vismazāk atspoguļotām tēmām Krokodila karikatūrās ir karikatūras par kultūru, vēsturi, zinātni, sastādot tikai 8% no visu karikatūru daudzuma.

3.14. att. Karikatūru par kultūru, vēsturi, zinātni skaita dinamika žurnāla “Крокодил” 1985.-1989.g.

Pētījuma grafiks (3.14.att) uzrāda, ka karikatūru skaits laika gaitā 1985.- 1989. g. par garīgajām dzīves sfērām ir mazinājies vairāk nekā par divām reizēm. Tas liecina par materiālo vērtību dominanci pār garīgām Padomju Savienības norietā. Visvairāk Krokodila mākslinieki bija attēlojuši kultūru, vēsturi, zinātni 1985. g., kad vidēji vienā numurā bija sastopamas 3 karikatūras. 1986. g. satīriskajā žurnālā vidēji tika publicētas 2 karikatūras. Savukārt sākot ar 1987. g. līdz 1989. g. karikatūru skaits sasniedza vidēji vienu karikatūru žurnālā. Šāda tendence ir veidojusies Pārbūves ietekmē, jo pašmāju vērtības vairs nebija aktuālas, skats bija vērsts uz Rietumiem. Padomju vara vairs neveica lielās ideoloģiskās kampaņas.

1985. g. visbiežāk žurnālā parādās padomju patriotiskā ainas no vēstures. Vislielākais vēsturisko karikatūru daudzums koncentrējas maija numuros, kad padomju sabiedrība svinēja Darba un Uzvaras svētkus. Galvenais karikatūru tēls bija

brašs Sarkanās armija karavīrs, kas viegli tiek galā ar Hitleru vai Trešā reiha karavīriem. Parasti uz Krokodila vēsturiskām karikatūrām parādījās pretstati – labsirdīgs un brašs komunisti cīnās pret ļaunu nacistisko vācieti. Pie vēsturiskām karikatūrām tika pieskaitītas arī tās karikatūras, kurās tika attēloti izdzīvojušie Trešā reiha veterāni, kas dzīvo Rietumos un nav apmierināti ar pastāvošo mieru un grib atgriezt atpakaļ Hitlera laikus.

1986. g. turpina parādīties idejiskās, vēsturei veltītās, karikatūras. Tomēr karikatūrās parādās arī pilnīgi jauns kultūrai pieskaitāms notikums - Rietumu filmu parādīšanās Padomju Savienības ekrānos. Sākotnēji karikatūras tiek veltītas tieši meksikāņu melodramu parādīšanās televīzijā. 1986. g.19. numurā parādās karikatūra par divām kolhozniecēm, kas veicot kolhoza darbus izrunā visu latīņamerikāņu melodramas varoņu likteņus.¹⁴⁶ Vēlākajās karikatūrās parādās sižets, kas vēsta par padomju filmu aizvietošana ar ritumu grāvēju filmām. Vairākkārt karikatūrās parādās Silvestra Stalones attēlotais Rembo, kas padomju skatītājam kļuvis mīļāks par ierasto Sarkanās armijas tankistu padomju kara filmās. Karikatūras ziņo, ka detalizēti cenzēto padomju filmu laiks ir beidzies, tās vairs nav aktuālas. Sievietes labprāt skatās seriālus, vīrieši grāvējus, kuri iepriekš PSRS televīzija gandrīz nebija sastopami.

1987. g. vēsturisko karikatūru skaits samazinās, turpretī parādās karikatūras, kas ir veltītas mūzikas estrādei un izmaiņām tajās. Karikatūrās bieži tiek atspoguļota situācija, ka sabiedrības vecākā paaudze ir sašutusi par jaunajām vēsmām mūzikā. PSRS ienāk roks, tāpēc šī mūzika ir skaļa un nežēlīga. 8. numurā rokmuzikanti tiek parādīti kā bruņinieki, kas cenšas ieņemt cietoksni, kurā sēž vecās padomju estrādes muzikanti. Karikatūras atspoguļo vecās paaudze neizpratni pār jauniem mūziķiem un ar nostalgiju jūsmo par melodiskām dziesmām akordeona pavadījumā.

1988.g. tiek veltīta uzmanība kultūras pieminekļiem, kuriem nepieciešama finansiāla palīdzība. 13. numurā parādās kāds pieminekļis, kas knapi turas, stāvot uz vienas kājas. Tajā pašā numurā ir attēlots mākslinieks, kas tiek attēlots kā ubags, kas pārvietoja uz siena vezuma. Karikatūras uzrāda uz mākslā esošo problēmu - tā netiek finansēta un novērtēta pilnvērtīgi. Mākslinieku labklājības problēma tiek apskatīta arī 1998. g. Žurnāls “Крокодил” savās karikatūrās turpina kritizēt sabiedrības neizpratni par mākslu. Vienā no žurnāla numuriem parādījās karikatūra, kurā attēloti divi

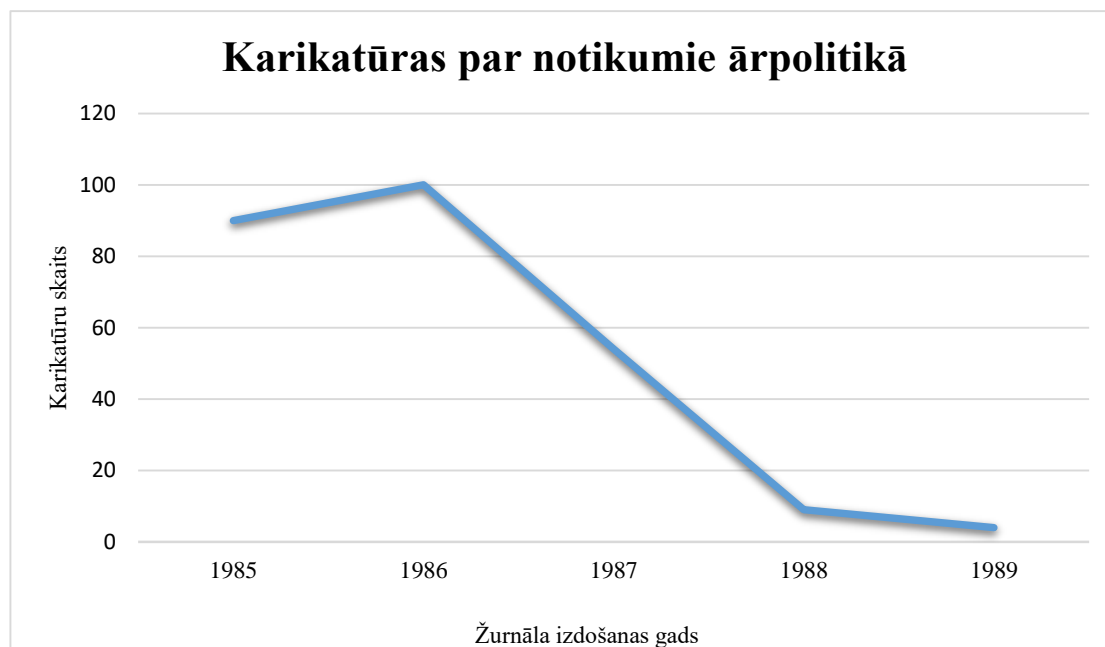
---

¹⁴⁶ *Крокодил*. Н. 19. Москва:Правда, 1986. Стр.3

meistari, kas apglezno krievu koka lelles – matrjoškas. Viens no viņiem izstrādā rūpīgi krāsainos rakstus, otrs pa šo laiku iemērc rupji matrjoškas vienā krāsā un izliekt to uz letes pārdošanai, lai gūtu lielāku peļņu. Karikatūrā ir sniegts skaidrojums, PSRS māksliniekiem ir jāizdara izvēle. Viņi var turpināt uzticīgi kalpot mākslai un mirst badā, vai padarīt savu darbu pavirši un saņemt līdzekļus iztikai. Šādi apstākļi veidojās, jo PSRS sabiedrībā bija ierasta mūžīgā dzīšanās pēc plāna, lai gūtu prēmiju. Rezultātā sabiedrība materializējās un mākslinieki arī bija spiesti pakļauties šim procesam. Par materiālo vērtību pārākumu padomju sabiedrībā vēsta arī cita 1989. g. karikatūrā. Tajā vietējais iedzīvotājs rāda tūristam vietējos arhitektūras pieminekļus un vienā no vecajām viduslaiku ēkām bija iebūvēta tualete. Tūrists bija šokēts, turpretī vietējais iedzīvotājs apgalvoja, ka tagad tūrisma objekts kļuvis pilnvērtīgāks. Karikatūras ziņo, ka PSRS kultūras pieminekļi ne vien nesaņem finansējumu un sabrūk, bet arī tiek apzināti bojāti, materiālo aspektu dēļ.

3.2.6. Karikatūras par ārpolitiku

Ārpolitikai veltītās karikatūras bija mazākumā starp visām citām karikatūrām satīriskajā žurnālā, kas norāda uz tēmas vismazāko aktualitāti Padomju Savienībā

laikā 1985. – 1989. g.

3.15. att. Karikatūru par notikumiem ārpolitikā skaita dinamika žurnāla “Крокодил” 1985.-1989.g.

Knontentalīzes dati (3.15.att) uzrāda, ka vislielākais karikatūru daudzums, kurās parādījās ārpolitiskie sižeti bija 1986. g. Laiks, kad M. Gorbačovs mēģināja

uzsākt dialogu ar ASV, bet tā nesteidzās atbildēt ar laipnību, tāpēc padomju propagandas mašīna turpināja savus vēl 30. gados uzstādīto uzdevumu – nomelnot Rietumus. Savukārt, kad PSRS bija satricinājuši notikumi iekšienē, galvenokārt republiku sacelšanās un ekonomiskās problēmas, tad arī ārpolitiskie jautājumi kļuva mazāk aktuāli. Ja 1985.g. ārpolitiskās karikatūras vidēji parādījās 3 reizes vienā numurā, tad 1989. g. tās gandrīz izzuda. Jāmin, ka par cēloni varētu būt 1989. g. PSRS un ASV attiecību uzlabošanās. R. Reiganu nomainīja Dž. Bušs ASV prezidenta amatā, kas veicināja “pagriezianu pār 180 grādiem” attiecībā pret PSRS.¹⁴⁷

1985.-1986. g. karikatūras, kas tika veiktas Rietumiem bija izteikti negatīvas. Galvenā loma tajās tika piešķirta ASV, kas nemitīgi mēģināja izraisīt kara stāvokli pasaulē. Tomēr izņemot ASV bruņošanās tendencei parādījās drūmās ainas no Lielbritānijas. Karikatūra, kas tika nopublicēta 1985. g. 2. numurā tika attēlots Šerloks Holms un Vatsons, kas pastaigājas Londonas centrā, Vestminsterā, netālu no Big Bena. Pilsētās skvērā sēž vairāki drūmi jaunie cilvēki. Vatsons uzjautāja Šerlokam vai visi šie cilvēki ir bezdarbnieki, uz ko viņš atbildēja apstiprinoši. Kad Vatsons gribēja saprast kā Šerloks to saprata, viņš atbildēja, ka pēc to cilvēku jaunības.¹⁴⁸ Šī karikatūra ziņo, ka jaunajiem cilvēkiem ir bezcerīga situācija Lielbritānijā. Pabeidzot izglītības iestādes, viņi spiesti pakļauties trūkumam. Šādas karikatūras formēja sabiedrisko domu par Rietumos graužošo situāciju. Karikatūrām bija jāveicina patriotismu un lepnumu par PSRS, kas salīdzinājumā ar Rietumiem tika attēlota kā paradīze. 1887. g. negatīvais karikatūru raksturs pret ASV un Rietumeiropu ir saglabājies, tomēr karikatūru skaits palika ievērojami mazāks. Karikatūrās sāk parādīties ideja, ka ASV speciāli sūta savu zīmolu drēbes, mašīnas, filmas un citas preces, lai tādā veidā sašķeltu PSRS vērtības un sabiedrību. Karikatūras aicināja pilsoņus nepakļauties amerikāņu vilinājumiem un saglabāt uzticību padomju vērtībām.

1988. un 1989. g. ārpolitiskos jautājumos Krokodils pārorientējas uz Tuvajiem Austrumiem, kur sāk nosodīt Pakistānu, kas iebrūk Afganistānas teritorijā. 1988. g. 27. numurā karikatūrā Pakistāna tiek attēlota kā divkosīga valsts, kas uzbrūk Afganistānai, bet vēlāk vairo to Ženēvas vienošanās neievērošanā. Galvenā doma, kas atspoguļota karikatūrā ir ātrā PSRS pozīcijas maiņa. Vēl dažus gadus atpakaļ PSRS iebruka pati Afganistānā, bet tagad rūpējas pār tās suverenitāti.

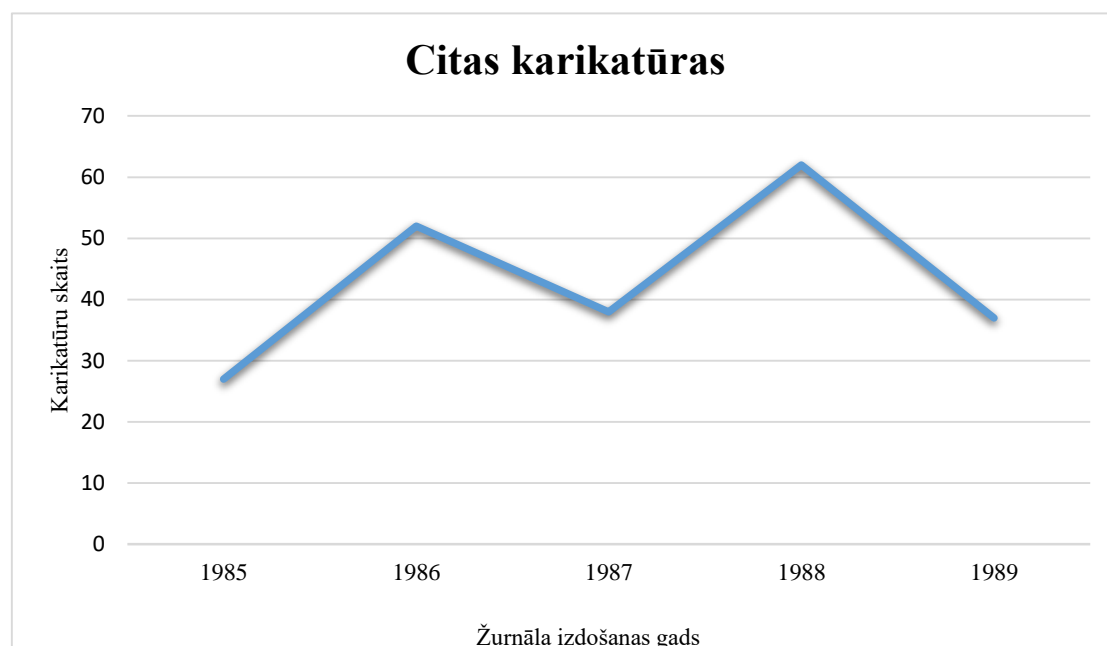
¹⁴⁷ Metloks, D. F. Jr. *Reigans un Gorbačovs. Kā beidzas Aukstais karš*. Rīga: Atēna, 2006. 318.lpp.

¹⁴⁸ *Крокодил*. Н. 2. Москва: Правда, 1985. Стр.16.

1989. g. karikatūras parādās karikatūras, kas veltītas atbrūņošanai. Karikatūru galveni varoņi ir ASV un PSRS. Abas lielvalstis vairs netika attēlotas ka ienaidnieces, bet partneri, kas iestājas par mieru pasaulē. Šī gada numuros arī parādās pavisam sensacionāla karikatūra, kas ir atrodama Krokodila 33. numurā. Karikatūrā tika attēloti Padomju pilsoņi graužošos apstākļos skatās rietumu televīziju, kurā amerikāņu ģimenes dzīvo pārticīgi un nezin kāda veida desu izvelēties no veikala plauktiem. Pirmo reizi PSRS tika parādīta sliktākā pozīcijā attiecība pret ASV. Žurnāls “Крокодил” ar šīm karikatūrām nodemonstrēja, ka Rietumi vairs nav naidīgi. Tieši otrādi tas ir ideāls uzskuru padomju pilsoņi vēlas tiekties. Cilvēki vēlējas realizēt “amerikāņu sapni” un nodrošināt sev tādu pašu dzīvi, ko redz Rietumu filmās. Savukārt Padomju Savienība ar katru nākamo karikatūru tiek nomelnota arvien vairāk.

3.2.7. Cita satura karikatūras

Satīriskajā žurnālā “Крокодил” arī parādījās karikatūras, kuras bija grūti pieskaitīt pie kādas no izveidotām tematiskajām grupām.

3.16. att. Cita satura karikatūru skaita dinamika žurnāla “Крокодил” 1985.-1989.g.

Analīzes grafikā (3.16.att) var māt, ka cita satura karikatūru skaits žurnālā “Крокодил” ir nestabils. Tas patstāvīgi svārstījās. 1985. g. to bija vismazāk, kas varētu liecināt par satura žurnāla izdevumu satura viendabību. 1988. g. pie cita satura karikatūrām varēja pieskaitīt 62 karikatūras. Šis rādītājs liecina, ka 1988. g. žurnālā bija vērojama tēmu un

notikumu daudzveidība. Turpretī 1989. g. citāda satura parādījās tikai 37 reizes, kas liecina, ka žurnāls atsāka pievērsties vairāk standarta sociāliem un ekonomiskiem notikumiem.

Žurnālā “Крокодил” pie citām karikatūrām tika pieskaitītas galvenokārt tās, kas atspoguļoja netipiskus ikdienas notikumus. Visbiežāk tās bija karikatūras, kas veltītas sporta un kultūras notikumiem. 1985. g. 21. numurs bija pilnība veltīts vienai tēmai – Vispasaules Jauniešu un Studentu festivāls, kas 27. jūnijā risinājās Maskavā. Festivāla lozungs bija – Par antiimperiālistisko solidaritāti, draudzību un mieru. Galvenais festivāla mērķis bija aicināt pārstāvjus, pārsvarā jaunatni, no visas pasaules un iepazīstināt ar dzīvi PSRS. Festivāls paredzēts ka lielā Padomju Savienības reklāmas akcija. Festivāla ietvaros risinājās vairāki kultūras pasākumi (izstādes, koncerti), ka arī politiskie pasākumi (diskusijas par mieru pasaulē un ekonomiku).¹⁴⁹ Arī Krokodila karikatūras vēstīja par festivāla būtību. Karikatūrās tika attēloti dažādu tautību ārzemju viesi, kas ieceļo PSRS, kur viņus sagaida ar atplestām rokām, sāli un maizi. Tā kā pats festivāls ir daudzveidīgs, tā arī karikatūrās caurvijas vairākas tēmas – sociālā, mākslas, ekonomikas, ārpolitikas. Šī iemesla dēļ karikatūras par šo festivālu tika pieskaitītas grupa pie citām karikatūrām. Izņemot festivālu 1985. g. parādās karikatūras veltītas sportam, visbiežāk kādai konkrētai futbola spēlei un iznākumam. Piemēram, Pasaules čempionāta kvalifikācijas futbola mačā PSRS zaudēja Dānijai, kas rada atspoguļojumu Krokodila karikatūrās. Karikatūru tēli bija padomju līdzjutēji, kas dzēra nomierinošās zāles.

1986. g. žurnālā arī parādās karikatūras par futbola līdzjutēju dēkām, laikā, kad risinājās Pasaules čempionāts, visvairāk jūnija numuros. Savukārt parādījās arī jauna tēma. Vasaras numuros Krokodila karikatūrās parādījās laikapstākļu atspoguļojums. Karikatūras pavēstīja par lielo karstumu Padomju Savienība. Piemēram, 18 numurā ir redzama aina, kur pie kvasa aparātiem ir veidojusies rinda.¹⁵⁰ Citās, līdzīgās karikatūrās ir vērojami dzērienu tirgotāji, kas ir attēloti kā svarīgākie cilvēki pilsētā. Vienīgie glābēji, kas spēj glābt pilsētu no slāpēm. 1986. g. žurnāla beidzamajā lappusē parādās karikatūras, kas atspoguļo komiskas ikdienas situācijas, kurām nav nozīmīga zemteksta. Piemēram, tika atspoguļota situācija, cik komiski mēdz izskatīties cilvēks, iebraucot ar riteni peļķē. Šādas karikatūras ir psiholoģiskas,

---

¹⁴⁹ <http://kohanov.com/artics/59.htm> (sk. 21.05.2017)

¹⁵⁰ *Крокодил*. Н. 18. Москва: Правда, 1986. Стр.6

domātas, lai uzlabotu lasītāju omu un novērstu no reālās dzīves sarežģījumiem. Ar laiku šādu karikatūru skaits palielinās.

1987. g. pie nestandarta satura karikatūrām pievienojas zīmējumi veltīti dzelzceļam. Karikatūrās tiek uzrādīt, kas vilcieni patstāvīgi kavē un viņu pienākšanas laiki pilnība nesakrīt ar tiem, kas ir uzrādīti reisu sarakstā. Parādās karikatūras, kas ziņo par korķu problēmu lielpilsētās. Karikatūru galvenie varoņi ir garās mašīnu rindas maģistrālē un nepamierinātie šoferi. 1987. g. starp citām karikatūrām parādās arī masu mediju tematika. Karikatūras atspoguļoja visas sarežģītības žurnālistu darbā. Karikatūrās parādīts, ka žurnālistus neieredz sabiedrībā, tāpēc veidojot reportāžas ir jāuzmanās un jāmāk arī ātri skraidīt.

1988.- 1989. g. pirmo reizi parādās karikatūras – instrukcijas, kas vēsta padomju pilsoņiem kā jāuzvedas ārzemēs. Starp PSRS un Rietumiem bija ilgus gadus dzelzs priekšsargs. PSRS pilsoni nevarēja sekot līdz Rietumos ritējušai dzīvei, kā arī aizceļot uz ārzemēm varēja tikai izredzētie. Savukārt līdz ar Pārbūvi padomju pilsoņi guva pārvietošanas brīvību. Daudzi uzreiz emigrēja uz ārzemēm, lielākoties uz Vāciju vai ASV. Krokodila karikatūras atspoguļoja padomju pilsoņu gaitas trimdā. Tajās tika attēloti rietumu iedzīvotāji kā pieklājīgi un inteligenti pilsoni. Savukārt PSRS pilsoņi atspoguļoti kā barbari. 1989. g. 11. numurā parādās vesels karikatūru komplekss veltīts šī notikuma atspoguļošanai.¹⁵¹ Padomju pilsoņi iet pāri ceļam uz sarkano gaismu, maksā par precī ar barteru nevis ar naudu, guļ gultā un ēd nevis apskata tūrisma objektus. Padomju pilsoņi parādīti izteikti negatīvi. Šādu karikatūru mērķi ir parādīt, ka Rietumos padomju cilvēki ir sveši, tāpēc labāk ir palikt mājās.

1989. g. parādās arī vairākas karikatūras, kas atklāti reklamē žurnālu “Крокодил”. Karikatūrās tika atspoguļoti pateicīgie lasītāji, kas godina krokodilu – žurnāla simbolu. Šādas karikatūras ir izskaidrojamas ar konkurences un reklāmas ieiešanu PSRS. Arī Krokodila redakcija nevarēja palikt novārtā un nesekot jaunajām tendencēm. Krokodila 21. numurā strip karikatūrā atspoguļots sižets, kur padomju lasītājs lasa ievērojamākos padomju periodiskos izdevumos, tomēr visi izdevumi lasītājā izraisa vienīgi bēdas un pat asaras. Toties, kad lasītāja rokas nonāk Krokodils, garastāvoklis mainās. Lasītājs jūtas laimīgs, jo humors un smieklis ir labākas zāles labai pašsajūtai.¹⁵²

---

¹⁵¹ *Крокодил*. Н. 11. Москва:Правда, 1989. Стр.16.

¹⁵² *Крокодил*. Н. 21. Москва:Правда, 1989. Стр.16.

Secinājumi

Pirmās karikatūras iezīmes parādījās jau senajos laikos, kā arī tās elementi bija vērojami gan viduslaikos, gan Reformācijas laikā. Toties karikatūras kļuva par patstāvīgu žanru tikai 18.gs. Vēlāk tā ieņēma centrālās daiļrades jomu un guva zīmīgu popularitāti sabiedrībā.

Latvijas teritorijā karikatūra sāka attīstīties 19. gs. 60. g., tomēr latviešu progresīvā sabiedrība nevarēja izpausties pilnībā stingrās cara cenzūras dēļ. Neraugoties uz cenzūru, latviešu karikatūra turpināja pastāvēt un attīstīties. Latviešu karikatūras revolūcija risinājās 1957. g., kad tika izdots pirmais satīriskā žurnāla "Dadzis" numurs. Dadža redakcijā uzsāka darbu tādi jauni mākslinieki kā G. Vīndedzis, E. Rusmanis, U. Mežavils u.c. Katram māksliniekam bija savs mākslinieciskais rokraksts, kas palīdzēja tieši un spilgti nodot lasītājam ziņojumu, savu notikumu interpretējumu. Līdz 20.gs. beigām žurnāls "Dadzis" bija nozīmīgākais satīriskais izdevums Latvijas teritorijā, populārs tas bija arī visā PSRS.

Krievijā cara laikos arī pastāvēja karikatūru cenzūra, tomēr tas kļuva stingrāks pēc tam, kad Krievijas teritorijā veidojās PSRS. Komunistiskās partijas Centrālā komiteja bija ievērojusi karikatūru aktualitāti sabiedrībā, tāpēc 20. gs. 30. g. tika pieņemti jaunu likumu virkne. Jauni likumi paredzēja lielāko satīrisko izdevumu nonākšanu zem kompartijas kontroles. Kompartija noteica, kam jābūt attēlotam karikatūrās. Karikatūras nomelnoja kapitālistiskās valstis un slavināja pastāvošo režīmu. Stingrā cenzūra turpinājās līdz 20. gs. 50. g. beigām. 60. g. par galveno padomju satīrisko izdevumu kļuva žurnāls „Крокодил”, kas tika izdots jau kopš 1922.g.

Laikā 20. gs. 50. g. līdz 80. gadu sākumam lielāko satīrisko izdevumu nebija vērojamas kardinālas izmaiņas to saturā, jo Padomju Savienībā bija stagnācijas laiks. Tomēr 1985. g. pie varas PSRS nāca jauns un entuziasma pilns politiķis M. Gorbačovs. Viņš ierosināja izmaiņu virkni valstī – sākās pārbūves laiks. Tika veikti pasākumi virkne valsts ekonomiskai augšupejai, tomēr plāns izgāzās. Rezultātā valstī sākās ekonomiskā krīze, kas 1989. g. bija kritiska. Plāna ekonomikā ienāca tādi tirgus ekonomikas elementi kā kooperatīvi. Ekonomiskās izmaiņas izraisīja sociālās problēmas. Padomju republikās veidojās nacionālas kustības, kas sāka cīņu par neatkarību. 1989. g. Kaukāza un Vidusāzijas republikās sākās nemieri, Baltijas valstīs protesta akcijas. Komunistiskā partija sāka sadrumstaloties un Padomju Savienības

centrālā vara zaudēja kontroli pār situāciju valstī. Arī starptautiska Padomju Savienības politika mainījās. Agrāk naidīgie Rietumu kļuva par sadarbības partneriem. Sociālistiskā Austrumeiropas sistēma uzsāka savu sabrukumu.

Šīs izmaiņas PSRS ietekmēja arī žurnālu “Dadzis” un „Крокодил” karikatūru saturu. Abi izdevumi tika pētīti ar kontentanalīzes palīdzību. Galvenais pētniecības objekts ir karikatūras, kas atspoguļo konkrētus notikumus vai procesus. Karikatūras tika iedalītas septiņās tematiskajās grupās. Laikā 1985.-1989. g. žurnālā “Dadzis” ir vērojamas 2091 karikatūras, žurnālā „Крокодил” 2573 karikatūras.

Visu apskatīto piecu gadu laikā vairākums žurnālu karikatūru bija veltītas sabiedrības notikumu tematikai. Abos izdevumos par aktuālāko sabiedrības karikatūru kļuva jaunās paaudzes degradēšana. Karikatūras atklāti kritizē jaunatnes ģērbšanās stilu, uzvedību un nodarbes. Karikatūras ziņo, ka virsroku sāk gūt Rietumiem tipiskās vērtības. 1989. g. Žurnālā “Dadzis” parādās pilnīgi jauna tēma – nacionālais jautājums Latvijā. Karikatūras uzrāda sarežģījumu starp latviešiem un krieviem, kas dzīvo Latvijā. Tādā veidā karikatūras atspoguļo cīņu par Latvijas neatkarību un šīs cīņas pretiniekus. 1989.g. Krokodila izdevumu karikatūrās atspoguļota sabiedrības samierināšanās un pakļaušanās jaunām tendencēm. Tiek ziņots, ka sabiedrībā uzplaukst neiecietība un izlaidība.

Otrā nozīmīgākā tēma abos apskatītos izdevumos ir karikatūras, kas veltītas ekonomikai. Abos izdevumos karikatūrām ir līdzīgs sižets. Karikatūras pavēsta par deficītu padomju veikalos. Kā arī tika plaši apskatīta problēma par to, ka uzņēmumos vai ražošanas iestādēs gan strādnieki, gan vadītāji cenšas par jebkuru cenu izpildīt plānu, tāpēc ievērojami cieš preču kvalitāte. Karikatūras atspoguļo arī kooperatīvu parādīšanos. Karikatūrās kooperatīvu veidotāji atspoguļoti kā spekulanti.

Arī noziedzība tika atspoguļota žurnālu karikatūrās. Plašāk noziegumi tika apskatīti žurnāla „Крокодил”. Abos žurnālos galvenais noziegums ir sturmēšana. Karikatūras vēsta, ka ikviens pilsonis cenšas izmantot iespēju un piesavināt darbā atrodamos resursus. Starp noziegumiem parādās arī noziegums pret dabu, kas Krokodilā parādās 1986. g.. Dadzī -1987.g. Karikatūras nosoda vides masveidīgo piesārņošanu. Žurnāla „Крокодил” 1988. g. numuros sāk attēlot karikatūras rekitierus, jaunus noziedzīgos elementus.

Žurnālu karikatūras centās arī apkarot kaitīgos ieradumus padomju sabiedrībā, attēlojot to izteikti negatīvi. Vispopulārākais kaitīgais ieradums ir alkoholisms.

Žurnālā „Крокодил” 1985. g. kaitīgo ieradumu karikatūru skaits pārsniedza visas pārējās karikatūras. Tas uzrāda, gan uz alkoholisma problēmas aktualitāti, gan atsaucas uz Gorbačova pretalkoholisma ieviesto kampaņu. “Dadzī” ir apskatāms lielāks kaitīgo ieradumu klāsts. Starp tiem ir vērojama arī pārmērīga aizraušanās ar zvejošanu ziemā jeb bļitkošanu. Sākot ar 1988.g. abos izdevumos sāk parādīties karikatūras veltītas narkotikām, kas uzrāda, ka PSRS sāk izplatīties narkotiku tirgošana un lietošana.

Mazāk apskatīta žurnālos bija kultūras, vēstures, zinātnes atspoguļošana. Laikā 1985. -1986. g. ir vērojamas ideoloģiskas karikatūras, kas slavina Sarkano armiju, savukārt, sākot ar 1988. g. paradās Staļina politikas kritika, īpaši žurnālā “Dadzis”, kur karikatūras sāk vēstīt par Baltijas valstu okupāciju. Kultūras jomā karikatūras kritizē jaunās tendences mūzikā un abstrakto mākslu. Zinātne vismazāk parādās karikatūrās. Zinātnes jomā galvenokārt tiek attēlota robotizācijas bezjēdzība, kas risinājās 80. g. beigās PSRS.

Ārpolitiskie notikumi arī parādījās abu žurnālu lappusēs, kaut arī reti. 1985. - 1986. g. karikatūru sižets bija vienāds – tika nomelnoti Rietumi. ASV attēlota kā agresors, kas grib lauzt mieru pasaulē. Žurnāla “Dadzi” 1987. g. sāka izzust ārpolitikai veltītas karikatūras. Savukārt žurnāla „Крокодил” 1988. g. ASV tiek atspoguļots kā PSRS partneris cīņā par vienotu pasauli. 1989. g. Krokodila redakcija publicē karikatūras, kas slavina Rietumus un kritizē PSRS, kas ir pilnīgi pretēji žurnāla 1985.g. karikatūrām.

Starp karikatūrām bija arī tādas, kuras bija grūti iedalīt kādā konkrētā tematiskajā grupā. Šīs karikatūras bija sezonālas, piemēram veltītas laikapstākļiem un to izraisītam parādībām. Pie tām var pieskaitīt arī konkrētu notikumus, kas ir unikāli savā būtībā un vairs neatkārtojās, piemēram futbola spēle pasaules sacīkstēs. Sākot ar 1988.g. žurnāla “Dadzis” cita satura grupā tika iedalītas patriotiskās karikatūras, kas cēla tautas garu uz cīņu par suverenitāti. Žurnāla „Крокодил” starp citādākam karikatūrām ir pieskaitāmas karikatūras par padomju pilsoņu mentalitātes iezīmēm un to izpausmi ārzemēs, kā arī karikatūras veltītas žurnāla pašreklāmai.

Izmantotie avoti un literatūra

Publicētie avoti

1. *Dadzis*.Nr.1-24..Rīga: LKP CK izdevniecība, 1985.
2. *Dadzis*.Nr.1-24..Rīga: LKP CK izdevniecība, 1986.
3. *Dadzis*.Nr.1-24..Rīga: LKP CK izdevniecība, 1987.
4. *Dadzis*.Nr.1-24..Rīga: LKP CK izdevniecība, 1988.
5. *Dadzis*.Nr.1-24..Rīga: LKP CK izdevniecība, 1989.
6. *Крокодил*. Н. 1-36. Москва:Правда, 1985.
7. *Крокодил*. Н. 1-36. Москва:Правда, 1986.
8. *Крокодил*. Н. 1-36. Москва:Правда, 1987.
9. *Крокодил*. Н. 1-36. Москва:Правда, 1988.
10. *Крокодил*. Н. 1-36. Москва:Правда, 1989. °
11. Закон СССР от 19.11.1986 об индивидуальной трудовой деятельности.

Literatūra

12. Acton, E., Stableford, T. *The Soviet Union. A Documentary History. Volume 2 1939-1991*. Malta:Guttenberg Press Ltd, 2007.
13. Breikšs, D. *Latviešu padomju karikatūra*. Rīga:Liesma, 1985.
14. Brune, L. *Chronology of the Cold War 1917-1992*. New York: Taylor&Francis Group, 2006.
15. Clemens, W. C. Jr. *Baltic independence and Russian empire*. London: MACMILLAN PRESS LTD, 1991.
16. Crano, W. D., Brewer, M.B., Lac, A. *Principles and Methods of Social Research*.New York:Routledge, 2015.
17. Eko, U. *Neglītuma vēsture*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008.
18. Krippendorf, K. *Content Analysis. An Introduction to its Metodology*. London: SAGE Publication Ltd. 2013
19. Leffler, M. P., Westad, O. A. *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University PRESS, 2010.
20. Metloks, D. F. Jr. *Reigans un Gorbačovovs. Kā beidzas Aukstais karš*.Rīga: Atēna, 2006.
21. Pryce-Jones, D. *The war that never was. The Fall of the Soviet Empire 1985-1991*. London:5 Upper Saint Martin's lane,1995.

22. Stretcher, L.H. On a Theory of Political Caricature. *Comparative studies in Society and History*. 1967
23. Абалкин, Л. *Экономическая история СССР*. Москва: Инфра-М, 2007.
24. Абрамова, Ю., Дмитриев, А. *Экономические преобразования периода Перестройки: 1985-1991 гг.* Москва: Известия Московского государственного технического университета МАМИ, 2013.
25. Айнутдинов, А. *Типология и функции карикатуры в прессе*. Челябинск: ВЕСТНИК ЧЕЛЯБИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА, 2008.
26. Алексеев, В. *Оружием политической сатиры*. Москва, 1979.
27. Андреева, Т. *Семейная психология*. Санкт-Петербург: Речь, 2004.
28. Артемова, Е. *Карикатура как жанр политического дискурса*. Волгоград, 2002.
29. Голубев, А. *Если мир обрушится на нашу Республику: Советское общество и внешняя угроза в 1920-1940-е гг.* Москва: Кучково поле, 2008.
30. Громов, Д. *Любера: субкультура кризисной эпохи..* Москва, 2006.
31. Клуб Свободное слово, Институт философии РАН. *Перестройка двадцать лет спустя*. Москва: Русский путь, 2005.
32. Кожеурова, Н. *Публицистика и философия : коммуникативно-мировоззренческие аспекты*. Москва, 1984.
33. Крамола: Инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневе 1953-1982 гг./Под Козлова В., Мироненко С. *Инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневе 1953-1982 гг.* Москва: Материк, 2005.
34. Кунин, В. *Интердевочка*. Санкт-Петербург: Ретур, 1991.
35. Левин, М. *Советский век*. Москва: Европа, 2008.
36. *Неделя* . N.6664 (93) Безрукова, Л. Хлебная карточка. Санкт-Петербург, 2015.
37. Польшов, М. *Исторические предпосылки перестройки в СССР*. Москва: Алетейя, 2010.
38. Станкевич, З. *История крушения СССР. Политико-правовые аспекты*. Москва: Издательство Московского университета, 2001.

39. Стыкалин С. , Кременская, И. *Советская сатирическая печать. 1917—1963*. Москва, 1963.

Interneta resursi

40. <http://www.dictionary.com/browse/caricature>
41. http://www.bbc.com/russian/society/2015/01/150113_us_donkey_cartoon (sk.12.04.2017)
42. <http://neuro-caricatures.eu/leonardos-grotesque> (sk. 05.04.2017)
43. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11341599/Propheet-Muhammad-cartoons-controversy-timeline.html>(sk.14.04.2017)
44. <http://yumorzhurnal.ucoz.org/index/krokodil/0-18> (sk.07.03.2017)
45. <http://www.cartoonmuseum.org/explore/history-of-cartoons-comics>(sk. 02.05.2017)
46. http://www.ehow.com/list_6824108_caricature-types.html (sk.15.04.2017)
47. <https://www.ridus.ru/news/188543>(sk.12.05.2017)
48. <http://www.kino-teatr.ru/kino/movie/sov/487/annot/> (sk.17.05.2017)
49. <http://politike.ru/termin/plyuralizm.html>(sk.10.05.2017)
50. <http://jauns.lv/raksts/zinas/180776-dadza-veterans-paldies-dievam-ka-mums-nav-humora-sovu>(sk.19.05.2017)

PIELIKUMI

1. Karikatūru kontentanalīzes dati

1.1. Žurnāla "Dadzis" kontentanalīzes dati

1.1.1. Žurnāla "Dadzis" karikatūras 1985.g. numuros

Karikatūras tēma							
Žurnāla numurs	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
1.	1	1	4	3	0	1	1
2.	1	1	3	6	2	1	0
3.	1	3	2	2	2	0	0
4.	1	0	2	4	3	1	0
5.	1	0	4	5	1	0	0
6.	1	2	2	4	4	2	4
7.	1	1	3	8	3	1	0
8.	1	5	0	6	1	0	0
9.	1	0	0	6	1	1	0
10.	1	0	2	6	5	0	0
11.	1	2	0	5	5	0	0
12.	1	3	1	5	4	0	4
13.	1	2	2	2	9	0	1
14.	1	2	1	4	11	0	0
15.	1	0	1	7	5	0	2
16.	1	3	4	5	3	0	3
17.	1	3	3	6	2	5	0
18.	1	2	2	2	4	2	0
19.	1	1	1	4	8	0	0
20.	1	1	2	5	3	0	1
21.	1	0	3	6	5	2	1
22.	1	0	0	9	2	2	0
23.	1	1	2	4	4	0	0
24.	1	0	0	6	6	0	4

1.1.2. Žurnāla “Dadzis” karikatūras 1986.g. numuros

Karikatūras tēma							
Žurnāla numurs	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
1.	1	1	3	2	9	1	1
2.	1	1	5	6	3	1	0
3.	1	0	4	3	5	2	2
4.	1	4	2	4	3	0	1
5.	1	1	3	6	4	1	2
6.	1	2	3	7	2	1	1
7.	1	4	1	6	2	5	3
8.	3	4	3	5	2	1	2
9.	1	2	3	6	2	3	1
10.	1	2	2	7	1	4	4
11.	1	3	1	7	4	2	3
12.	1	1	2	6	6	2	2
13.	1	1	2	4	5	1	5
14.	1	2	3	4	6	0	5
15.	1	3	2	4	3	3	0
16.	1	3	1	3	0	7	4
17.	1	2	1	6	1	3	3
18.	1	2	3	9	3	3	2
19.	1	1	3	11	1	2	0
20.	1	0	4	8	6	2	0
21.	1	1	1	6	7	1	2
22.	1	0	1	9	3	3	4
23.	1	0	3	8	1	1	0
24.	1	2	4	4	2	3	5

1.1.3 Žurnāla “Dadzis” karikatūras 1987.g. numuros

Karikatūras tēma							
Žurnāla numurs	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
1.	1	0	2	6	1	2	2
2.	1	2	0	11	3	2	0
3.	1	2	5	6	2	3	1
4.	1	4	1	6	1	4	3
5.	1	0	3	7	2	1	1
6.	1	0	2	6	2	1	1
7.	1	3	2	5	1	1	5
8.	1	1	4	7	1	1	3
9.	1	2	0	7	2	2	5
10.	1	0	3	10	5	0	3
11.	1	2	4	6	0	2	4
12.	1	3	0	9	1	1	5
13.	1	0	4	6	2	2	2
14.	1	1	3	5	2	3	1
15.	1	1	1	10	2	4	0
16.	1	3	0	7	6	4	0
17.	1	1	0	7	3	4	2
18.	1	2	0	7	4	1	0
19.	1	2	4	9	3	1	1
20.	2	3	2	8	3	1	2
21.	1	0	1	7	3	4	2
22.	1	1	2	11	1	3	1
23.	1	2	2	11	0	1	2
24.	1	1	1	7	3	2	1

1.1.4. Žurnāla “Dadzis” karikatūras 1988.g. numuros

Karikatūras tēma							
Žurnāla numurs	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
1.	1	2	2	3	2	4	4
2.	1	1	3	9	7	0	0
3.	1	1	3	4	3	4	3
4.	2	3	0	7	0	4	0
5.	1	0	2	9	6	1	3
6.	0	0	2	9	2	2	3
7.	1	1	2	6	3	4	0
8.	0	5	2	6	5	1	0
9.	1	3	0	7	4	1	2
10.	1	1	2	8	4	3	2
11.	1	2	4	6	1	1	2
12.	1	0	5	7	4	1	2
13.	1	1	3	6	2	1	1
14.	1	0	2	7	3	2	4
15.	1	1	1	6	2	1	4
16.	1	4	2	6	2	1	2
17.	0	4	2	6	1	4	2
18.	0	2	3	5	3	2	2
19.	1	0	2	7	2	4	1
20.	0	1	2	9	0	1	4
21.	0	1	1	7	3	6	2
22.	0	4	2	4	5	2	1
23.	0	1	3	7	1	1	4
24.	0	2	3	9	2	2	4

1.1.5. Žurnāla "Dadzis" karikatūras 1989.g. numuros

Karikatūras tēma							
Žurnāla numurs	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
1.	0	1	5	7	3	2	2
2.	0	0	6	8	3	1	5
3.	0	2	4	8	0	4	1
4.	0	3	3	5	6	2	3
5.	0	0	4	5	2	2	3
6.	0	0	3	7	2	7	5
7.	0	2	4	5	3	3	3
8.	0	4	5	6	0	2	2
9.	0	1	7	6	2	2	1
10.	0	3	5	9	2	1	0
11.	0	1	3	8	2	4	1
12.	0	1	3	8	4	0	3
13.	0	2	5	11	1	3	0
14.	0	0	6	10	0	7	0
15.	0	4	3	8	2	2	1
16.	0	1	6	7	0	0	2
17.	0	1	5	9	0	2	3
18.	0	1	3	10	0	0	5
19.	0	1	4	7	2	1	3
20.	0	1	3	9	0	3	2
21.	0	1	1	15	1	0	2
22.	0	1	2	10	2	0	3
23.	0	0	0	12	1	0	2
24.	0	2	1	12	2	0	0

1.2. Žurnāla “Крокодил” kontentanalīzes dati

1.2.1. Žurnāla “Крокодил” karikatūras 1985.g. numuros

Karikatūras tēma	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
Žurnāla numurs							
1.	3	0	1	8	2	1	0
2.	4	0	0	5	1	0	1
3.	3	3	1	3	1	0	0
4.	1	2	1	3	1	1	6
5.	0	0	7	2	13	0	0
6.	3	0	3	3	6	1	0
7.	2	1	9	1	0	0	2
8.	2	0	2	2	4	5	0
9.	5	8	0	1	0	0	1
10.	4	3	0	4	1	1	0
11.	3	1	2	0	6	0	0
12.	2	5	3	1	5	0	0
13.	3	12	0	0	0	0	0
14.	3	1	2	2	4	1	0
15.	0	10	1	2	2	0	0
16.	1	2	1	6	6	2	0
17.	2	2	2	1	5	1	2
18.	3	5	2	4	3	1	0
19.	3	2	0	1	3	1	1
20.	3	0	1	1	2	1	2
21.	2	0	0	0	0	0	5
22.	3	0	0	2	0	3	1
23.	2	0	1	1	5	1	1
24.	3	1	2	3	2	1	1
25.	1	1	0	3	6	0	0
26.	6	2	1	1	0	2	0
27.	2	2	0	4	2	2	1
28.	2	0	1	2	1	4	1
29.	3	0	1	1	5	4	0
30.	3	1	1	4	3	1	0
31.	1	2	0	3	2	2	1
32.	2	0	0	4	4	6	0
33.	2	1	1	3	1	2	0
34.	3	1	4	2	1	1	0
35.	1	0	3	0	2	1	1
36.	4	1	3	2	6	0	0

1.2.2. Žurnāla “Крокодил” karikatūras 1986.g. numuros

Karikatūras tēma	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
Žurnāla numurs							
1.	1	4	3	8	3	0	1
2.	1	4	0	6	2	0	5
3.	1	4	1	9	0	4	1
4.	4	2	2	3	0	4	0
5.	2	1	5	1	0	1	1
6.	9	0	2	1	1	7	0
7.	1	9	5	0	0	4	0
8.	2	0	3	4	1	5	1
9.	3	1	5	7	2	0	0
10.	3	2	2	5	3	1	2
11.	3	0	5	2	1	1	0
12.	3	0	3	2	1	3	1
13.	5	1	0	4	0	1	5
14.	3	1	5	0	1	3	2
15.	0	2	5	2	1	3	2
16.	3	1	3	7	0	1	6
17.	7	5	0	10	0	2	0
18.	4	3	3	4	0	0	4
19.	4	1	3	5	2	2	0
20.	5	3	7	2	1	0	4
21.	3	2	11	2	0	3	1
22.	2	0	0	7	3	0	2
23.	3	0	5	3	1	2	1
24.	0	2	1	0	0	4	3
25.	4	0	6	8	1	0	0
26.	2	2	1	7	1	0	0
27.	2	0	7	1	0	0	2
28.	4	0	4	1	1	2	0
29.	1	0	4	6	1	1	1
30.	2	1	3	8	1	3	1
31.	1	0	1	5	3	1	1
32.	3	3	1	6	0	3	0
33.	5	0	0	3	1	4	0
34.	1	0	3	4	0	1	0
35.	2	0	1	2	4	4	3
36.	1	2	1	7	1	1	2

1.2.3. Žurnāla “Крокодил” karikatūras 1987.g. numuros

Karikatūras tēma	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
Žurnāla numurs							
1.	1	0	6	0	0	4	2
2.	1	2	4	4	1	1	3
3.	7	0	4	2	1	3	0
4.	5	0	5	4	1	0	3
5.	3	0	2	7	1	2	1
6.	1	1	4	7	1	2	1
7.	2	1	3	8	2	1	1
8.	0	1	3	6	2	3	4
9.	0	0	9	3	2	1	3
10.	1	0	2	12	0	4	0
11.	1	0	0	11	0	2	1
12.	0	1	1	5	3	1	1
13.	6	2	1	9	2	2	0
14.	4	0	4	6	2	2	4
15.	1	0	3	6	1	3	1
16.	0	1	5	11	0	2	1
17.	1	0	3	9	3	3	0
18.	1	0	4	5	0	1	1
19.	1	0	4	9	1	1	0
20.	0	0	4	1	5	3	0
21.	0	1	3	10	1	2	0
22.	0	3	0	8	4	4	2
23.	2	1	1	3	2	4	0
24.	0	1	1	7	2	1	0
25.	3	0	3	7	1	2	0
26.	2	5	1	1	1	1	2
27.	0	0	4	9	4	1	1
28.	0	3	0	3	1	2	0
29.	0	2	6	1	1	2	0
30.	2	0	3	2	1	2	2
31.	0	0	6	1	1	1	0
32.	1	1	7	6	2	1	1
33.	0	0	6	3	4	1	0
34.	3	0	3	11	1	0	3
35.	2	0	0	6	4	2	0
36.	3	0	0	2	2	2	0

1.2.4. Žurnāla “Крокодил” karikatūras 1988.g. numuros

Karikatūras tēma	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
Žurnāla numurs							
1.	0	0	4	3	0	2	2
2.	2	1	9	3	0	1	4
3.	1	1	2	8	3	1	4
4.	0	0	8	10	0	1	1
5.	0	0	3	6	0	1	1
6.	0	2	2	10	1	2	1
7.	0	0	4	12	3	1	0
8.	0	1	4	0	6	1	5
9.	1	0	7	0	2	0	4
10.	0	0	2	5	1	0	7
11.	1	0	3	6	3	3	1
12.	0	0	2	3	1	2	0
13.	0	1	2	12	2	0	0
14.	0	2	11	4	2	2	4
15.	1	0	3	9	2	1	0
16.	1	0	5	4	7	1	0
17.	0	1	3	9	4	0	3
18.	0	1	2	6	1	2	0
19.	1	2	1	3	3	1	0
20.	0	1	3	9	3	5	0
21.	0	0	7	5	1	0	0
22.	0	0	5	14	1	0	5
23.	0	0	5	11	0	0	2
24.	0	0	3	5	0	2	2
25.	0	2	2	4	1	2	0
26.	0	1	0	4	3	1	1
27.	0	0	5	2	1	0	4
28.	0	0	4	5	3	2	3
29.	0	0	4	5	0	1	3
30.	1	0	2	2	3	1	0
31.	0	0	2	7	0	1	2
32.	0	0	3	9	4	0	0
33.	0	0	6	7	2	0	3
34.	0	0	3	5	1	0	0
35.	0	2	6	1	4	3	0
36.	0	4	2	0	1	3	0

1.2.5. Žurnāla “Крокодил” karikatūras 1989.g. numuros

Karikatūras tēma	Ārpolitika	Kultūra, vēsture, zinātne	Ekonomika	Sabiedrība	Kaitīgie ieradumi	Noziedzība	Citi
Žurnāla numurs							
1.	0	1	4	5	0	1	0
2.	0	0	5	6	0	2	0
3.	0	0	9	5	0	0	0
4.	0	0	4	4	3	1	0
5.	0	1	2	4	0	0	1
6.	0	0	4	7	3	2	0
7.	0	1	0	10	5	0	0
8.	0	0	2	8	3	0	1
9.	0	1	1	6	0	1	0
10.	0	0	6	3	3	2	2
11.	0	1	5	3	0	0	5
12.	0	0	6	2	1	1	0
13.	0	1	2	3	0	1	0
14.	0	0	2	5	1	0	3
15.	0	1	1	4	2	2	0
16.	0	1	2	5	0	1	3
17.	0	2	2	4	3	6	0
18.	0	0	4	3	4	0	5
19.	0	1	3	7	3	1	1
20.	0	0	2	6	2	1	2
21.	0	0	3	7	2	0	1
22.	0	0	6	4	0	3	0
23.	0	2	0	4	1	1	1
24.	3	1	3	5	0	2	0
25.	0	1	0	0	1	3	1
26.	0	0	6	3	1	4	1
27.	0	1	4	4	1	3	1
28.	0	3	4	6	2	1	3
29.	0	0	6	5	1	4	2
30.	0	0	7	4	0	2	0
31.	0	1	3	11	2	1	0
32.	0	0	4	2	1	4	0
33.	1	0	8	5	3	0	0
34.	0	0	2	4	0	4	0
35.	0	3	3	3	1	0	0
36.	0	0	2	4	2	1	4

Bakalaura darbs „PSRS aktuālo notikumu atspoguļojums karikatūrās žurnālos “Dadzis” un “Крокодил” 1985. g.-1989. g.” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē Vēstures un arheoloģijas nodaļā. Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Daniels Stauro, / _____ / _____.06.2017. Rekomendēju darbu
aizstāvēšanai: _____ Vadītājs: Dr.hist.doc. Mārtiņš Mintauris, / _____ /
_____.06.2017. Recenzents: Dr.hist. asoc. prof. Jānis Taurēns

Darbs iesniegts Vēstures un filozofijas fakultātē _____.06.2017.

Studiju metodiķe:

Darbs aizstāvēts Bakalaura studiju programmas “Vēsture” gala pārbaudījumu komisijas sēdē

____. _____.2017. prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____ /doc. J.Ķeruss/